

НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЯ ЗА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ ЗА ПЕРИОДА 2005-2015

Източник: [Министерство на регионалното развитие и благоустройството](#)

България осъществява социално-икономическа политика, която е насочена към развитие на ефективна и конкурентна икономика и пълноценна интеграция в европейските структури. Политиката за регионално развитие, която придобива все по-голямо значение, е част от тази политика.

Националната стратегия за регионално развитие (НСРР) за периода 2005-2015 г. е основният документ за определяне на дългосрочните цели и приоритети на регионалната политика на страната. Тя дава стратегическите направления и равнища на регионалната политика и представлява отправна точка за придобиване и разпределение на помощта от ЕС при изпълнение на програмите, отнасящи се до регионалното развитие.

По-конкретно задачите на НСРР са:

- Да определи стратегическите цели на регионалното развитие на страната за периода 2005-2015 г.;
- Да очертае изпълнима стратегия за постигане на тези цели чрез определяне на основните приоритетни направления на регионалното развитие и институционалното осигуряване на стратегията;
- Да даде ориентири при формулиране и провеждане на секторни политики с регионални последици и да заложи основата за координация на политиката за регионално развитие и останалите политики в районите за планиране;
- Да даде рамка на плановите и програмните документи на другите териториални нива;
- Да осигури съгласуване между политиките за регионално развитие и териториално устройство с оглед постигане на балансирано териториално развитие;
- Да приобщи всички заинтересовани страни към изпълнението на политиките, заложи в НСРР.

Мястото и ролята на НСРР в системата от стратегическите планови и програмни документи за регионално развитие са определени в Закона за регионалното развитие. НСРР определя стратегическите насоки на политиката за регионално развитие. Тя трасира подхода отгоре надолу, като по този начин е ориентир за областните стратегии за регионално развитие, общинските и регионалните планове за развитие и Националната оперативна програма за регионално развитие. Те следва да транспонират целите и приоритетите на НСРР в съответствие с конкретните регионални условия и предназначение на отделните документи.

НСРР включва и доразвива положителните практики на политиката за регионално развитие през последните години, като ги приобщава към целите и приоритетите на Националния план за развитие. Тя отчита действащите и нови цели на структурните и кохезионна политики на ЕС.

Предмет на Националната стратегия е регионалното развитие, което има многоцелеви и многофункционален характер. Доколкото останалите политики нямат за конкретен обект развитието на районите и намаляването на регионалните различия, политиката за регионално

развитие трябва да се фокусира върху тях и да предложи комплекс от интегрирани мерки, които ще допринесат за постигане на целите на дългосрочното развитие на страната, като включи и териториалните фактори на растеж. По тази причина стратегията е обобщаващ документ, който обхваща всички ключови елементи на бъдещото регионално развитие. Някои от предложените политики ще се реализират в партньорство със секторните политики, други са предмет единствено на регионалната политика. При всички случаи заложените действия винаги са свързани със задължителното участие на регионалните и местните власти.

Националната стратегия за регионално развитие ще се изпълнява в съответствие с основните принципи на регионалната политика на ЕС. Принципът на програмиране дефинира, че средствата от Структурните фондове ще бъдат отпуснати на основата на многогодишни програми, определящи приоритетите, използването на ресурсите и споразумения за използване на средствата. Принципът на партньорство изисква партньорите да участват и да представят своите мнения и предложения по прозрачен начин още в началото на процеса на планиране и програмиране, както и в процеса на подготовката, финансирането, наблюдението и оценката. Този принцип включва механизми на консултация и участие на национално, регионално и местно равнище, които да осигурят участието на бизнеса и асоциации на работодателите, синдикатите, неправителствените организации. Принципът на допълняемостта означава средствата от Европейската общност да са допълнителни към тези, които страната отпуска за публични инвестиции. Принципът на устойчивост е свързан с постигане на устойчиво регионално развитие и отчитане на въздействието на околната среда от действията, предприети от регионалната политика. Равните шансове на мъжете и жените и всички социални групи са друг важен принцип, който следва да бъде реализиран.

Изграждането на партньорство е част от процеса на подготовка и изпълнение на Националната стратегия.

На етапа на подготовка на Стратегията бяха проведени консултации с всички заинтересовани страни: министерства и ведомства, областните управители, местни власти, национално представените социално-икономически партньори и представители на неправителствения сектор, работещи в областта на регионалното развитие. На заседание на Националния експертен съвет по устройство на територията и регионална политика партньорите представиха своите мнения и предложения по всички части на проекта на Национална стратегия. Преди внасянето в Министерския съвет, проектът с отразените предложения отново е предложен за съгласуване с партньорите.

На етапа на прилагане на Стратегията партньорството ще се подкрепи от дейността на бъдещия Съвет за партньорство по НСРР. Основните функции на Съвета са текущо обсъждане на процеса на изпълнение на Националната стратегия, наблюдение и оценката на нейната реализация и препоръчване на подходящи мерки за постигане на целите и приоритетите на регионалното развитие

По този начин се постига широка обществена подкрепа на стратегията, която ще се реализира не

само в процеса на изработване на стратегията, но и в етапите на нейното прилагане, наблюдение и оценка. Това ще даде положително въздействие и върху финансирането на заложените политики, доколкото осъщественият процес на общественно-частно партньорство при нейното изработване и широка публичност ще допринесе за широка прозрачност и мобилизиране на финансови ресурси не само на централните и местните власти, но и на частния сектор и неправителствените организации за изпълнението на целите ѝ.

Освен проведените консултации със заинтересованите лица Националната стратегия ще бъде широко разпространена. Един от механизмите за това ще бъде публикуването ѝ в Държавен вестник след одобряването от Министерския съвет. Освен това се предвижда организиране на широки обсъждания с публичните власти и всички заинтересовани лица на регионално и местно равнище, с оглед нейното прилагане и отразяване в останалите планови и програмни документи за регионално развитие. По този начин ще се постигне затваряне на плановия цикъл на регионалното развитие.

Създаването на шестте района за планиране, които не са административно-териториални единици по смисъла на Закона за административно-териториалното устройство на Република България, е обусловено от изискванията на регионалното планиране и по-специално от изискванията, поставяни във връзка с присъединяването на България към Европейския съюз, където районите от второто равнище на Номенклатурата на териториалните статистически единици (NUTS) са основен обект за планиране, програмиране, прилагане и наблюдение по цел 1 на Структурните фондове. Таблица 1 представя някои основни данни за бте района за планиране в България.

Фиг 1. Административно-териториална структура на страната

□□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)
□□□□ □□□□□□□□

Таблица 1. Райони за планиране (2003 г.)

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)
□□□□ □□□□□□□□

**НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЯ ЗА РЕГИОНАЛНО
РАЗВИТИЕ НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ ЗА
ПЕРИОДА 2005-2015**

Източници: Агенция по кадастър; НСИ, текуща демографска статистика

Във всички райони за планиране през 1997-2003 г. се наблюдава спад на населението, но той е най-съществен в Северозападния (-2,2%) и Северния централен район (-1,4%). Най-малък е спадът в Югозападния район (-0,3%). Основните причини са отрицателният естествен прираст и вътрешната миграция.

□□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□

Фиг.1. Динамика на естествения прираст, НСИ

□□□□□□□□ Естественият прираст за периода 1997-2003 г. е отрицателен във всички райони за планиране. Най-високи отрицателни стойности се поддържат в Северозападния район (-11,8 ‰), които са почти два пъти по-високи от средните за страната (-5,7‰), следван от Северния централен район (-8,6 ‰). Останалите райони имат по-ниски стойности на отрицателен естествен прираст от средния за страната. Поддържането на тези стойности е резултат от застаряването на населението и промените в репродуктивните му нагласи, като последните до голяма степен се дължат на ниския жизнен стандарт.

Интензитетът на вътрешната миграция за 1997-2003 г. е около 22,5 ‰ (418 хил. д.), но е налице тенденция към намаление (19,5 ‰ през 2003 г.). Около 2/3 от мигрантите са във възрастовия диапазон 10 – 39 години. Като цяло при повечето райони отрицателните стойности на вътрешната миграция нарастват или се запазват, а само в Югозападния район нетната миграция е положителна и непрекъснато увеличава своя интензитет (от 2,4 ‰ през 1997 г. до 7,6 ‰ – през 2003 г.) Последният район привлича вътрешномиграционните потоци главно поради наличието на по-големите възможности в столицата за диверсифицирана заетост и гъстата мрежа на образователна инфраструктура (особено за висше образование).

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□

Фиг.2. Прираст на населението,
1997-2003 г., НСИ

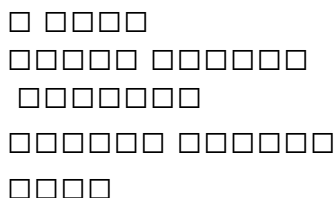
□□□□□□□□ Тенденциите в развитието на миграциите на населението са: продължаваща концентрация на население в развитите центрове - поради по-добрите (или считани за по-добри) възможности за работа, нарастване на относителния дял на миграциите в градовете с посока „град-град“ и „град-село“, преразпределение на населението между градовете и продължаваща концентрация в големите градове за сметка на малките и средните.

По отношение на гъстотата на населението най-слабо населени са Северозападният район (49,8 д./км²) и Югоизточният район (53,4). Близки са стойностите в Северния централен район (63,6) и Североизточния район (64,5), както и в Южния централен район (70,7). С най-висока гъстота на населението се отличава Югозападният район (103,9). Във всеки от районите за планиране са налице обширни територии с ниска гъстота на населението (предимно планински и селски райони), като с висока гъстота на населението се отличават големите градове и областните центрове.

По индикатора гъстота на населението различията в България са умерени (съотношението между най-високото и най-ниското ниво през 2003 г. е 2,1) и най-ниски в сравнение с европейските региони.

Структурата по пол на населението се характеризира с превес на жените над мъжете. На всеки 100 мъже се падат 106 жени (в ЕС – 105) и това ниво се запазва в продължение на няколко десетилетия. В регионален план съотношенията са същите.

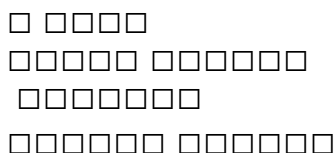
Възрастовата структура на населението във всички райони за планиране е от регресивен тип: нарастват броят и делът на възрастното население и намаляват тези на младите генерации.

Фиг.3. Възрастова структура на населението по райони за планиране - 2003 г.

□ □ □ □ □ □ □ □

Между районите за планиране съществуват определени различия във възрастовата структура (фиг. 4). Тя е най-неблагоприятна в Северозападния и Северния централен район, където са най-високи относителните дялове на населението над 65 г., а най-малки - тези под 15 г. Ниският дял на населението под 15 г. в Югозападния район се дължи на концентрацията на население във възрастовата група 15-64 г. – в резултат от натрупването на работна сила в град София. Останалите райони имат параметри на възрастовата структура близки до средните за страната. Относителният дял на населението над 65 г. нараства във всички райони, а този под 15 г. намалява. С изключение на Югозападния район, в останалите райони намаляват абсолютните стойности на населението във възрастовия интервал 15-64 г. Вътрешните различия в отделните райони са много по-големи.

□□□□

Фиг.4. Коефициенти на възрастова зависимост

□□□□□□□□

Негативното изменение на възрастовата структура води до икономическото натоварване на населението от възрастовата група 15-64 г. За периода 1997-2003 г. коефициентът на зависимост на възрастното население (1) има тенденция на увеличаване. Особено критично тази тенденция се проявява в Северозападния (34,0%) и Северния централен район (28,9) (фиг. 5). Нарастването и високите стойности на този коефициент показва, че разходите за издръжката на старите хора за здравни и социални услуги стават по-големи.

Сравненията в европейски план очертават, че по стойностите на този коефициент районите за планиране в България са близки до тези на страните – членки от ЕС15, и с влошени стойности в сравнение с новоприсъединилите страни и Румъния, с изключение на Унгария (с която те са сходни).

Според преброяването на населението от 2001 г. българската етническа група обхваща 83,9% от общото население на България, турската етническа група - 9,4%, ромската –4,7%, други - 0,9%. Регионалните различия в етническия състав на населението се изразяват в по-висок дял на население от турската етническа група в Североизточния район (22,5%) и на ромската – в Северозападния район (8,5%). Най-нисък е дялът на населението от турския етнос в Северозападния район (0,4%) и Югозападния (1,8%), а на ромския – в Северния централен и Югозападния район (2,8%).

Вътрешнорегионалните различия се характеризират с по-висок дял на население от ромската етническа група в областите Монтана и Сливен (12%) и Добрич, а с най-нисък – в Смолян и Кърджали (под 1%).

Анализът на демографското развитие на районите за планиране в България показва следните характеристики:

- Населението на всички райони намалява и заедно с това и репродуктивните и трудоспособните контингенти.
- Демографската ситуация е най-неблагоприятна в Северозападния район, който е с големи загуби на човешки ресурси, силно влошена възрастова структура и възпроизводство с голям отрицателен естествен прираст. С подобни влошени характеристики на демографското състояние е и Северният централен район.
- Със специфично демографско развитие е Югозападният район, където е разположена столицата, характеризираща се с висок възпроизводителен и трудов потенциал.

(1) С оглед съпоставимост на данните с тези за ЕС, коефициентът на зависимост на възрастното население се изчислява като брой на хората над 65 г., отнесен към броя на населението в трудоспособна възраст (15-64 г.)

През последните шест години икономическият растеж в България е положителен, като от 2000 г. насам той се характеризира с устойчив темп от около 4% годишно. Наблюдаваният ръст на БВП у нас е по-висок от средния ръст на ЕС15, който през 2003 г. за трета поредна година е под 1%.

Таблица 2. БВП по райони за планиране в текущи цени, 1997-2003 г. /млн.лв./, НСИ

□ □□□□
 □□□□□ □□□□□□
 □□□□□□□
 □□□□□□ □□□□□□
 □□□□ □□□□□□□□
 □□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ Преобладаващата част от районите за планиране също отчитат нарастване на БВП. С най-висок ръст на БВП за периода са Югозападният и Южният централен район. Югоизточният район, който през 90-те години беше един от най-динамично развиващите се райони, през 2000-2002 г. отбелязва по-ниски темпове на развитие, за разлика от 2003 г., когато той има най-висок темп на прираст на БВП.

Фиг.5. Принос на районите за планиране в БВП на страната,%,1997-2003г.,НСИ

□□□□
 □□□□□ □□□□□□
 □□□□□□□
 □□□□□□ □□□□□□
 □□□□ □□□□□□□□ Неравномерен е приносът на районите за планиране в БВП на страната.

През 2003 г. 38% от него се създава в Югозападния район и 20.3% в Южния централен район. Северозападният район остава на последно място с 5.8%. Останалите три района участват с около 9-14% в създаването на националния БВП (фиг.5.).

Равнището на икономическо развитие, измерено с показателя БВП на човек, показва значителни различия между Югозападния район (6200 лв.- 2003 г.), който е с трайна тенденция на нарастване на равнището на развитие, и останалите пет райони, в които не се отчитат съществени разлики (между 3600 и 4000 лв. БВП на човек). С най-нисък показател, трайно след 1999 г., се очертава Южният централен район (Фиг. 6). В Северозападния и в част от Югозападния район показателят е в силна зависимост от състоянието на големите предприятия и миграцията на населението. Например, ако в Северозападния район се изключи добавената стойност от АЕЦ "Козлодуй", БВП на човек от населението ще бъде много нисък. С евентуалното закриване на част от мощностите на

АЕЦ "Козлодуй" Северозападният район ще изостане драстично от останалите райони за планиране, ако не се вземат мерки за повишаване на неговата икономическа активност.

Въпреки системния растеж на БВП в страната, българските райони са икономически най-слабите региони спрямо ЕС) . През 2002 г. стойността на БВП на човек в най-силно развития район на България – Югозападния район, е съответно 36.3% от средното за ЕС15 и 40% от ЕС 25. Останалите райони за планиране са със стойности между 23.7% (Северозападният район) и 21.7% (Южният централен) спрямо средното за ЕС15, и съответно 26% и 24.3% - при ЕС25. Сравнени с регионите на новоприсъединилите се страни, тяхното равнище е между 57% и 65%, а със слабо развитите от тях - между 62% и 71%.

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□

Между самите райони в България, обаче не съществуват фундаментални различия по отношение на БВП на човек от населението: с изключение на Югозападния район (40% от ЕС25) останалите пет райони са на ниво около 25% от средното за ЕС25. Никоя друга страна не демонстрира такова сближаване на ниво NUTS 2, което би било определено предимство на регионалното развитие на страната, при едно по-високо ниво на развитие.

Фиг.6. Относителен дял на БВП на човек по райони за планиране, 1997-2003, (РБ=100%), НСИ

Секторна структура

□□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□

Структурата на създадената брутна добавена стойност по райони за планиране през периода 1997-2003 г. се характеризира с разнопосочни тенденции в участието на секторите, от което може да се направи изводът, че икономическото преструктуриране в тях продължава и те все още търсят своята устойчива икономическа структура (фиг.7).

Индустрията произвежда 30% от брутна добавена стойност и е най-динамично развиващият се сектор в страната през 2003 г. (7.1% реално увеличение на брутна добавена стойност). В номинално изражение секторът има най-високо участие в брутна добавена стойност на Югозападния район (36.1%), където единствено се наблюдава трайна тенденция за увеличаване на нейния относителен дял, следван от Северозападния (34.7%) и Южния централен (34.3%) район. В Североизточния и Северния централен район секторът показва променливо участие, близко до това на селското стопанство, като за 2003 г. нейният дял в тези райони е по-нисък от дела на селското стопанство (фиг. 7).

С най-висок принос в брутна добавена стойност от индустрията в страната е Югозападният район (38.1% - 2003 г.), който почти два пъти надвишава приноса на следващия по участие район - Южен централен (20.3%), а с най-нисък – Северозападен (5.8%). Нисък е и делът на Северния централен (12.7%) и Североизточния район (14.1%), като се има предвид потенциалите на тези райони.

Фиг.7. Тенденции в структурата на брутна добавена стойност по текущи цени, по райони за планиране за периода 1997-2003 г., НСИ

Изоставането на индустриалния сектор в Северозападния (особено ако се изключи приносът на АЕЦ "Козлодуй"), в Североизточния и в Северния централен район налага в тях да се приложат мерки за стабилизиране и ново индустриално развитие с по-висока добавена стойност.

Селското стопанство през 2003 г. произведе 11,4% от брутна добавена стойност в страната. С най-високо участие на този сектор са Североизточният (22.2%), Северният централен (21.2%) и Югоизточният (18.8%) райони за планиране. Този сектор се характеризира със свърззаетост, фрагментация на земеделските стопанства, ниска ефективност и ниско ниво на комерсиализирано производство. Най-голям брой индивидуални фермери/арендатори има в посочените райони с най-висок дял на отрасъла.

Към 2003 г. делът на обработваемата земя от общата площ във всички северни райони и в Югоизточния район е по-голям от средния за страната (44,8%). С най-висока стойност е

показателят в Североизточния район – 59,5%, а с най-ниска в Югозападния район – 25,9% (фиг. 8). Всичко това в голяма степен корелира с размера на получената добавена стойност от отрасъла в тези райони.

Селското стопанство във всички райони за планиране е изправено пред редица ограничители: разпокъсана собственост, намаляване на поливните площи; остарели съоръжения, недостатъчни инвестиции и нови технологии, недостатъчно интегриране с хранително-вкусовата промишленост и др.

Фиг.8. Обработваема земя и поливни площи, 2002 г., Агенция по кадастър

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□

Структурата на икономиката във всички райони на страната се характеризира с най-голям относителен дял и тенденция на нарастване на услугите (фиг. 7). Изключение от тази тенденция прави Югозападният район, където този дял намалява след 1999 г. (поради по-динамичното развитие на индустриалния сектор), но независимо от това районът е с най-висок дял на брутна добавена стойност от услуги (60.4%) след Североизточния (62.2%). Най-динамичните отрасли в този сектор през последните години са съобщенията (в резултат на бързото развитие на пазара на мобилните комуникации) и финансовите услуги. След 1998 г. с темпове, близки до средните за страната, секторът на услугите се развива в Северен централен, Североизточен район и Югоизточен район, с по-ниски темпове от средните – в Северозападен и Южен централен район, и с най-високи – в Югозападен район.

Туризмът като отделен дял от сектор услуги бележи непрекъсната тенденция на увеличаване на своите приходи. България е страна с богат и разнообразен потенциал за развитие на туризма. Наличните рекреационно-туристически ресурси позволяват развитието на разнообразни видове туризъм и комбинации от тях и целогодишно или най-малкото двусезонно използване. Природното и културното наследство на България дава възможности за развитие на нови и перспективни видове туризъм и туристически продукти като културен, екологичен, селски и приключенски туризъм. Важно конкурентно предимство е и сравнително ниската степен на туристическа и техническа усвоеност на атрактивни за туризъм ареали, по-специално във вътрешността на страната и особено в планинските райони. Наред с това България е разположена сравнително близо до големите пазари на международния туризъм в Западна, Северна, Централна и Източна Европа.

От гледна точка на териториалното развитие на туризма, наличните оценки очертават две важни констатации:

1. Около половината от територията на страната притежава голям ресурсен потенциал за туристическо развитие
2. На практика няма по-значителна територия, която да не разполага с повече или по-малко благоприятни рекреационни ресурси. Това означава, че никой ареал не бива да бъде напълно изключен от туристическото развитие и всяка община има ресурсни възможности да развива някакъв вид отдых и туризъм (ако не дълготраен, то поне краткотраен).

Таблица 3. Основни показатели за туризма в районите за планиране, 2003 г., НСИ

□□□□
□□□□□

□□□□ □□□□□□□□ □ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□

Въпреки големия териториален обхват на районите за планиране и свързаните с това рискове за "нивелиране" на различията, анализът на развитието на туризма на това ниво очертава доста ясно съществуващите диспропорции. По основните данни за развитие на туризма, респ. по техния принос в националния туризъм, районите за планиране се разделят ясно на три групи:

1) Североизточен и Югоизточен район – определящи за туристическото развитие с общо 70% от легловата база, 58% от реалния леглови капацитет и 73% от реализираните нощувки. Те са от решаващо значение за международния туризъм (85% от нощувките). Решаващ фактор за техния принос е морското крайбрежие. От друга страна е характерно, че двата района концентрират в себе си почти всички области с най-ниска оценка на условията за туризъм.

2) Югозападен и Южен централен район – важни за туристическото развитие на България, но със значително по-малка тежест. На тях се падат 25% от леглата, но с 34% от реалния леглови капацитет, 23% от реализираните нощувки и 12% от нощувките на чужденци. Това са районите, в които са най-високите планини в България и най-големите компактни планински масиви, както и районите с най-големите градски центрове. Характерно е, че в тях са концентрирани всички области, оценени като такива с най-благоприятни условия за развитие на туризма, с изключение на Бургас и Варна.

3) Северен централен и Северозападен район – те са с минимален принос за туризма в България, като Северозападният район е практически с маргинално значение. По основни показатели двата района взети заедно са съпоставими или с по-ниски стойности от отделно взета развита туристическа община по Черноморието (Несебър, Варна, Балчик). Общо на двата района се падат 5% от леглата, 4,5% от нощувките, 0,9% от нощувките на чужденци. Значително е повишен делът им единствено във вътрешния туризъм (около 14% от нощувките и 18% от посетителите). Всички области в тези два района са оценени като такива със средноблагоприятни условия за развитие на туризма.

Посоченото групиране е валидно и за показателите за ефективност на туристическото развитие и натиск на туризма върху средата.

Заетост

В резултат на структурната реформа равнището на заетостта спадна във всички райони със значими различия между тях. През последните три години се наблюдава тенденция на плавно нарастване на равнището на заетост в страната, която се проявява с леки колебания във всички райони за планиране.

Фиг.9. Динамика на равнището на заетост по райони за планиране, 1997-2003 г., НСИ

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□

□□□□□□ □□□□□□

□□□□ □□□□□□□□

За първите шест месеца на 2004 г. само Северозападният район показва намаление с 0.5 пункта спрямо същия период на миналата година. През 2003 г. равнището на заетост варира между 47.5% за Северозападния район и 57.6% за Югозападния район за планиране, при средно за страната – 52.5%. Ако равнището на заетост се разглежда като обективен критерий за състоянието на икономическото развитие, то Северозападният район за планиране се очертава като най-проблемен регион, особено като се отчете очакваното затваряне на част от мощностите на АЕЦ “Козлодуй” и освобождаване на работната сила, заета в централата. Секторният състав на заетостта е с относително близко разпределение в отделните сектори, с изключение на Югозападния район, който значително се отличава по ниския дял на заетите в селското стопанство 4.3.%) и най-висок – в услугите (65%) (главно благодарение на столицата). Делът на заетите в индустрията е сравнително равномерно разпределен в районите. Вероятно това до голяма степен е свързано с наличието на равномерно разпределени опорни центрове на селищната мрежа по райони за планиране, които имат изграден индустриален потенциал и започват успешно да го реструктурират. Възможно е различията по този критерий да нараснат в полза на големите градове и областните центрове.

Фиг.10. Заетост по сектори (%), 2003 г.

□ □□□□

□□□□□ □□□□□□

□□□□□□□

□□□□□□ □□□□□□

□□□□ □□□□□□□□

През периода 1998-2003 г. е налице слабо изразена тенденция на увеличаване дела на заетите жени. Въпреки това равнището на заетост на жените във всички райони за планиране остава трайно по-ниско от това на мъжете. По райони за планиране равнищата на женската заетост варират от 55% за Югозападния район и 50% - за Южния централен район до около 44% - за останалите райони за планиране. Подобни различия се отбелязват между районите и по отношение на мъжката заетост (от 60% за Югозападния до 49% за Северозападния район). В останалите четири района равнището на мъжката заетост е близко до 55%.

Продължава тенденцията на увеличаване на заетостта в частния сектор. През 2003 г. структурата

на заетите лица в частния сектор е близо два пъти по-висока във всички райони за планиране, с изключение на Северозападния, където 49% от заетостта е в обществения сектор.

Сравненията с показателите, характеризиращи заетостта в регионите на ЕС, дават основание за следните оценки:

1) Почти всички европейски региони имат по-високо равнище на заетост от българските райони за планиране. Единствено Югозападният район има сходни стойности по този показател с някои райони от по-изостаналите райони на страните членки.

2) Секторната структура на заетостта на българските райони, за която е характерна висока заетост в селското стопанство и относително ниска заетост в услугите, значително се различава от тази на регионите на ЕС15, (дори в сравнение с регионите по Цел 1). Особено изразено е изоставането в заетостта по отношение на бизнес и финансовите услуги, информационните услуги, здравеопазването и социални услуги.

Постигането на целите от Стратегията от Лисабон, която предвижда равнище на заетост 70% за мъжете и 60% за жените, поставя определени предизвикателства пред България и политиката ѝ за регионално развитие.

Производителност на труда

Производителността на труда е сравнително хомогенна във всички райони, като стойностите не се различават значително от средната за страната – 10 800 лв. Второто място по този показател на Северозападния район се дължи на ниския брой заети, въпреки относително постоянната му продукция (най-вече в сектора на индустрията).

Югозападният район се отличава с най-висока производителност на труда. Най-ниска е производителността в Южния централен район, за който този параметър се очертава да бъде важна краткосрочна цел (това се засилва и от факта, че районът има най-ниска стойност на БВП на човек от населението).

По данни на Евростат през 2003 г. производителността на труда на заето лице в страната е 30.2% от средната за ЕС15 – последна сред страните членки и страните кандидатки. Този извод е валиден и за районите за планиране, които са на последно място в сравненията с европейските региони.

Фиг.11. Брутна добавена стойност на 1 зает, 2003 г. , НСИ

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□

□□□□ □□□□□□□□

Безработица

България е с високо равнище на безработица, въпреки че от 2000 г. насам се забелязва тенденция на непрекъснато намаление (табл. 4). С изключение на Югозападния район, равнището на безработица в останалите райони за планиране се задържа над средните стойности за страната. През 2003 г. най-високо е равнището на безработица в Северозападния район (23.4%). Традиционно ниската безработица в Югозападния район се дължи на влиянието на област София-град, където безработицата е около 4-5%.

Делът на безработните жени няма съществени различия по райони за планиране. Най-нисък е показателят за Северозападния - 49.52%, а най-висок в Югоизточния район - близо 57%. Коефициентът на безработица при жените за 2003 г. (13.2%) е по-нисък от този при мъжете (14.1%) .

Много висок е делът на регистрираните безработни младежи до 29 години (около 30% от всички регистрирани), което е една от предпоставките за засилената емиграция сред младото поколение. Силно тревожни са процесите на младежка безработица в Югоизточния район (табл. 4). През 2003 г. коефициентът на младежка безработица (до 29 години) е 37.7% и е по-висок при мъжете в сравнение с жените .

Таблица 4. Равнище на безработица и относителен дял на регистрираните жени, младежи и продължително безработни за периода 1999 - 2003 г.

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□

Проблемът с дълготрайно безработните е особено тежък за разрешаване, основно поради липсата на квалификация и ниското им образование. Почти 50% от продължително безработните лица и 70% от продължително безработните младежи са с основно или по-ниско образование. Техният дял непрекъснато нараства и през 2003 г. е около 1,7 пъти по-висок от този през 1999 г. Най-висок е техният дял в Северозападния и Северния централен район - съответно 61.6% и 56.2%.

Продължителното запазване на високото равнище на дълготрайна безработица в Северозападния район се превръща в остър социален проблем. Като се има предвид ситуацията със заетостта и растежа в този район може да се смята, че той се нуждае в най-голяма степен от интервенции за постигане на устойчиво

дългосрочно развитие. Очертаните съществени различия по отношение на младежката и дълготрайната безработица в отделните райони следва да насочат политиката на пазара на труда към съответните мерки в тези райони.

Регионалните различия в заетостта и безработицата имат дългосрочен негативен ефект не само по отношение на възпроизводството на работната сила, но и обуславят засилването на процесите на обезлюдяване, неизползване на ресурсите, миграционни процеси, свърхнаселеност на ограничен брой градове.

Сравненията с европейските региони определят българските райони, с изключение на Югозападния, като региони с най-неблагоприятни показатели за обща, дълготрайна, женска и младежка безработица.

Доходи

Тенденция към сближаване на доходите по райони за планиране се потвърждава и през 2003 г. (Фиг. 12). Разликата между най-високия и най-ниския среден доход на човек е само 223 лв. или 11.1% от средния за страната годишен доход.

Фиг.12. Регионални различия в размера и структурата на доходите на ЧОВЕК - 2003 г. (2244 лв.), НСИ. Регионална статистика, 2003 г.

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□

С най-високи доходи се очертава Северозападният район, поради високия дял на доходи от домашно стопанство – 29.6% от общите доходи, което е значително повече от средното за страната (18%). Най-нисък е средният доход в Южен централен район, независимо че там доходите от работна заплата са сравнително високи. Във всички райони за планиране доходът от работна заплата има най-голям относителен дял в общите доходи, като най-много той е в Югозападния район с 45.5%, а най-малко в Северозападния с 28.4%. Най-високата средна работна заплата в Югозападния район отразява най-вече по-високото търсене на квалифицирана работна ръка (особено в сектора на услугите).

Здравни услуги

Основно място в здравната система и нейната инфраструктура заема болничната помощ. С проведената реформа в здравеопазването доболничната помощ вече е основно в частния сектор и се поема от личните (семейни) лекари.

Таблица 5. Динамика в броя на болничните заведения и на болничните легла в районите за планиране за периода 1999 -2003 г., НСИ

□□□□	
□□□□□	□□□□□□□
□□□□□□□	
□□□□□□□	□□□□□□□
□□□□□	□□□□□□□□□

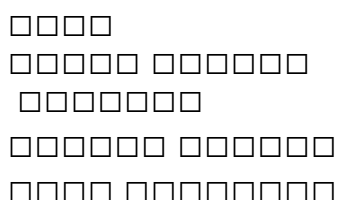
Наблюдава се тенденция на намаляване на броя на болничните легла с 23% (от 61535 бр. през 1999 г. на 49170 бр. през 2002 г.). Причината за това е намаляващият брой на населението и по-високата обръщаемост в ползването на болничните легла (по-кратък престой в болница). Регионалните диспропорции в осигуреността на населението с болнични легла не са високи и през последните години намаляват успоредно с намаляване на броя на леглата на 1000 души. За преодоляване на регионалните различия допринася и премахването на районирането за болничен прием.

Подобни са регионалните диспропорции в осигуреността на населението с лекари и стоматолози на 1000 д. от населението. Тя е по-висока за Югозападния и Южния централен, а по-ниска в Югоизточния и Северозападния.

Човешки ресурси

Уменията на работната сила са основното сравнително предимство на регионите в глобалната конкуренция. Високото ниво на образование и предоставянето на качествено обучение на хората по време на целия им трудов живот, са ключът към укрепване на иновационния капацитет .

Фиг.13. Образователна структура(не равнище) на заетите лица, 2003 г., НСИ

Налице е тенденция за повишаване образователното равнище на населението в България, която се изразява в увеличаване дела на населението със средно и по-високо образование. Отбелязаната тенденция присъства във всички райони за планиране, като и тук се проявява характерната за повечето показатели поляризация между Югозападния район (29.5% от населението са висшисти през 2003 г.) и Северозападния район (16.5%). Останалите райони имат сходни характеристики (над 17%), значително под средното за страната. Във всички райони бележат увеличение и лицата със средно образование. Образователното равнище на селското население е по-ниско от това на градското. По тази причина районите и областите с по-висок дял на селско население имат и по-голям дял на по-ниско образованите групи.

Сравненията с ЕС показват, че делът на населението със средно и по-високо образование в България е 71.7%, което е над средното равнище за ЕС (68), а делът на населението в трудоспособна възраст с висше образование е равен на средния показател за ЕС (21,8%) и по-висок от този на новоприсъединилите се страни, който се оценява като изключително нисък (14,8%). В същото време, столичните региони на страни като Англия, Белгия, Финландия, Франция и др. имат по-високо натрупване на население с висше образование (около и над 35%) от Югозападния район. Останалите български райони имат по-добри показатели от редица региони на Гърция, Италия, Австрия и Португалия, и от регионите на почти всички новоприсъединили се страни, но в същото време изостават значително от равнището на образование от развитите региони в ЕС. Съществуват и редица въпросителни как образователните институции в България подготвят младите хора за нуждите на пазара на труда.

Независимо от относително високото образование на населението в трудоспособна възраст във всички райони качеството на работната сила е недостатъчно, за да отговори на предизвикателствата на икономиката, основана на знанието и на глобализационните процеси.

По отношение на участието на населението в образователния процес през 2003 г. от цялото

население на възраст от 5-14 г. се обучават 98,0%, във възрастовата група 15-19 г. - 70,5%, а от 20 до 29 г. – 15,2%. Тези показатели, съпоставени със съответните за ЕС, са съизмерими само за възрастовата група 5-14 г. (99,2%) и по-ниски за останалите две (съответно – 81,3% и 22,2%). Сравненията с ЕС по степента на отпадане от образователната система са неблагоприятни за България. Делът на лицата на възраст от 18 до 24 г. с основно образование и вече напуснали училище (около 20%) е доста по-висок отколкото в ЕС. В различни форми на обучение през целия живот са обхванати 19,9% от населението на 15 и повече навършени години . (около половината от дела им в ЕС (40%).

Изследвания, технологии и иновации

Знанията и достъпът до изследвания, иновации и технологии се превърнаха в движеща сила на растежа в модерните икономики, като тази на ЕС. Технологиите и интелектуалният капитал станаха главни детерминанти на икономическата конкурентноспособност, много повече отколкото природните ресурси или способността за експлоатиране на изобилие от евтин труд .

Съществуващите показатели в България, които да послужат за оценка на количествените и качествените характеристики на регионалните различия в развитието на изследванията и технологиите, и иновационния капацитет почти липсват. По-надолу са представени някои показатели. Картината, която те показват, потвърждава степента на относително неизгодното положение на България и българските райони.

Традиционните изследователски центрове в България са университетите, научните институти и звена на БАН, аграрните институти, както и малкото останали ведомствени изследователски структури. Мрежата от изследователски центрове в страната обхваща голям брой за мащабите й университети (42) и самостоятелни колежи (9), в които през учебната 2002/2003 г. се обучават съответно 211272 и 14801 студенти. Югозападният, Северният централен, Южният централен и Североизточният район за планиране се открояват с по-високата си концентрация на университети и колежи, в сравнение с Югоизточния и Северозападния район за планиране. Без университетски център е Северозападният район за планиране, а в Югоизточния район такъв е само един.

Независимо от относително високия брой на образователни и изследователски центрове, няма качествен преход към приложни изследвания и трансфер на иновации и технологии към останалите сектори. Връзката между научноизследователските и образователните институции и бизнеса във всички райони за планиране от дълго време е прекъсната, което е една от причините за ниската добавена стойност и ниската конкурентноспособност на производството в отделните райони в сравнение с европейските и световните показатели. Това се потвърждава и от факта, че все още на територията на нито един район не е реализирана идеята за технопаркове и други структури от

този вид.

Показателят за бюджетните разходи, направени за научно-изследователска и развойна дейност като процент от БВП на страната е нисък (0.4%) в сравнение с другите европейски страни (0.65% за ЕС25) и тази тенденция е постоянна през последните години (при поставена в Лисабонската стратегия цел от 3%), но ако се отчете нивото на производителност на българските фирми ще се установи, че България отделя значителен ресурс от националния бюджет.

□ □□□□

□□□□□ □□□□□□

□□□□□□□

□□□□□□ □□□□□□

□□□□ □□□□□□□□ По-точно много е нисък делът на частните инвеститори в научно-изследователската и развойна дейност, като техният дял представлява 0.09% от БВП (2002 г.). По този показател България се намира на едно от последните места. Стойността на ЕС 25 е 1,27%. Всичко това означава, че мерките за увеличаване на средствата за НИРД трябва да бъдат към стимулиране на бизнеса да инвестира в наука. Наблюдава се ясна тенденция, както и в ЕС, разходите за НИРД да се извършват непропорционално в най-силно развитите райони. Така например 80% от всички разходи са извършени в Югозападния район (и основно в столицата). В същото време тази относителна концентрация на разходите за И&Р се дължи в много голяма степен на разходите на правителството и заведенията за висше образование, отколкото на мащаба на разходите на бизнес предприятията.

Фиг.14. Плътност на телефонните постове на 100 човека, НСИ

Телекомуникационното покритие на територията е един от елементите на тази среда. Плътността на телефонните постове на 100 човека през 2003 г. е 37, като степента на цифровизация е все още ниска – 19,7% от всички телефонни постове. Броят на мобилните телефони е по-нисък от този в ЕС и редица от новоприсъединилите се страни.

Фиг.15. Главни цифрови телефонни постове, НСИ

□ □□□□

□□□□□ □□□□□□

□□□□□□□

□□□□□□ □□□□□□

□□□□ □□□□□□□□ Информационните и комуникационни технологии (ИКТ) предлагат нови възможности за фирмите и регионите и са важен фактор за регионална конкурентноспособност, влияещ върху скоростта на промените в регионите и териториалното разпределение на икономическата активност. От гледна точка на сближаването, ИКТ предлагат важна възможност за намаляване на "препятствията от разстоянието" и проблемите на отдалечеността, характерни за много периферни райони.

Съществуват обаче опасения, че териториалните въздействия на т.нар. "дигитално разделяне", вместо да намалят, ще задълбочат регионалните различия поради различните възможности на фирмите и домакинствата да имат достъп до ИКТ и да използват новите технологии.

Интернет пазарът в България бележи стабилен ръст през периода 1997-2003 г. По данни на Министерство на транспорта и съобщенията стойността на услугите по линия на интернет е нараснал от 5,2 млн. USD (1997 г.) до 56,8 млн.USD, или над 10 пъти. Този процес е съпроводен с ръст на компютрите, падащи се на 100 д. от населението. Броят на сървърите също нараства с тенденциите на броя на компютрите, а именно – от 6800 бр. (1997 г.) на 28 700 бр. (2003 г.).

През 2000 г. по данни на БТК 4,8% от населението на страната е имало възможност да ползва интернет, което е доста по-ниско от това в ЕС (27,5%).

□ □□□□

□□□□□ □□□□□□

□□□□□□□

□□□□□□ □□□□□□

□□□□ □□□□□□□□

□ □□□□

□□□□□

□□□□ □□□□□□□□

Фиг. 16. Домашни компютри (% от страната), НСИ

Фиг. 17. Активно потребление на интернет, % от страната, НСИ

Основният извод, който може да се направи, е че всички райони в страната значително изостават по технологичен потенциал за растеж, по подготвеност за използване и по използване на ИКТ . Преодоляването на изостаналостта по отношение на технологичното развитие, икономиката на знанието и информационното общество е от решаващо значение за развитието на националната и регионалните икономики и реализиране на интензивен догонващ растеж през следващите 10

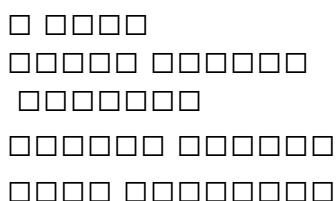
години.

Като най-привлекателни от гледна точка на условия и възможности за провеждане на научни изследвания и създаване на нови технологии, както и по отношение на създадена инфраструктура и наситеност със средства за развитие на информационното общество, са Югозападният, Южният централен, Северен централен и Североизточен район за планиране. В Югозападния и Южния централен район на планиране съществуват потенциали и ресурси за развитие на производствени дейности, базирани на знанието, по широк комплекс от съвременни научно-технологични направления – от биотехнологии, информационни технологии и приложен софтуер до генното инженерство и генно модифицираните храни, технологиите на управление и т.н.

Предприемачество

Развитието на предприемачеството е основна цел на Лисабонската стратегия. Ако по отношение на САЩ Европа продължава да страда от "предприемаческа празнота", подобни са сравненията на България спрямо Европа. Страната не само се нуждае от повече предприемачи, но се нуждае също от условия, които подкрепят растежа на предприятията.

Фиг.18. Относителен дял на предприемачи (работодатели и самонаети лица) от общо заети, %, 2003, НСИ

Липсата на финансова подкрепа, сложните административни процедури и липсата на квалифицирана работна ръка все още се идентифицират като ключови бариери за започване и разширяване на бизнеса.

Най-ниско ниво на развитие на предприемачеството е отбелязано в Северозападен район, а най-високо – в Южен централен. Прави впечатление, че в най-силно развития район на страната – Югозападния, равнището на предприемачество е около средното за страната. Това може да се обясни със структурата на икономиката в този район, която се характеризира с концентрация на административни и образователни услуги. Равнищата на женската самозаетост в индустрията, с около 5% от женската работна сила и в услугите с около 9%, е сигнал, че този потенциал не е

достатъчно използван.

Гъстотата на локализация на малки и средни предприятия е също и индикатор за предприемачество, както и за перспективите за провеждане на икономическа дейност. Пространственото разпределение на МСП показва концентрация в големите градски агломерации и в регионите с добре развита и диверсифицирана индустрия.

Фиг.19. Разпределение на предприятията от нефинансовия сектор на икономиката по големина (по райони), 2002 г., НСИ

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□

Развитие на услугите, подкрепящи бизнеса

Икономическото реструктуриране допринесе за интензивно развитие на институциите за подпомагане развитието на бизнеса, т.е. фирми и организации, предлагащи финансови, застрахователни, консултативни, информационни услуги и услуги за търговия с недвижими имоти. Наетите лица в този тип дейности на 10000 жители от населението имат тенденция на нарастване в общия брой на наетите - от 117154 д. (2000 г.) до 132771 д. (2003 г.) и показателят показва определена регионална хомогенност.

Фиг.20. Брой на наетите в отрасли, подкрепящи бизнеса на 10000 жители от населението - по райони за планиране, 2003 г., НСИ

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□□ □□□□□□□□

Агенциите за регионално развитие и бизнес центровете, създадени да подкрепят бизнеса в регионите, са регистрирани във всички региони на страната.

По различни проекти са изградени 37 бизнес центъра и 10 бизнес инкубатора в цялата страна. Най-голям е броят на бизнес центровете в: Югоизточния район (10 бизнес центъра в градовете Айтос, Карнобат, Котел, Елхово, М. Търново, Руен, Стралджа и др.), Югозападния (8 бизнес центъра – Гоце Делчев, Разлог, Самоков, Благоевград, Перник и др.), Североизточния (7 бизнес центъра – Добрич, Дулово, Исперих, Нови Пазар, Търговище и др.), Южния централен и др.

Развитието на бизнес услугите е решаващо за конкурентоспособността и съживяването на икономиките в регионите, което определено остава предизвикателство пред регионалната политика на страната.

Инвестиции

Изключително неравномерно са разпределени инвестициите в дълготрайни материални активи по

райони (Фиг.21). През целия анализиран период Югозападният район се отличава с най-високите инвестиционни разходи – почти половината от тези за цялата страна, което до известна степен се обуславя от факта, че в столицата са съсредоточени множество фирми от икономическите сектори – индустрия и услуги. Следва обаче да се направи изводът, че в останалите райони те са относително ниски и не създават необходимите условия за растеж и заетост.

Фиг.21. ПЧИ с натрупване и ДМА по райони за планиране, 2003 г., НСИ

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□

Преките чуждестранни инвестиции в България за 2003 г. възлизат на 1525 млн. USD, като нарастват с 55% спрямо 2002 г. Най-голям дял ПЧИ през 2003 г. има привлеченият дялов капитал – около 50%, като възлиза на над 750 млн. USD.

Пространствената локализация на чуждестранните инвестиции в България следва стабилно през годините модел, изразяващ предпочитанията на чуждестранните инвеститори да избират региони, които са силно урбанизирани, с добре развита инфраструктура, квалифицирани човешки ресурси и с лесен достъп до пространството за обслужване и производство. Около 63% от чуждестранните инвестиции в страната са концентрирани в Югозападния район за планиране, в т.ч. около 50 % - в столицата. В останалите райони дялът на чуждестранния капитал не превишава 10% от общите за страната, с изключение на Североизточния (12%). Изключително нисък е техният размер в Северозападния район – 2.6%. Това показва, че системата от стимули (данъчни преференции) е твърде малък стимул за инвестиране в тези райони и липсата на предпоставки, формиращи привлекателност за чуждестранните инвеститори и регионалната политика следва да създаде условия за преодоляване на тази непропорционалност. Подобно пространствено разпределение на относително висока степен на концентрация на ПЧИ в столиците и около тях, се отбелязва и в новоприсъединените се страни и в страните бенефициенти по Кохезионния фонд.

Енергетика

Развитието на конкурентна енергетика пряко води до конкурентна икономика и в това отношение

потенциалът на България е голям. Енергийната инфраструктура в страната е добре развита и не може да се твърди, че един или друг от районите за планиране се нуждаят от специална подкрепа. По-скоро възможностите се крият в целенасочена енергийна политика, ориентирана към тази на ЕС.

Определен проблем за заетостта и икономическото развитие на Северозападен район за планиране ще породи затварянето на някои блокове на АЕЦ "Козлодуй". Необходимо е своевременно да се потърсят алтернативи за част от освободената работна сила в района, които да се подкрепят с изпреварващи действия от страна на регионалната политика за стимулиране на предприемачество, преквалификация на работната сила и приобщаването ѝ към пазара на труда.

Достъпът до чисти и надеждни енергийни източници на конкурентни цени е важен фактор за конкурентоспособността на регионите. Първичното производство на енергия обаче не може да задоволи потреблението на повечето страни-членки и още повече на кохезионните страни, които внасят повече от 80% от потребяваното количество енергия. България е енергийно силно зависима, защото внася повече от 70 % от първичните си енергийни ресурси. Единственият значим местен енергиен ресурс са нискокачествени лигнитни въглища, при това с високо съдържание на сяра. Разчита се предимно на вносни руски горива – петрол, природен газ, качествени въглища и ядрено гориво. Тази структура на енергийния баланс буди тревога както от гледна точка на сигурността на енергоснабдяването, така и за замърсяването на околната среда. Освен това, не би могло да се очаква българската икономика да бъде конкурентоспособна, след като изразходва 10 пъти повече енергия за единица БВП, отколкото западноевропейската, и два до три пъти повече от средноевропейските. Още по-тревожно е, че докато при всички други страни е налице устойчива тенденция към намаляване, българската икономика, в т.ч. икономиката на районите, продължава да се колебае около достигнатите най-високи стойности.

Значителен потенциал за подобряване сигурността на енергоснабдяването представлява използване на възловото географско положение на България за все по-голям транзит на руски и азиатски ресурси (природен газ, петрол и електроенергия) към запад и юг, както и на възможността за разнообразяване на източниците и доставчиците на енергоресурси. Ако в бъдеще се изградят газопроводи от Централна Азия до България и по-нататък за Централна Европа, страната ни може се превърне в алтернативен коридор Изток - Запад, който да диверсифицира зависимостта на Западна Европа от вносен природен газ.

Увеличаване дела на енергийното производство от възобновяеми енергийни източници в националния енергиен баланс с прилагане на преференциална политика за тяхното развитие интегрира усилията за подобряване състоянието на околната среда и енергийната ефективност като цяло. Възможност за използване на възобновяеми енергийни източници съществуват във всички райони за планиране, като най-благоприятни са в Североизточен, Южен Централен, Югозападен райони за планиране.

Транспортната инфраструктура е с определящо значение за регионалното развитие и основен фактор за конкурентноспособност и сближаване.

Пътна мрежа

Общата дължина на пътната мрежа в България е 37 295.7 км , със средна гъстота 0.33 км/км², което е по-малко от половината от равнището на този показател за ЕС15 и по-ниска от тази за регионите по Цел 1, която е около две трети от средната за ЕС15.

Разпределението на пътната мрежа показва нисък относителен дял на автомагистралните мрежи и първокласните пътища в страната, което не стимулира нарастването на транзитния трафик и междурегионалните връзки.

Таблица 6. Изграденост на пътната мрежа

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□

Пространствената организация на пътната мрежа в България показва различията в изградеността ѝ

по райони за планиране (табл. 6).

Най-голямо е изоставането в развитието на пътната мрежа в Южен централен и в Северозападен район за планиране, където количествените и качествените характеристики на пътищата са по-ниски от средните за страната. По-добре развита е пътната мрежа в Югозападен, Югоизточен и Североизточен райони за планиране.

Фиг.22. Различия в изградеността на пътната мрежа по райони за планиране от средните стойности за страната, 2002 г.

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□

Транспортен достъп

Териториалното разпределение на пътищата от висок ранг е от решаващо значение за мобилността на населението и транспортната достъпност до услуги от високо качество. Преобладаващата част от тези пътища в страната са изградени на територията на Югозападен, Южен централен и Североизточен райони за планиране (съответно 22.0%; 21.7% и 20.0% от общата им дължина). Това се обяснява с местоположението на особено важните центрове на селищната мрежа - София в

Югозападен, Пловдив - в Южен централен и Варна – в Североизточен райони за планиране, предизвикали изпреварващото изграждане на АМ и I клас именно в тези райони. Най-малка част от първокласните пътища на страната са изградени на територията на Северозападен район (5.3%).

Това териториално развитие на пътната мрежа определя и възможностите за транспортен достъп на населението до центровете, предлагащи определен тип услуги (здравни, образователни, културни и др.). В Южна България над 80% от населението има достъп да тези услуги в рамките на 90 минути, като за Югозападния район стойностите са над 90%, докато в Северна България достъпът е по-затруднен, като само 60% от населението на Северозападния район за планиране има този достъп в рамките на 90 минути.

Достъпността до транспортните мрежи на съседни страни (брой ГКПП - гранични контролно пропускателни пунктове) е важен индикатор за възможностите за провеждане на транзитния трафик и развитие на трансграничното сътрудничество. Предвид

статистическите данни за транспортно-икономическата натовареност на част от съществуващите ГКПП, както и изискванията на ЕС към контрола на външните му граници, трябва да се търсят възможности за увеличаване броя на преходите за вътрешните граници, а за ГКПП на външните граници-увеличаване на капацитета.

Предстоящото обособяване на държавната граница на "външна" (западен, югоизточен и черноморски участък) и "вътрешна" (северен и южен участък) граница на ЕС ще наложи диференцирани процедури на митнически и гранично-полицейски контрол. По отношение на митническия контрол на стоките това разделение ще бъде факт още през 2007 г., а по отношение на гранично-полицейския контрол на лицата – около 2009 г.

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□

Пътната мрежа на България като цяло е от "затворен" тип. Малкото на брой ГКПП (17 ГКПП, като само 7 от тях са на първокласни пътища) затрудняват достъпа до страните от ЕС и предизвикват неравномерно натоварване на изградената пътна мрежа от транзитните потоци. От общо 17 ГКПП, най-много са на западната граница – 10, като 4 от тях са на първокласни пътища.

Покритието на националната територия с пътища от висок клас е неравномерно – направленията изток-запад са по-силно развити, отколкото направленията север-юг, като е влошено обслужването на периферните територии.

Сложността и високата цена при строежа на нови пътища, обусловено от планинския релеф на

около 40% от територията на страната продължават да са пречка за развитие на пътната мрежа в съответствие с европейските стандарти.

Железопътна мрежа

Гъстотата на жп мрежата (39км/1000км²) е по-ниска от гъстотата на жп мрежите в страните от ЕС15, а и някои от източноевропейските страни. В регионите по Цел 1 като цяло, гъстотата на жп мрежата е около 75% от средната за ЕС15, където тенденцията е към известно намаляване на общата дължина поради затваряне на линии.

Жп мрежата не обслужва равномерно територията на страната. При средна гъстота 39км/1000км², в Рило-Родопския район тя е 16, в някои части на Югоизточна България е 7, а в североизточните части – 20 км/1000км². Обслужването по райони за планиране също е неравномерно /Таблица 7/.

Таблица 7. Изграденост на жп мрежата

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□

Фиг.23. Различия в изградеността на железопътната мрежа по райони за планиране от средните

стойности за страната, 2002 г.

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□

Най-слабо развита е жп мрежата в източната част на страната (Североизточния и особено в Югоизточния райони за планиране), където гъстотата на жп мрежата е чувствително по-ниска от средната, но с най-добри показатели за модернизация. Най-изоставаща е модернизацията на жп мрежата в Южния централен район, където гъстотата е малко над средната за страната.

Достъпност до жп транспорт

Предвид спецификата на жп транспорта, наред с териториалното развитие на жп мрежата, определящо значение за транспортната достъпност има броят на жп гарите и спирки, обслужващи отделните райони за планиране. Териториалното разпределение по райони за планиране е различно. Най-добре обслужена е територията на Южен централен район, където е развита една четвърт от жп мрежата на страната, следвана от Югозападния и Северния централен райони (съответно 21.1% и 18.7%). Периферни по отношение на жп инфраструктурата се явяват Югоизточният и Северозападният райони, където е развита съответно 9.2 % и 9.4% от жп мрежата в страната.

Югоизточният район за планиране се явява очевидно периферен по отношение обслужването с жп

транспорт поради отсъствието на ГКПП на неговата територия и затруднен достъп на населението (най-ниска гъстота на обслужващи гари и спирки). Най-облагодетелствен е Югозападният район за планиране, където достъпът на населението е най-улеснен поради високата гъстота на жп гарите и спирките и наличието на два ГКПП.

Като цяло железопътната мрежа в страната може да се разглежда като затворена поради ниския брой гранични жп преходи (само 8) със съседните страни. Това от своя страна обуславя високия процент на крайни гари (около 30%) , а параметрите на достигащата до тях инфраструктура са по-ниски в сравнение с тези на вътрешния централен гръбнак на жп мрежата.

Въздушен транспорт

От изградените десет граждански летища в България, пет имат статут на международни (София, Пловдив, Варна, Бургас и Горна Оряховица), като основната дейност е концентрирана в летищата София, Бургас и Варна, които обслужват предимно международни дестинации. Посредством редовни пътнически, чартърни и карго полети през 2001 г. в петте международни български летища са били обслужени 2 660 158 пътници и 13 228 тона стоки.

Качество на атмосферния въздух (КАВ)

Оценката на качеството на атмосферния въздух се извършва за основните контролирани показатели – прах, фини прахови частици (ФПЧ), серен диоксид, азотен диоксид, тежки метали, както и за други специфични замърсители, съгласно Закона за чистотата на атмосферния въздух. През 2001 г., след извършване на подходяща предварителна оценка на нивата на замърсителите, МОСВ утвърди разпределението на територията на страната на райони и агломерации (население над 250 000 души) за оценка и управление на качеството на атмосферния въздух (РОУКАВ) и тяхната категоризация в зависимост от степента на замърсяване. Обособени бяха 119 РОУКАВ на територията на страната, 34 бяха определени като райони или агломерации с превишения на установените норми за КАВ, съгласно директивите на ЕС, за които трябва да бъдат разработени общински програми за намаляване нивата на замърсителите, достигане и поддържане на нормите по смисъла на Закона за чистотата на атмосферния въздух (ЗЧАВ) и Рамковата директива 96/62/ЕС. След края на 1999 г. са констатирани само няколко превишения на установените алармени прагове за серен и азотен диоксид, поради което все още не е налице необходимост от разработването на общински аварийни планове, както се изисква в чл. 7 на Директива 96/62/ЕС.

Реализираните до този момент оздравителни мерки в енергетиката и промишлеността, с малки изключения, не осигуряват необходимото количествено и устойчиво намаление на емисиите на атмосферните замърсители от тези сектори. Наблюдаваното намаление на емисиите на отделни замърсители е преди всичко в резултат от ограничаването на производствените дейности.

Северозападният район за планиране може да се определи като един от най-чистите по отношение КАВ. В него са установени три района за ОУКАВ а именно: Видин, Враца и Монтана. Замърсяването е предимно от серни диоксиди и ФПЧ10, причинено от промишлени дейности и битово отопление. В Северен централен район са категоризирани осем района за ОУКАВ в т.ч. Никопол, Свищов, Плевен, Габрово, Севлиево, Велико Търново, Горна Оряховица и Русе. Замърсяването на въздуха със серни и азотни диоксиди и ФПЧ10 е над горния оценъчен праг (ГОП) и се причинява от ТЕЦ, битово отопление, промишлени дейности и пътен транспорт. Свищов е един от районите, в които са емитирани най-големи количества серни диоксиди на 1000 души през 2003 г. Най-високи средногодишни концентрации на азотен диоксид и фини прахови частици са измерени във Велико Търново. Всички източници на замърсяване са разположени в страната с изключение на Никопол, където замърсяването по показателя амоняк идва от Турну Магуреле.

Нивата на замърсяване в Североизточен район със серни и азотни диоксиди и ФПЧ10 в РОУКАВ Силистра, Добрич, Варна и Провадия са над ГОП. Източниците на замърсяване са предимно промишлените производства и транспортът във Варна и Русе и промишлеността в Провадия. Варна е един от районите, в които са емитирани най-големи количества азотни диоксиди на 1000 души.

В Югозападен район са установени четири РОУКАВ, а именно Столичен район и Елин Пелин, Пирдоп и Златица и Перник. В този район има голямо съсредоточие на промишлени дейности, които са основните замърсители на въздуха. Тук са разположени и едни от най-урбанизираните територии на страната, в които се генерира значително прахово замърсяване. МК Кремиковци е основен източник за превишаване на допустимата норма за оловни аерозоли. Перник е един от районите с най-големи количества серни диоксиди, емитирани на 1000 души и най-високи концентрации на ФПЧ10. Наличие на олово, цинк, кадмий и арсен от 0,5 до 2 пъти ПДК и с мед 2 пъти ПДК е установено в поречието на река Тополница (вкл. общините Златица, Пирдоп, Чавдар, Челопеч, Мирково, Копrivщица и Ихтиман).

Южен централен район може да се определи като район с най-влошени качества на атмосферния въздух. В него са разположени 11 РОУКАВ. Това са една трета от районите, в които замърсяването на атмосферния въздух е на ниво, което изисква разработване на общински програми за намаляване нивата на замърсителите. Замърсяването на въздуха е предимно със серни и азотни диоксиди и ФПЧ10. Максимални еднократни стойности на серен диоксид са регистрирани в Пловдив, Полски Градец, Д.Воден, Асеновград и Куклен. Най-високи средногодишни концентрации на азотен диоксид и фини прахови частици са измерени в Пловдив. В някои райони като Пловдив и Кърджали е установено замърсяване с олово, амоняк и кадмий над ГОП. Раднево и Гълъбово е също един от районите с най-големи количества серни и азотни диоксиди, емитирани на 1000 души. Основни източници на замърсяване са промишлените и добивните дейности в ТЕЦ Марица Изток, Раднево, Гълъбово, ОЦК АД и КЦМ АД

РОУКАВ в Югоизточен район са Сливен, Ямбол, Карнобат, Камено и Бургас. Пътният транспорт и битовото отопление са източници на замърсяване с прах, а промишлеността в т.ч. Лукойл АД са източници на замърсяване със серни и азотни диоксиди и амоняк. Максимални еднократни стойности на серен диоксид са регистрирани в Камено. Най-високи средногодишни концентрации на азотен диоксид са измерени в Бургас

Качество на водите

Недостиг на водни ресурси и проблеми в питейното водоснабдяване

След 2000 г. се наблюдава тенденция към общо намаляване на водовземането в България, което се дължи на закриване на водоемки и нерентабилни производства, постепенното нарастване на цените на водата, съчетано със засушаването. Пропорционално на намаленото изземване на ресурса, намаляват и абсолютните обеми на ползваните води от 7 244 mln m³ през 1998 г. до 5,786 mln m³ за 2002 г.. Основните потребители на вода са промишлените производства и електро и топлоцентралите. Намалява и водоползването в селското стопанство, в т.ч. за напояване.

Към 2002 г. близо 98,8% от населението на страната е свързано с публичната система на централизирано водоснабдяване, като в СЗ и ЮЦ райони този процент е по-нисък /съответно 96,7 и 96,9/. Въпреки че след 2000 г. са изградени и реконструирани 9 водоема, 190 селищни водопроводни мрежи и водоснабдителни системи, над 100 проекта за малки обекти за питейно водоснабдяване и 40 съоръжения за допълнително подаване за райони с критично състояние на питейното водоснабдяване, 88% от населението в област Габрово (Северен централен район), област Перник (Югозападен район) и област Смолян (Южен централен район) са на режимно водоснабдяване. Като цяло за страната, относителният дял на населението с режим на водоснабдяване е 21,6%, като най-критично е състоянието в СЗ район, където около половината от населението /45,5%/ не е с непрекъснато водоснабдяване. В СЦ район този проблем се отнася за една четвърт от населението, докато в ЮЦ и ЮЗ показателите са близки до средния за страната. Най-малко са проблемите в това отношение в източните части на страната /СИ и ЮИ райони/, където относителният дял на населението с нарушено водоснабдяване е доста по-нисък от средния за страната / 14,4 и 13 %/.

Повърхностни води

Управлението на водите на територията на Република България се осъществява на национално и басейново ниво. Речният басейн е основна единица за съвместно управление на повърхностните и подземните води по количество и качество за постигане на устойчиво водоползване и опазване на водите и водните екосистеми. Управлението на водите, водните обекти и водностопанските системи и съоръжения се осъществява на основата на планове за управление на речните басейни и Национален водностопански план. Определени са следните райони за басейново управление на водите:

1. Дунавски район с център Плевен,
2. Черноморски район с център Варна,
3. Източноромански район с център Пловдив, и
4. Западноромански район с център Благоевград.

През последните години се наблюдава тенденция на подобрене на общото екологичното състояние на водите. Горните течения на реките се характеризират с незамърсени до слабо замърсени води. В някои райони се наблюдава намаляване на броя на участъците с нарушен статус и не са установени нови участъци с нарушен хидробиологичен статус. Независимо от горната положителна тенденция са регистрирани редица точки и участъци на реки, които са със сериозно влошени екологични качества. Северозападният район за планиране е в много добро състояние по отношение качеството на повърхностните води. Установен е само един участък с нарушен екологичен статус на р.Огоста при заустване в р.Дунав. Замърсяването идва от заустени непречистени битови и промишлени отпадъчни води.

През Северен централен район за планиране протичат реките Вит и Янтра. В басейните на всяка една от тях е регистриран по един участък със стабилно нарушен екологичен статус. Причина за замърсяването са също заустени непречистени битови и промишлени отпадъчни води.

В Североизточен район за планиране са установени шест участъка в басейна р.Камчия със

замърсена над ПДК вода. В басейна на р.Русенски Лом има два участъка с нарушен хидробиологичен статус. Заустването на градски канализации е основната причина за замърсяването.

Югозападен район за планиране е с най-голям брой речни участъци с нарушен екологичен статус. В басейна на р.Марица са категоризирани четири участъка с нарушен екологичен статус, в басейна на р.Струма има шест замърсени участъка и в басейна на р.Искър те са четири. Замърсяването се причинява от зауствените води от бита и различни производства, залпови замърсявания от ТЕЦ Бобов Дол. Отпадъчни води с повишени концентрации на тежки метали се заустват в р. Златишка и Пирдопска.

Южен централен район за планиране също се характеризира с голям брой замърсени речни участъци. Басейнът на р.Марица е най-замърсен и има дванадесет участъка, в които нивото на замърсителите е над допустимите концентрации. Малките реки Маданска, Върбица и Крумовица имат по един участък с наднормено замърсяване. Замърсени води се заустват от градски колектори за битови промишлени води, руднични води, отпадъчни води от свинекомплекс и токсични залпове от КЦМ АД и Агрия. Въпреки съществуващите проблеми има много съхранени, екологично чисти водоизточници, особено в планинските райони.

Югоизточен район може да се определи като най-чистият по отношение качеството на повърхностните води. Установен е само един участък на р.Тунджа с нарушен екологичен статус.

Канализационни системи и пречиствателни станции за отпадъчни води

Заустването на непречистени битови и индустриални отпадъчни води е основен източник за замърсяването на водите в България. Лошото състояние на канализационните мрежи или липсата на такива е друг фактор за повсеместното замърсяване на водите.

Към 2002 г. 66,5% от населението на страната е включено към канализационни системи. Броят на канализираните населени места е 272, от които 167 града и 105 села. Общата дължина на канализационната мрежа е 9013,2 км, от тях с диаметър до 400 мм – 5757,3 км и над 400 мм – 3255,9 км.

Северозападният район за планиране е с най-нисък дял на населението, обхванато от канализационни мрежи – 53,2%. Най-къса е и дължината на мрежата – 443,9 км, от които 279,8 км са с диаметър до 400 мм и 164,1 км над 400 мм. Дружества "В и К" с над 50% държавна собственост експлоатират 382,4 км от канализационната мрежа, и дружества общинска собственост – 61,5 км.

В канализационната мрежа на Северния централен район за планиране е обхванато 59,7% от населението. Мрежата е с обща дължина 1036,0 км, от тях 699,0 км са с диаметър до 400 мм и 337,0 км – над 400 мм. Дружества с над 50% държавна собственост експлоатират 943,9 км от мрежата, а дружества общинска собственост – 92,1 км.

В Североизточния район са изградени 1416,6 км канализационна мрежа, която се експлоатира

само от дружества с над 50% държавна собственост. От мрежата 1031,2 км са с диаметър до 400 мм, а 385,4 км - с диаметър над 400 мм. В канализационната мрежа е обхванато 63,3% от населението.

В Югоизточния район за планиране канализационната мрежа също се експлоатира само от дружества с над 50% държавна собственост. Общата дължина на мрежата е 755,8 км, от която 530,6 км са с диаметър до 400 мм, а 225,2 км - над 400 мм. Обхванато е 65,5% от населението.

Дължината на канализационната мрежа в Южния централен район за планиране е 2193,1 км. От тях 1308,7 км са с диаметър до 400 мм, а 884,4 км - над 400 мм. Дружества "В и К" с над 50% държавна собственост експлоатират 1957,8 км от канализационната мрежа, и дружества общинска собственост – 235,3 км. В канализационната мрежа е обхванато 65,0% от населението.

Югозападният район за планиране е с най-висок дял на населението, обхванато от канализационни мрежи – 84,5%, и с най-голяма дължина на мрежата – 3167,7 км. От тях 1908,0 км са с диаметър до 400 мм и 1259,7 км над 400 мм. Дружества "В и К" с над 50% държавна собственост експлоатират 1353,9 км от канализационната мрежа. По-висок е делът на канализационната мрежа, експлоатирана от дружества "В и К" общинска собственост – 1813,8 км, или 57,3% от цялата дължина. Определяща роля за този висок дял има столичната канализационна мрежа, която е изцяло общинска собственост.

Броят на действащите градски пречиствателни станции за отпадъчни води (ГПСОВ) е 55 към 2002 г. Те обслужват 67 населени места с 38,6% от населението на страната. Делът на третираните чрез ГПСОВ отпадни води е нараснал от 63% през 1999 г. до 78,5% през 2002 г. Запазва се ниската ефективност на ГПСОВ, които към 2002 г. работят с 55,8% от проектния си капацитет. Основната причина за това са незавършени/неизградени канализационни мрежи в селищата. От 81 населени места с над 10 000 жители едва 29 имат ГПСОВ. Тревожно е състоянието на градовете с над 50 000 жители, които са 21, а в 12 от тях има изградени ГПСОВ. Всичко това налага необходимостта от реализация на националните програми за доизграждане на водоснабдителните и канализационни системи в районите за планиране (пречиствателни станции за питейни води, пречиствателни станции за отпадъчни води, водоснабдителни и канализационни мрежи и съоръжения).

Най-много ГПСОВ в експлоатация има на територията на Североизточния район за планиране – 22. Следват Югозападният район с 13 действащи ГПСОВ, Югоизточен район – 10 бр., Южен централен район – 5 бр., Северен централен район – 3 бр. и Северозападен район за планиране – 2 бр. Най-висок е делът на обслужваното от ГПСОВ население в Югозападния район – 65,6%, в Югоизточния район – 43,9%, а най-нисък в Северозападния район – 14,3%.

Качество на почвите

Общата площ на замърсените земеделски земи с тежки метали от промишлена дейност е около 43 660 ha, което е 0.9% от земеделските земи. Това са площи, замърсени преди 2000 г. Нови замърсявания след 2000 г. не са установени. Данните за съдържание на тежки метали в районите с трайни насаждения, третирани с препарати за растителна защита показват, че 93% от териториите са под ПДК.

Замърсяването на почвите с нефтопродукти е много ограничено. Няма площи, замърсени с РАН (полиароматни въглеводороди), в нива, оказващи вредни въздействия върху почвите. Всички измерени съдържания на РСВ (полихлориранибифенили) са значително под справочните фоновы стойности и не съществува опасност за замърсяване на почвите. Проучването и картирането за съдържание на остатъчни количества пестициди в обработваемите почви, извършено през 1997-2000 г., установи единични локални случаи на остатъчни количества лесно разграждащи се пестициди. Идентифицирани са 6 912 броя стари замърсявания извън горните. Това са: депа за битови, производствени и опасни отпадъци; площадки на промишлени и миннодобивни обекти; площадки, свързани с добив и съхранение на нефтопродукти и площадки, на които се съхраняват негодни за употреба пестициди.

Около 80% от обработваемите земи и 15% от горските са подложени на водна ерозия, а 37% на ветрова. От иригационна ерозия потенциално са застрашени около 50% от поливния фонд на страната. Средногодишните загуби от водна ерозия са приблизително около 136 млн. тона почви. Очакваното бързо развитие на селскостопанското производство в резултат на прилагане на програмите и политиките на ЕС в областта на селското стопанство могат да доведат до силно интензифициране на производството и до увреждане на почвите.

В Северозападен район замърсяване на земеделските земи с цинк, мед и кадмий от 0.5 до 2 пъти ПДК и с олово и арсен над 2 пъти ПДК е установено на територията на община Бойчиновци/Монтана и Мездра.

В Северен централен и Североизточен райони за планиране няма регистрирано замърсяване на почвите.

В Югозападен район замърсяване на земеделските земи с цинк, мед и кадмий от 0.5 до 2 пъти ПДК, и с олово и арсен над 2 пъти ПДК е установено на територията на община Столична.Наличие на олово, цинк, кадмий и арсен от 0,5 до 2 пъти ПДК и с мед 2 пъти ПДК е установено в поречието на река Тополница (на територията на общините Златица, Пирдоп, Чавдар, Челопеч, Мирково, Копривщица и Ихтиман).

В Южен централен район замърсяване на земеделските земи с цинк, мед, кадмий и арсен от 0.5 до 2 пъти ПДК и олово над 2 пъти ПДК е измерено в общините Кърджали и Рудозем. В Мадан количеството на кадмия в някои почви е над 2 пъти ПДК. Между 1 и 2 пъти ПДК са замърсени участъци със земеделски земи в общини Пловдив, Асеновград и Тополовград. Наред с необходимостта от вземане на мерки за премахване на замърсяванията съществуват обширни

екологично чисти територии.

В Югоизточен район нивото на тежките метали в някои земеделски земи на общините Бургас и Малко Търново е от 0.5 до 1 път ПДК.

Отпадъци

През периода 1998 – 2002 г. количеството на образуваните отпадъци в страната отбелязва тенденция към намаляване. Отпадъците през 2002 г. са 84,2 млн. т., което е 38% от количеството през 1998 г. Спрямо 2001 г. намалението е 7,8%.

В общото количество на образуваните в страната отпадъци през периода 1998 – 2002 г. най-голям дял имат производствените неопасни отпадъци. От 174 709 хил. тона през 1999 г., обемът им е намалял значително - до 79 635 хил. тона през 2002 г. От общото количество на тези отпадъци 51,1% са образувани в Югозападния район и 45,4% в Южния централен район. Забелязва се увеличаване на количествата депонирани отпадъци за същия период от 0,6% до 1%. Тенденция към трайно намаляване на количествата се забелязват в Южния централен район (с около четири пъти) и по-слабо изразена в Северозападния, Югоизточния и Северния централен райони за планиране. Значително повишаване на образуваните количества производствени неопасни отпадъци се наблюдава в Югозападния (с 38,8%) и в Североизточния (52,7%).

Най-голям дял от неопасните производствени отпадъци (89,9%) имат отпадъците от добивната промишленост (от разкриването, добива и преработката на подземни природни богатства). Значителният спад на тези отпадъци след 1998 г. формира общата тенденция на намаляване на отпадъците в страната. На второ място е делът на отпадъците от производството и разпределението на газ, електро- и топлоенергия – 7%, следвани от преработващата промишленост – 3%. Количествата битови отпадъци, отнесени към обслужваното население се запазват сравнително постоянни – около 500 кг/жител годишно. В края на 2002 г., организираното събиране на битови отпадъци обхваща 80% от населението на страната. Общото количество на събраните битови отпадъци е 3199358 т. От тях 29,5% са събрани в Югозападния район, 22,2% в Южния централен район, 17,9% в Северния централен район, 16,0% в Североизточния район, 9,4% в Югоизточния район и 5,0% в Северозападния район.

Общото количество на събраните строителни отпадъци през 2002 г. е 299944 куб.м. Половината от тях са събрани в Южния централен район за планиране.

В приетата от Министерски съвет "Национална програма за управление на дейностите по отпадъците за периода 2003-2007 г" (11.12.2003 г.) са предвидени всички инвестиционни дейности за територията на страната, с оглед изграждането на необходимата инфраструктура за третиране на отпадъците за постигане на европейски стандарти.

Биологично разнообразие

България се характеризира с богато биологично разнообразие. Условието в страната позволяват съществуването на 94 вида бозайници, 383 птици, 36 влечуги, 16 земноводни, 207 черноморски и сладководни риби, около 27000 насекоми и други безгръбначни, между 3500 и 3750 вида висши растения и повече от 6500 низши растения и гъби. Като редки за флората и фауната са категоризирани повече от 700 висши растения, много от тях ендемични видове, 567 вида ненасекомни безгръбначни (около 23% от всички известни видове); над 1500 вида насекоми; 29 вида черноморски и сладководни риби; 2 вида змии; 78 птици и 10 вида едри бозайници.

Защитените територии са предназначени за опазване на биологичното разнообразие в екосистемите и на естествените процеси, протичащи в тях, както и на характерни или забележителни обекти на неживата природа и пейзажи. Защитените територии са чувствителни към натоварване и тяхното стопанско използване е ограничено. Те представляват не само ограничител в стопанското развитие, но те са и източник на доходи на местното население в контекста на устойчивото развитие.

Общата площ на защитените територии към 31.12.2003 г. е 545004 ха, или 4,9% от общата територия на страната. От тях 543238 ха са защитени територии по чл.5 от ЗЗТ и 1766 ха други защитени територии (народни паркове и исторически места).

Северозападен район за планиране е с най-малко защитени територии. В него са разположени 3 резервата, един поддържан резерват, част от Природния парк "Врачански Балкан", природни забележителности и защитени местности.

В Северен централен район са разположени 10 резервата, 3 поддържани резервата, част от Националния парк "Централен Балкан", природните паркове "Българка", "Русенски Лом" и "Персина", както и природни забележителности и защитени местности.

Североизточен район също е със сравнително малко защитени територии. На територията му са разположени 3 резервата, 9 поддържани резервата, природните паркове "Златни пясъци" и "Шуменско плато", природни забележителности и защитени местности.

Районите за планиране, разположени в Южна България са по-богати на защитени територии.

В Югоизточния район за планиране се намират най-големият природен парк в България – "Странджа", и природен парк "Сините камъни". Тук са разположени и 9 резервата, 7 поддържани резервата и много природни забележителности и защитени местности.

На територията на Южен централен район за планиране са разположени 15 резервата, 9

поддържани резервата, части от националните паркове "Централен Балкан" и "Рила", много природни забележителности и защитени местности. Част от резерватите и защитените територии се намират в Родопите. Необходимо е отделянето на допълнителни усилия за тяхното опазване, популяризиране и включване в екологичния и познавателния туризъм.

Най-много и най-разнообразни по вид защитени територии има в Югозападния район за планиране. В него са разположени Националният парк "Пирин", преобладаващата част от Националния парк "Рила" и малка част от Националния парк "Централен Балкан", природните паркове "Витоша", "Рилски манастир", част от Природния парк "Врачански Балкан", 15 резервата, 6 поддържани резервата и много природни забележителности и защитени местности.

Приоритетни райони по отношение създаването на нови защитени територии в бъдеще са Родопите, Източна Стара планина, Черноморското крайбрежие, Странджа, долината на р.Струма и по-малките територии, разположени около и свързващи съществуващите национални паркове и природни паркове в Рила, Пирин, Стара планина, Витоша и др.

Развитие на селищната мрежа и териториално-урбанистичната структура

Състоянието на селищната мрежа и урбанистичното развитие е огледало на състоянието на регионалното развитие и на провежданите регионални политики. Много от изводите и оценките на регионалното развитие могат да се представят чрез развитието на селищната мрежа.

Характерно за развитието на процеса урбанизация в България през втората половина на двадесети век е, че той протича много бурно до осемдесетте години и по-забавено след осемдесетте години. През целия период във втората половина на двадесети век броят на населението в селата прогресивно намалява за сметка на броя на населението в градовете. Но в периода след 1980 г. започва да намалява населението и в някои от градовете, предимно малките. А от 1992 г. вече намалява населението на повечето от градовете, в това число и на големите градове.

Таблица 8. Урбанизационни процеси в България 1956 – 2003г., НСИ

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ В резултат на бурно протичащите урбанизационни процеси през втората половина на двадесети век започва да се нарушава исторически обусловената дисперсна точкова структура на мрежата от населени места. Големите градове проявяват стремеж към териториално нарастване и разрушаване на старата компактна форма. Засилва се процесът на създаване на нов тип селищни образувания - агломерационните.

В същото време успоредно с формирането на градски агломерации и натрупването на проблеми в тях на другия полюс се изострят проблемите на т.н. периферни райони с незначителна концентрация на население и слабо развити населени места. В тях особено остро се проявяват ефектите от неовладяната урбанизация на страната. Проблемите на населените места в тези части от територията прерастват в общи регионални проблеми на териториалното развитие - икономически, социални, екологически, културни. Опитите за провеждане на регионална политика в 80-те години поради централизирания административен подход не довеждат до резултатни последици за населените места в периферните и граничните райони на България.

В картината на съвременното селищно развитие в страната на фона на общо взето равномерното

разположение на малките градове и селата се откроява неравномерното разположение на големите градове. Това означава и неравномерно разпределение на населението върху територията, известна дебалансираност на селищната мрежа по отношение на разположението на големите градове и съответно неравномерно социално икономическо развитие. В резултат на това големи части от територията остават отдалечени от големите градски обслужващи центрове и в националната територия се проявява проблемът за център и периферия. Неравномерното развитие на мрежата от големи градове е причина да се наблюдават различия в социално-икономическото развитие в рамките на националната територия, които се изразяват отчасти като различия между районите за планиране, но най-вече като различия вътре в районите.

Степента на развитие на териториите и на районите зависи силно от наличието на големи градове, в които са концентрирани производството, услугите, образованието, науката и културният живот. Териториите и районите с наличие на голям град са с добро общо развитие. Такива са териториите около София, Пловдив, Варна, Бургас, Русе, Плевен, Стара Загора, т.е. около големите градове над 100 хил. жители, които стоят в първия ред на йерархията на селищната мрежа. Не случайно в силно развитите Югозападен и Южен централен райони са двата най-големи града на България – София и Пловдив. Големите градове са и ще продължат да се развиват като мощни центрове с разнообразни регионални функции: университетски, научни, научно-технологични и производствени, здравни, търговски, бизнес-делови, банкови, туристически, културни и духовни функции.

Фиг.24. Неравномерно разпределение на големи градове. Равномерно разпределение на малки градове

□ □ □ □ □
□ □ □ □ □ □ □ □ □ □
□ □ □ □ □ □ □
□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □
□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □
□ □ □ □ □ голям размер

□ □ □ □ □ □ □ □ □ □ Териториите и районите без присъствие на голям град са изостанали в своето развитие. Такива територии са разположени в северозападната, югозападната, южната, югоизточната и североизточната части от националната територия. Именно отсъствието на големи градове дава облика на изоставащия Северозападен район и на южните части от територията на Югозападен, Южен централен и Югоизточен райони, както и на северната част на Североизточен район. Тези територии имат подчертано характер на периферия. Наличието на някои средни градове в тези територии не е в състояние да компенсира отсъствието на голям организиращ територията център. Средните градове от 30 до 100 хил.д. (24 на брой в 2000 г.) имат само допълващи функции и в условията на икономическата криза през последното десетилетие тези функции са затихнали до известна степен. В тази категория градове както и в категорията на много малките градове (157 на брой в 2000 г.) се наблюдава най-висока степен на средногодишно намаляване на населението –0,73%.

Характеристики на урбанистичното развитие на районите в България:

Северозападен район

- * Урбанизацията на района е слаба – в градовете - центрове на области, живее само 33% от общото население на района.
- * Няма голям град над 100 хил.д., който да организира район за растеж.
- * Има три средни градове над 30 хил.д., центрове на области – Видин - 54 хил.д., Монтана - 48 хил.д., Враца - 65 хил.д.
- * Има само един град над 25 хил.д., който допълва и балансира областните центрове – Лом - 27 хил.д.
- * Населението на всички градове намалява с изключение на Козлодуй.
- * Територията е сравнително добре наситена с градовете центрове и балансори -3,8 бр. на 1000 км²

Северен централен район

- * Урбанизацията на района е сравнително слаба – в градовете - центрове на области, живее 38% от общото население на района.
- * Има два големи града над 100 хил.д., които организират райони за растеж – Русе - 159 хил.д. и Плевен - 117 хил.д.
- * Има три средни градове над 30 хил.д., центрове на области – В.Търново – 66 хил.д., Габрово - 65 хил.д., и Ловеч - 42 хил.д.
- * Има още четири града над 25 хил.д., които допълват и балансират областните центрове – Г.Оряховица - 34 хил.д., Свищов - 32 хил.д., Севлиево - 25 хил.д. и Троян - 23 хил.д.
- * Населението на градовете намалява с изключение на Свищов.
- * Територията е добре наситена с градовете центрове и балансори - 5,0 бр. на 1000 км²

Североизточен район

- * Урбанизацията на района е сравнително добра – в градовете - центрове на области, живее 48% от общото население на района.
- * Има два големи града над и около 100 хил.д., които организират райони за растеж – Варна - 312 хил.д. и Добрич - 95 хил.д.
- * Има четири средни градове над 30 хил.д., центрове на области – Шумен – 87 хил.д., Силистра - 40 хил.д., Търговище - 39 хил.д. и Разград - 37 хил.д.
- * Няма други градове над 25 хил.д., които да допълват и балансират областните центрове.
- * Увеличава се населението на градовете Варна, Балчик, Девня, Белослав, Дългопол, Върбица.
- * Територията е слабо наситена с градовете центрове и балансори - 3,0 бр. на 1000 км²

Югоизточен район

* Урбанизацията на района е сравнително добра – в градовете - центрове на области, живее 47% от общото население на района.

* Има два големи града над и около 100 хил.д., които организират райони за растеж – Бургас - 191 хил.д. и Сливен - 98 хил.д.

* Има един среден град над 30 хил.д., център на област – Ямбол - 80 хил.д.

* Има още един град около 25 хил.д., който допълва и балансира областните центрове – Нова Загора - 25 хил.д.

* Увеличава се населението на градовете Несебър и Приморско и не намалява населението на Ахтопол, Царево, Обзор, Каблешково, Сунгурларе

* Територията е много слабо наситена с градовете центрове и балансори - 2,7 бр. на 1000 км²

Южен централен район

* Урбанизацията на района е сравнително слаба – в градовете - центрове на области, живее 37% от общото население на района.

* Има два големи града над 100 хил.д., които организират райони за растеж – Пловдив - 340 хил.д. и Стара Загора - 142 хил.д.

* Има четири средни градове над 30 хил.д., центрове на области – Хасково-79 хил.д., Пазарджик - 77 хил.д., Кърджали - 46 хил.д. и Смолян - 32 хил.д.

* Има още три града над 25 хил.д., които допълват и балансират областните центрове – Димитровград - 43 хил.д., Казанлък - 53 хил.д. и Карлово - 25 хил.д.

* Увеличава се населението на градовете Свиленград, Момчилград, Раковски, Пещера, Ракитово, Доспат, Раднево и не намалява населението на Кърджали, Доспат, Крумовград, Садово.

* Територията е слабо наситена с градовете центрове и балансори - 3,3 бр. на 1000 км²

Югозападен район

* Урбанизацията на района е добра – в градовете центрове на области, живее 63% от общото население на района.

* Има един много голям град, който организира район за растеж – столицата София - 1 128 хил.д.

* Има три средни градове над 30 хил.д., центрове на области – Благоевград-71 хил.д., Кюстендил - 48 хил.д. и Перник - 83 хил.д.

* Има още три града над 25 хил.д., които допълват и балансират областните центрове – Петрич - 30 хил.д., Сандански - 27 хил.д. и Дупница - 37 хил.д.

* Увеличава се населението на градовете Петрич, Сандански, Ихтиман, Костинброд, Своге, Баня, Елин Пелин, Златица и не намалява населението на Гоце Делчев и Нови Искър.

* Територията е слабо наситена с градовете центрове и балансори - 3,4 бр. на 1000 км²

Някои градове от категорията на малките градове (от 10 до 30 хил.д.) показват тенденции за стабилизиране и дори леко увеличение на населението – Свищов, Петрич, Сандански, които се приближават до категорията средни градове с 30 хил.д., Гоце Делчев, Пещера, Свиленград, които се доближават до население от 20 хил.д., Раковски, Козлодуй, Балчик, Ихтиман, които клонят към

15 хил.д. Причините са от различен характер – крайгранично положение, силен икономически фактор, туристическа функция, близост до милионния град на столицата. Общото е, че тези фактори не са провокирани от държавна намеса и целенасочено въздействие в резултат на държавната регионална политика. Но това явление е с положително въздействие върху регионалното развитие, особено когато се отнася до отдалечени от големите градове периферни територии, какъвто е случаят с Петрич, Сандански, Гоце Делчев, Свиленград, Свищов, Балчик. Тук действието на спонтанните фактори може спокойно да се подкрепи от допълнително държавно стимулиране чрез регионалната политика. Разбира се, държавната регионална политика следва да разпростре своето стимулиращо въздействие и върху други периферни територии – най-вече в Северозападен район (Видин, Монтана, Лом), в южните части на Южен централен район (Смолян, Кърджали, Харманли) и на Югоизточен район (Царево, Малко Търново, Елхово), в северните части на Североизточен район (Силистра, Ген.Тошево, Каварна).

Териториално-урбанистична структура

Като особеност на територията на България следва да се посочи фактът, че освен териториите от класически европейски тип – централни и периферни или градски и селски, в България има и още един характерен тип - територии без населени места. Това са територии без чувствителна човешка намеса, надарени с красива природа, еталон на биоразнообразието и природното равновесие.

Така на основата на природните дадености и в резултат на многовековното човешко присъствие и особено на съвременните фактори на територията на България отчетливо се наблюдават три основни типа територии, които формират едрата териториална структура:

- природни неурбанизирани територии, без населени места.
- периферни слабо урбанизирани територии, с малки населени места, отдалечени от големите градски центрове;
- централни силно урбанизирани територии, с големи градове и агломерационни образувания към тях;

Всеки от тези три типа територии има своите силни и слаби страни и натрупани проблеми за разрешаване.

Природните територии без населени места отговарят на защитените природни територии съгласно Закона за защитените територии. Те заемат 5% от територията на страната с възможности за нарастване до 10%-15%. Въпреки своите чудесни качества като еталон на природно биологическо равновесие, те не са достатъчно добре защитени и са обект на агресия от страна на несвойствени дейности, които могат да компрометират техните качества, като например: несъобразно хидротехническо строителство, дърводобив, добив на руди, ски-спорт и др.

□ □□□□

□□□□□ □□□□□□

□□□□□□□

□□□□□□ □□□□□□

□□□□ □□□□□□□□

□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ Слабоурбанизираните периферни територии обикновено са изостаналите селски, планински и крайгранични райони. Заемат от 70% до 80% от територията на страната. Това са територии с ниска гъстота на населението и дисперсно точково разположение на села и малки градове, главно със селскостопанска насоченост, отдалечени от големите градове. По-голямата част от тези територии и населените места в тях са с характеристиките на периферни - изостанали с ниско ниво на качеството на живота и с непрекъснато намаляващо население и функции през целия период на следвоенното индустриално развитие. Това са териториите, изсмуквани от урбанизационния процес и натрупали множество негативни проблеми при наличието може би само на едно единствено позитивно качество - сравнително добре запазена природна среда.

Силноурбанизираните територии са териториите в близост до големите градове и формираните около тях агломерационни образувания. Те отговарят до известна степен на районите за растеж съгласно Закона за регионално развитие. Заемат 15% - 20% от територията на страната. Характеризират се с голяма гъстота на населението, силно развити промишлени и обслужващи функции и комуникации и много проблеми, създадени от непрекъснато увеличаващото се население през следвоенния период и невъзможността да се отговори адекватно на неговите потребности от жилища, обслужване, транспорт, благоустройство, здравословна и чиста околна среда.

Анализът на селищната мрежа и териториално - урбанистичното развитие в страната позволява да се направят следните обобщени изводи:

- С малки изключения в почти всички населени места в страната намалява населението и то не само в селата, но и в градовете, дори и в големите градове. Това е индикатор за общ спад в урбанистичното развитие както в количествено, така и в качествено отношение. Малкото изключения заслужават внимателен анализ и допълнително подпомагане чрез инструментите на целенасочена държавна политика.
- Сравнително равномерно е развита мрежата от населени места в цялата национална територия. Неравномерно е развита обаче мрежата от големи градове – опорни центрове на общото социално-икономическо развитие. Това поражда проблема за център и периферия и обуславя междурегионални и особено вътрешно-регионални различия, които са по-типични за страната и поставят проблеми пред вътрешната (националната) политика на регионално развитие.
- Наличието на големи градове в определени територии е възможност за използването на техния потенциал и за разпростиране на положителното им въздействие върху целия селскостопански ареал около тях. В периферните територии без наличие на големи градове е необходимо стимулирането на налични средни и малки градове чрез целенасочена държавна политика, за да могат те чрез своето ускорено развитие да компенсират липсата на големи градове.
- Малките градове в страната са разположени в близост до селските населени места, което предполага лесна достъпност на населението до обществени услуги от първа необходимост. Но в последните години оживените връзки между града и селото, изразяващи се в трудови и културно-битови пътувания, замряха и сега са силно ограничени. Съществува опасност от западане

на градските функции и организиращата роля на градовете за околните села вследствие на икономическите затруднения и принудителния отлив на население от града в селото.

- Близостта на малките градове до селата обаче е фактор, който трябва добре да се използва в бъдеще, тъй като създава възможности за подобряване връзката "град – село" и за превръщането на малките градове в опорни центрове на селищната мрежа, обслужващи селската местност.
- Състоянието на мрежите на техническата инфраструктура и благоустройството не удовлетворява адекватно градските нужди и затруднява функционирането на градовете. Амортизирана е физическата среда и сградният фонд. Много сериозни усилия в тази област са от първостепенна необходимост за българските градове.
- Производствените територии в градовете заемат огромни площи, но са неблагоустроени и са застроени с остарели и непривлекателни сгради, които трудно могат да се модернизират и използват. По всяка вероятност евентуалното разполагане на бъдещи производства с подобрени технологии ще се ориентира навън на "зелена поляна." Но това не решава проблема с преструктурирането и обновяването на производствените територии в градовете, в т.ч. и освобождаването на части от тях за други пренебрегвани градски нужди като озеленяване и обществено обслужване, към което следва да се насочи политиката на градското развитие.
- Не е добро състоянието на обществените сгради за култура, образование, здравеопазване особено в селата, незавършеното строителство на културни обекти в градовете е голям проблем за общините. Трябва да бъдат намерени възможности за доизграждане на обектите на незавършеното строителство с общинска собственост съобразно нуждите на градовете в момента. Удачна алтернатива за решаването на въпроса е продаването на обектите или създаването на смесени дружества.
- Не са достатъчни грижите за културно-историческото наследство и паметниците на културата в населените места. Тяхното ново социализиране предстои и може да изиграе решаваща роля за превръщането им от обект на опазване в инструмент за градското развитие.
- Плановите на населените места и техните централни градски части са остарели и неактуални след реституционните процеси. Техните частични изменения на парче са порочна практика, която създава сериозни проблеми на управлението на процесите. Създаването на нов кадастър и нови планове за регулация и застрояване е неотложна необходимост.

Вътрешнорегионални неравновесия

Оценката на социалното-икономическото развитие определя българските райони за планиране като относително балансирани регионални структури. Отчетените териториални различия нямат остър и критичен характер, те са по-скоро количествени, отколкото качествени.

Проблемите на регионалното развитие намират своите екстремни характеристики на местно ниво. В тях параметрите на националната и регионалната среда се модифицират чрез специфичния местен потенциал за развитие, административния и човешкия капацитет.

В демографското развитие вътрешнорегионалните неравновесия се наблюдават по всички демографски показатели. Характерно е натрупване на общини с неблагоприятни структури и процеси в Северозападния, Северния централен и части от Югозападния район. Натрупване на общини с относително благоприятна демографската ситуация се наблюдава в южните части на Югозападния и Южния централен район, както и в части от Североизточния и Югоизточния район (виж фиг.25).

Фиг.25. Демографска характеристика

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ Средната продължителност на живота в общините се различава от стойността на показателя за страната (72 г.). Със средна продължителност на живота, по-висока от тази за страната, са 51 общини, характеризиращи се с благоприятна възрастова структура по отношение на възпроизводството на населението. Те са разположени главно на територията на Южния централен и Югозападния район, вкл. Столична община. Общините с по-ниска от средната продължителност на живота са съсредоточени предимно в селските райони. Във всички райони за планиране се наблюдава наличие на общини с различна средна продължителност на живота. Причината за различията е комплексна, но в същото време тя е синтезиран показател за стандарта на живот и равнището на развитие.

Образователната структура на населението показва значителни вътрешнорегионални различия, които корелират с равнището на икономическо развитие. В Югозападния район регионалните диспропорции в дела на високообразованото население са най-силно подчертани. Характерно за селското население е по-ниското образователно равнище. Същевременно общините с центрове - областни градове концентрират население с по-високо образователно равнище. В общините с центрове - големи и много големи градове, населението с високо образователно равнище е над средното за страната и градското население.

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□

□□□□ □□□□□□□□

□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ Равнището на безработица отбелязва тенденция на съществени вътрешнорегионални различия и е важен критерий при определянето на стимули за развитие на производствената дейност и пазара на труда в определени общини и региони, включително за определяне на районите за целенасочено въздействие. С критично натрупване на общини с много високо равнище на безработица се очертават Северозападен, Североизточен и Югоизточен райони за планиране. Сравнително по-ограничени локализации на огнища на безработица се оформят в Северен централен, Южен централен и Югозападен райони. Най-благоприятни характеристики на пазара на труда има Югозападен район за планиране.

Икономическото развитие на общините, измерено с показателя Нетни приходи от продажби на човек показва силна диференциация по общини. Разликите в измерените равнища на показателя в рамките на страната са около 10 пъти. Значителни натрупвания на общини с ниско икономическо развитие има във всички райони за планиране. Северозападният район се очертава като най-проблемен, където с изключение на Козлодуй всички общини са с по-нисък показател от средния за страната. Сравнително най-балансиран в икономическото си развитие е единствено Северен централен район. Очертаните различия и вътрешно регионална поляризация следва да бъдат обект на бъдещите действия на регионалната политика, като тя се насочи към повишаване на общото икономическо развитие на общините чрез подобряване и експониране на техния потенциал и отчитане на местните интереси.

Територии с натрупване на екологически проблеми

□ □□□□

□□□□□ □□□□□□

□□□□□□□

□□□□□□ □□□□□□

□□□□ □□□□□□□□

□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□

Териториите с натрупани екологични проблеми са обособени от наслагването на територии със стабилни, в някои случаи непоправими нарушения на компонентите на околната среда - въздуха, водите и почвите. В някои територии се натрупват нарушения на два, а в други случаи на три компонента на околната среда. Замърсяването на въздуха или водата, при повече от случаите,

причинява екологичните проблеми на почвите. Възможен е обратният случай на влошаване качествата на водата, в резултат на воден отток от почви с наднормено съдържание на тежки метали и органични отпадъци.

В Северозападен район няма територии с натрупване на екологични проблеми. Закриването на редица производства в района подобри екологичната обстановка в сравнение с останалите райони.

В Северен централен район с увредени територии са общините Плевен и Долна Митрополия. В отделни участъци е регистрирано натрупване на екологични проблеми включително замърсяването на въздуха, водата и почвите над допустимите норми. Замърсяването на въздуха се причинява от битовото отопление, транспорта и промишлените дейности. Водите са замърсени от зауствени непречистени отпадни води. Замърсяването на почвите с тежки метали е в долните наднормени граници. В общините Велико Търново и Горна Оряховица са установени територии с наднормено замърсяване едновременно на въздуха и водите. Трансграничното замърсяване (Русе, Никопол) от съседна Румъния и свлачищните процеси по Дунавския бряг.

В Североизточен район само община Варна е с високо ниво на замърсяване на въздуха и почвите. Промислените дейности в района, включително в Девня и Провадия, са потенциални източници на замърсяване на въздуха, а от там и на почвите.

Югозападен район се класифицира на второ място по размера на територии с натрупване на екологични проблеми. Екологичните проблеми са свързани с концентрацията на индустриални предприятия на добивната, енергийната и металургичната промишленост в зоната на Кремиковци, Пирдоп - Златица - Антон – Етрополе, Перник – Батановци, Елин Пелин, Своге и др.

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)
□□□□ □□□□□□□□

Южен централен район е идентифициран като най-замърсен район по отношение на въздуха, водите и почвите. В този район са разположени и най-голям брой територии с натрупване на екологични проблеми. В община Кърджали са установени територии със замърсяване на въздуха, водата и почвите. Въздухът и почвите на територии в общините Пловдив, Асеновград, Гълъбово, Раднево и Димитровград са с високи нива на замърсители, причинени от металургията, енергетиката, добивната дейност, транспортът и битът в тези райони. Необходимо е обаче да се отбележи наличието на съхранени екологично чисти територии в планините на района.

Екологичните проблеми в Югоизточен район са локализирани в гр. Бургас и Бургаския залив. Промислените дейности и дейностите в урбанизираните територии са причина за наднормените

нива на регистрираните замърсители. Наблюдават се замърсявания с нефтопродукти и отпадъчни води на плажните ивици, повърхностните и морските води.

Райони за целенасочено въздействие

Посочените вътрешнорегионални различия и изявените проблемни територии по отделните параметри на развитието формират определени ареали, които често се припокриват поради взаимозависимостта на факторите, които ги определят. Необходимостта да се адресират сходни проблеми на по-ниски териториални равнища е в основата на определяне на районите за целенасочено въздействие. В Закона за регионалното развитие са регламентирани 6 вида райони за целенасочено въздействие:

1. Райони за икономически растеж. Характеризират се със силно развити икономически и обслужващи функции по отношение на общото развитие на страната, добри комуникации, образователни центрове, висока концентрация на население, положителен икономически растеж. Това са региони, които имат значителен вътрешен потенциал за ускорено развитие на икономика, базирана на знанието, и постигането на висок икономически растеж, който последователно да се разпростре върху съседните територии чрез тяхното териториално интегриране по линия на взаимосвързани производства, бизнес мрежи и клъстери, обслужващи функции от висок клас. Подкрепата на тяхното развитие е свързана с висока и бърза възвращаемост на направените разходи. Ефектът, който се очаква да се реализира, от една страна е общонационален чрез приноса им към общонационалния растеж и качеството на растежа, от друга страна, териториален – чрез дифузия на растежа в околната територия и разпространение на тяхното положително въздействие върху съседните територии. Това са региони, които следва да бъдат подкрепени основно в доизграждане на конкурентноспособна инфраструктура, развитие на техния иновационен потенциал и технологично развитие.

2. Райони в индустриален упадък. Обхващат територия, в която се извършва или е извършено реструктуриране на индустриални структуроопределящи предприятия, което води или е довело до спад в производството, увеличение на безработицата, ниско ниво на доходи и изселвания. Районите в индустриален упадък са типичен обект на целенасочено въздействие в рамките на политиката за регионално развитие в редица страни. Те са обект и на една от регионалните цели на Структурните фондове на Европейския съюз (цел 2) за периода до 2007 г (ареали, преминаващи през социално-икономически промени в секторите на промишлеността или услугите). От гледна точка на провеждане на целенасочена и селективна политика на регионално развитие, особен интерес представлява идентифицирането на тези от тях, които се отличават с особено остри проблеми и рискове, и които имат вътрешен потенциал за индустриално развитие. За да бъдат

успешно подкрепени социално-икономическите промени в секторите на промишлеността в тези райони специфичните цели на политиката за регионално развитие са: постигане на диверсификация на икономиката; създаване на условия за оползотворяване на съществуващия потенциал (физически, човешки и др.) за икономическо развитие; осигуряване на достъп до и внедряване на нови технологии и производства; подобряване на образователната структура и преквалификация на работната сила; подпомагане на развитието на малки и средни предприятия като алтернатива за заетост и "заместване" на закриващите се или свиващи се производства.

3. Изостанали гранични райони. Тези райони се характеризират с гранично местоположение, ниско ниво на социално-икономическо развитие, изселвания, слабо изградена "тупикова" техническа инфраструктура. Тяхното развитие ще бъде стимулирано чрез подобряване на транспортната достъпност, икономическо активизиране и повишаване на заетостта. Основен инструмент на регионалната политика в тях е развитието на трансгранично сътрудничество, чрез което ще се реализират ползи за общото им развитие по линия на транспортната и социалната инфраструктура, икономическото развитие, в т.ч. развитие на туризъм, подобряването на уменията на работната сила и нейното интегриране към пазара на труда, повишаването на привлекателността на районите за нови инвестиции и качеството на живот в тях.

4. Изостанали селски райони. Това са региони, в които по-голямата част от трудоспособното население е заето в селското и горското стопанство, характеризират се с ниска степен на развитие на транспортната, техническата и социалната инфраструктура, ниско образователно равнище и квалификация на населението в трудоспособна възраст, ограничени възможности за трудова заетост, високо равнище на безработицата, ниски доходи на населението и обезлюдяване. Специфичните цели на политиката на регионално развитие по отношение на селските райони са: развитие на жизнен селскостопански сектор, диверсификация на структурата на икономиката, съобразена с местния потенциал, създаване на алтернативни източници на заетост и доходи; стабилизиране на демографското и селищното развитие; опазване (съхраняване) на специфичното природно и културно наследство.

5. Изостанали планински райони. Обхващат територия в планините на България с надморска височина над 500м или под 500 м, но със средна за територията дълбочина на разчленение на релефа над 150 м разлика между най-ниската и най-високата точка на един квадратен километър, със средна за територията гъстота на разчленение на релефа над 1,5 км на кв. км и среден наклон на релефа над 7 градуса. Характеризират се с ниска степен на изграденост на техническата и социалната инфраструктура, ограничени природни условия за развитие на селското стопанство, малобройно и застаряло население, безработица и ниски доходи. Специфичните цели на регионалната политика за изостаналите райони са: създаване на производствена заетост, развитие на устойчива стопанска дейност и постигане на икономически растеж; изграждане на основната (главно техническата) инфраструктура за нуждите на икономическото развитие; развитие и/или подобрен достъп до инфраструктурата на образованието и здравеопазването; професионална квалификация на работната сила и осигуряване на услуги за развитие на икономиката; стабилизиране на малките градове в селска местност.

Осигуряването на финансова схема за развитие на инфраструктурата, МСП, селско стопанство, преработване на продукцията до краен продукт, използване на екологичния потенциал на планината и др. в изостаналите планински и гранични райони и в районите в индустриален упадък чрез данъчни облекчения, преференции и стимули ще стимулира тяхното развитие.

6. Столична община. Поради значимостта на столицата за цялостното социално-икономическо и обществено-историческо развитие на страната Столичната община се включва към районите за целенасочено въздействие. София е община с висок потенциал за развитие, но е необходимо насочване на нейното развитие с оглед ново високотехнологично развитие и качество на обслужващите функции за превръщането ѝ във важен европейски център със субрегионално значение като модерен европейски център във всички измерения на това определение. Териториалният обхват на районите за целенасочено въздействие се определя според определените критерии в регионалните планове за развитие.

Трансгранично сътрудничество

Трансграничното сътрудничество е важен приоритет на осъществяваната регионална политика на България. За периода до 2004 г. тази политика разшири своя обхват, като включи регионите по всички граници на страната и обогати своето съдържание. Тя допринесе граничните райони да се почувстват действително като част от европейското пространство и реални участници в реализацията на еврорегионално сътрудничество, да използват своето гранично положение като ключов ресурс за развитие. По този начин много региони в страната се ориентираха към замяна на визията за провинциална периферия с визия за региони с трансгранично значение и потенциал за интегрирано сътрудничество и растеж.

□□□□

□□□□□ □□□□□□

□□□□□□□

□□□□□□ □□□□□□

□□□□ □□□□□□□□

□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□

Важна подкрепа на процесите на трансгранично сътрудничество е програмата ФАР–ТГС, която понастоящем покрива всички гранични райони на страната – Гърция, Румъния, Сърбия, Македония и Турция. За периода до 2006 г. програмите ще финансират различни мерки, свързани с развитие

на инфраструктурата – пътища, жп транспорт, пречиствателни съоръжения, телекомуникации, енергетика и мерки за социално-икономическо подпомагане, културно и медийно сътрудничество, образование и квалификация, създаване на заетост, отразяващи нуждите на съответния район, както и проекти, насочени към опознаване и сближаване на хората от съседните граници.

Развитието на процеса на трансгранично сътрудничество е подкрепен и от изграждането на институционални структури като еврорегионите, които вече плътно покриват граничните райони на страната и нейните съседи.

Възможността за усвояване на средствата от Структурните фондове и Кохезионен фонд на ЕС на местно и регионално ниво зависи от:

- * нивото на осъзнаване и разбиране на целите и изискванията за усвояване на средствата по помощта на Европейския съюз;
- * наличието на подготвени специалисти;
- * наличието на установени процеси и опит в прилагането на принципа на партньорство в стратегическото планиране и разработването на проекти;
- * наличието на финансови ресурси и готовност за съфинансиране на проекти.
- * Административни структури и човешки ресурси

Административните структури за разработване и изпълнение на проекти в голяма част от общините вече са изградени. Повечето от общините имат назначен служител или специален отдел за работа по проекти. Това важи в по-малка степен за областните администрации, които изпитват затруднения с човешките ресурси. Областните администрации и почти всички общини, с изключение на някои от малките, имат и качествен достъп до Интернет. Сравнително малък процент от общинските служители са преминали през обучение по разработване на проекти, стратегическо планиране и други свързани с тях теми.

Информация и комуникация

По отношение на информационния обмен могат да бъдат очертани три основни проблема:

- незадоволително качество, пълнота и съгласуваност на информацията;
- липса на интерактивна комуникация, ориентирана към конкретни проблеми;
- слаба прозрачност и обратна връзка в комуникационния процес по избор на проекти.

Наличието на информация не е достатъчно, но е много важно условие за бързото и ефективно усвояване на средства от ЕС. Информираността и добрата комуникация зависят до голяма степен от усилията на централните органи, тъй като в крайна сметка те носят отговорност за тяхното усвояване. Има нужда от по-добро администриране на информационния поток, изграждане на интерактивни механизми за комуникация, ориентирани към конкретни проблеми, и прозрачност на информационните потоци, особено по отношение подбора на проекти.

Финансови ресурси

Основен принцип в използването на средствата от ЕС е принципът за допълняемост. Това означава, че всяко финансиране на проект е обвързано със собствен принос – съфинансиране. Относително малка част от общините и областните администрации могат да отделят финансови ресурси за съфинансиране на проекти и дори само за тяхната подготовка. Основната причина за това е липсата на бюджетни средства. Същевременно обективно съществуват и други причини за ограничения им капацитет да участват финансово в разработването и съфинансирането на проекти, които трябва да бъдат преодоляни, например:

- активно отношение към възможността и вероятността за спечелване на проекти;
- разработване на качествени проекти;

- изграждане на умения и система за планиране на ресурсите;
- изграждане на култура за местни партньорства и взаимопомощ.

Въпросът за съфинансиране на проекти от общините е много важен и следва да бъде решен по подходящ начин. С най-голям капацитет за съфинансиране изпъкват общините от Югоизточния район (44%) и от Южния централен район (38%), а с нисък – общините от Северозападния (14%) и от Югозападния райони (11%) за планиране. В сравнение с общините, капацитетът за съфинансиране на проекти на областните администрации е още по-нисък (4%). Данните отчитат териториална диференциация на усвояването на средствата по райони за планиране. Общините без какъвто и да е одобрен проект са концентрирани в Североизточен (73%), Южен централен (79%) и Югозападен (79%) район за планиране. От своя страна Северозападният, Югоизточният, Североизточният и Южният централен райони изпъкват с висок дял общини, които имат 3 и повече одобрени проекта.

Трудности в усвояването на фондовете

Основните трудности при кандидатстване по предприсъединителни фондове за повечето от общините в България са ограничените ресурси за разработване и съфинансиране на проекти, сложните процедури, които се изискват от регламентите на ЕС и кратките срокове. Същевременно общините не осъзнават собствения си ограничен капацитет и обикновено са склонни да виждат причините за неуспешното участие в използването на финансовите средства от предприсъединителните инструменти извън себе си.

Умения за партньорство и взаимодействие с други участници в процеса

Характерно за българските общини е, че не използват в достатъчна степен възможностите за съвместно търсене на решение на общи проблеми или за обединяване на ресурсите. Почти две трети от тях никога не са работили по съвместен проект с друга община, а малко повече от една трета консултират своите проекти с други общини. Този ограничен капацитет за хоризонтално партньорство представлява сериозен риск за капацитета на страната да усвоява средства по Структурните фондове на ЕС. Най-чувствителна нужда от обединяване на усилията и ресурсите за решаване на общи проблеми по икономически най-ефективния начин имат малките общини.

На базата на направения анализ могат да се направят следните заключения:

1. Диференциацията в динамиката на процесите на регионалното развитие се увеличава през последните пет години. Обект на положителни промени в икономическото развитие са всички райони за планиране, но мащабите и характеристиките на промените са различни.
2. Продължават и се задълбочават процесите на застаряване и намаляване броя на населението във всички райони за планиране. Като най-неблагоприятни могат да се оценят демографските процеси в Северозападния и Северния централен район. До голяма степен тези негативни процеси са обусловени от икономически причини.
3. Икономическият растеж протича с различна динамика в отделните райони за планиране. Най-високи темпове на растеж на БВП отбелязва Югозападният район, в останалите райони те са около и под средните за страната в отделните години на наблюдавания период. Това води до определено нарастване на различията в икономическото развитие между Югозападния район и останалите райони. Този извод се потвърждава и от произведения БВП на човек от населението, който бележи трайна тенденция на нарастване над средния за страната само в Югозападния район.
4. Структурата на създадената брутна добавена стойност по райони за планиране през периода 1997-2003 г. се характеризира с разнопосочни тенденции в участието на секторите, от което може да се направи изводът, че икономическото реструктуриране в районите продължава и те все още търсят своята устойчива икономическа структура. Определено изоставане на индустриалния сектор се наблюдава в Северозападния (особено ако се изключи приноса на АЕЦ "Козлодуй"), Североизточния и Северния централен район. Независимо от преобладаващото участие на сектора на услугите в икономическата структура на всички райони за планиране, този сектор се характеризира с ниско качество и все още слабо развитие на услугите, подкрепящи развитието на бизнеса.
5. Заетостта има различни равнища в отделните райони, като се наблюдава тенденция на нейното плавно нарастване през последните три години. Най-ниско е равнището на заетост в Северозападния, а най-високо в Югозападния район. Във всички райони за планиране, с изключение на Югозападния, много висок е дялът на заетите в селското стопанство, което е характеристика за все още слаборазвити регионални икономики.
6. Процесите на социално развитие и сближаване показват силни различия по отношение на равнището на безработица. С изключение на Югозападния район, равнището на безработица в останалите райони за планиране се задържа над средните стойности за страната, като в Северозападния район е най-високо. Продължителното запазване на високото равнище на дълготрайна безработица в Северозападния район се превръща в остър социален проблем. Като се има предвид ситуацията със заетостта и растежа в този район, може да се смята, че той се нуждае в най-голяма степен от целенасочени действия на регионалната политика за постигане на устойчиво дългосрочно развитие.

7. Конкурентноспособността на българските райони за планиране, оценена в европейски план, е изключително ниска. Независимо от добрите образователни характеристики на човешките ресурси, качеството на работната сила е недостатъчно, за да отговори на предизвикателствата на икономиката, основана на знанията и на глобализационните процеси. Основният извод, който може да се направи, е, че всички райони в страната значително изостават по технологичен/иновационен потенциал за растеж, по подготвеност за използване и по използване на ИКТ. Преодоляването на изостаналостта по отношение на технологичното развитие, икономиката на знанията и информационното общество, е от решаващо значение за развитието на националната и регионалните икономики и реализиране на интензивен догонващ растеж през следващите 10-15 години.

8. Развитието на транспортната инфраструктура диференцира възможностите за икономическа активност на отделните райони. Най-голямо е изоставането в развитието на пътната мрежа в Южния централен район и в Северозападния район за планиране. Най-слабо развита е ж.п. мрежата в източната част на страната (Североизточния и особено в Югоизточния район за планиране).

9. Качеството на околната среда бележи последователно подобрене във всички райони за планиране. Основните проблеми са свързани с режима на водоподаване на редица населени места, подобряване качеството на въздуха и водите в определени райони. Комплексното въздействие на политиката за регионално развитие, устройство на територията и опазване на околната среда е решаващ фактор за преодоляване на проблемите в териториите с натрупване на екологични проблеми.

10. Сравнително равномерно е развита мрежата от населени места в цялата национална територия. Неравномерно е развита обаче мрежата от големи градове – опорни центрове на общото социално-икономическо развитие. Това поражда проблема за център и периферия и обуславя междурегионални и особено вътрешнорегионални различия, които са по-типични за страната и поставят проблеми пред вътрешната (националната) политика на регионално развитие.

11. Значително по-големи са вътрешнорегионалните различия (между областите и общините в районите за планиране). В почти всички райони и области се наблюдава типично изявен проблемът "център-периферия". Бенефициентите на положителните промени са многофункционалните райони, концентриращи образователни и научни центрове, добре квалифицирани човешки ресурси, относително добри инфраструктурни мрежи и добре развити институции на бизнес средата, които съставляват потенциалната основа за по-ефективно регионално развитие, отколкото в останалите региони. Особено засегнати са граничните територии, селските райони, районите в индустриален упадък. Тези региони се нуждаят от известна държавна помощ, фокусирана преди всичко върху създаване на условия за започване на устойчив процес на структурно преобразяване и за намаляване на съществуващите социални проблеми и безработицата. Именно това са изостаналите райони за целенасочено въздействие, които са обект на държавната регионална политика.

12. Оценени в европейски контекст междурегионалните различия (на ниво NUTS 2) са сравнително малки (в границите на 2.5 пъти). Това може да се обясни със сравнително балансираната мрежа от населени места и особено с наличието на големи градове, които изпълняват ролята на опорни центрове на растеж във всеки от районите (с изключение на Северозападния район) като противовес на столицата. Повечето от районите имат подобни черти, силни и слаби страни, макар и с някои предимно количествени вариации.

13. Различията между българските райони и регионите на ЕС са значително по-големи от междурегионалните различия: по някои важни показатели като БВП на човек, заетост, разходи за НИРД, интернет достъп, внедряване на информационни и комуникационни технологии за бизнеса и населението, инфраструктура, подкрепяща бизнеса, различията със средното за ЕС са над 4-5 пъти. Това изисква да се определят специфични приоритети в регионалната политика, които да отразяват тази ситуация. Ще са необходими широкомащабни интервенции за намаляването на тези различия до 2015 г.

14. Капацитетът за усвояване на Структурните фондове и Кохезионния фонд особено от местните и регионалните власти е със сериозни дефицити, което налага прилагането на специални мерки за тяхното преодоляване. В противен случай страната и регионите могат да се изправят пред опасността за ниска усвояемост на средствата от тези фондове и слабоефективни проекти (без необходимото териториално въздействие).

По-надолу е представена обобщена оценка на силните и слабите страни, възможностите и заплахите за районите за планиране, която да послужи при формулиране на целите и приоритетите на Националната стратегия за регионално развитие.

Силни страни

Слаби страни

- Положителен икономически растеж във всички райони за планиране през последните шест години
 - Сравнително евтин труд в съчетание с високо ниво на образование
 - Тенденция за постигане на позитивни промени в бизнес средата
 - Повишена местна инициатива и възможности за развитие на местно/ регионално ниво
 - Развитие на предприемачеството и поява на МСП
 - Предпоставки за използване на информационните и комуникационни технологии и развитие на високо-технологични отрасли
 - Наличие на широка мрежа от висши образователни институции
 - Стратегическо географско положение
 - Богато природно и културно наследство във всички райони за планиране
 - Потенциал и желание за развитие на туризъм
 - Общо подобряване на околната среда
 - Погранично местоположение на всички райони за планиране, което предоставя възможност за трансгранично сътрудничество
 - Интерес и предпоставки за развитие на трансгранично сътрудничество от всички гранични райони
 - Сравнително равномерно развита мрежата от населени места
 - Сравнително малки междурегионални различия
-
- Неблагоприятни демографски тенденции; риск от обезлюдяване на големи части от територията
 - Слаба професионална адаптивност и професионална квалификация, несъобразена с изискванията на местните пазари на труда и тези на съвременната икономика
 - Високо равнище на безработица в определени райони за планиране (Северозападен район)
 - Немодернизирани икономически структури на голяма част от районите за планиране (с висок дял на заетост и на брутна добавена стойност от селско стопанство)
 - Недоизградена и недостатъчно ефективна бизнес инфраструктура

-
- Изоставане в развитието на инфраструктурата на информационното общество
 - Изоставане от икономиката на знанието
 - Относително нисък жизнен стандарт
 - Амортизирана и неравномерно разпределена техническа инфраструктура
 - Регионални разлики в натоварването на околната среда и изградеността на екологичната инфраструктура
 - Оставащи различия в условията на живот в селата и градовете
 - Значителна разлика в степента и икономическо развитие на районите в сравнение с ЕС
 - Неравномерно развита мрежа от големи градове – опорни центрове на общото социално-икономическо развитие
 - Значителни вътрешнорегионални различия, наличие на изостанали райони и проблеми с поляризацията във всички райони
 - Липса на достатъчна информация за Структурните фондове и Кохезионния фонд от регионалните и местните власти и техните партньори
 - Липса на достатъчен капацитет за усвояване на средствата от Структурните фондове и Кохезионния фонд
 - Липса на средства на регионалните и местни власти за съфинансиране на проекти
 - Недостатъчно развити публично-частни партньорства

Възможности

Заплахи

- Макроикономическа стабилизация
 - Членство в ЕС
 - Изграждане на европейските транспортните коридори през България
 - Експанзия на информационно-технологични приложения в световен мащаб (т.е. нови възможности за бизнес управление)
 - Продължаващ приток на преки чуждестранни инвестиции
 - Развитието на клъстери като фактор за привличане на ПЧИ в определени отрасли
 - Използване на Предприсъединителните фондове (2006 г.) и Структурните фондове и Кохезионния фонд и за развитие на регионалната инфраструктура
 - Инвестиции в регионална и местна инфраструктура, осигуряващи достъп до европейските инфраструктурни мрежи
 - Интеграция на трансграничните райони
-
- Политическа нестабилност в Югоизточна Европа, което намалява атрактивността на региона за чуждестранните инвеститори

- Неспособност на районите да се борят с натиска на европейската конкуренция
- Растящи регионални различия
- Подчертано негативни характеристики на демографското развитие и емиграцията от България (вкл. "изтичането на мозъци")
- Недостатъчни умения за предприемачество
- Бавно навлизане на икономиката на знанието

Постигането на съгласуваност между целите на политиката за устройство на територията и тази за регионалното развитие е задължително условие за динамичното, устойчиво и балансирано развитие на цялата национална територия. Прилагането на интегриран подход към териториалното развитие чрез съчетаване на тези две политики е характерна особеност на политиката за социално-икономическо сближаване на ЕС . Подобен подход към териториалното развитие в България през 90-те години беше прекъснат. Със ЗРР и ЗУТ се залага отново възможността за съчетаването на тези два подхода. Предвижда се и по-тясно обвързване на националните и областните стратегии и планове за регионално развитие с националната и районните устройствени схеми.

Важни елементи на пространствената концепция на страната са по-бързата и ефективна интеграция в европейското пространство чрез: инфраструктурните коридори и специфичния териториален потенциал на страната; създаване на подходящи пространствени условия за ускоряване на развитието в съответствие с европейските параметри на устойчивост; позициониране на български градове в европейската мрежа от градове. Ролята на градските центрове за реализация на мерките на политиката за регионално развитие става все по-значима, включително в контекста на предложените нови приоритети за социално-икономическо сближаване на ЕС – конвергенция, конкурентноспособност и териториално сътрудничество, което изисква постигане на съответствие и допълване на намесите, осъществявани на тяхната територия в рамките на провежданата регионална политика и политиката за устройство на територията.

Осигуряването на устойчивост на селищната мрежа и изграждането на качествена селищна среда, гарантираща благоприятно социално-икономическо и екологическо развитие, е приоритетна задача пред интегрираните политики на регионално развитие и териториално устройство и обект на модела на териториално-урбанистична структура на страната и районите за планиране. Този модел определя действията към:

1. районите и урбанистичните центрове, където е удачно да бъде концентрирана активна социално-икономическа дейност с оглед постигане на общонационален растеж;
2. районите и населените места, където са необходими мерки за подпомагане изоставането в социално-икономическото развитие и жизнения стандарт;

3. териториите, където трябва да се полагат сериозни усилия за запазване и поддържане на природното равновесие и биологичното разнообразие.

По първото направление е необходимо прецизно да бъдат избрани градски райони за концентриране на социално-икономически активности в съответствие с обективно определени механизми за опериране на пазарната икономика (Европолиси и национални центрове за растеж и развитие). В тази връзка е необходима подкрепа за развитието на европейските функции на София и развитието на големи градове – центрове от национално и регионално значение, генериращи растеж и високо ниво на социално-културни функции. Действията ще се концентрират върху модернизиране на основната инфраструктура и изграждане на инфраструктурата на информационното общество, развитие и трансфер на технологии и иновации, научноприложни и развойни изследвания, висше образование, развитие на сектори, генериращи висок растеж, защита на околната среда и културното наследство, развитие на културните институции, подобряване на градското благоустройство и качествата на градската среда, за да могат тези центрове да привличат инвестиции и активно да участват в конкурентната среда и културния и икономически обмен между градовете в границите на Европейския съюз. Една от важните цели в развитието на тези градове е да се използва капацитетът им за даване на тласък за развитието в цялата територия на регионите, в които попадат, чрез интегриране на околната територия и разпространяване на икономическо, социално, пространствено и екологично развитие. Това са градовете, включени в европейската мрежа от градове с национални/международни функции: Пловдив, Варна и Бургас. Стратегията е насочена към разширяване на тази мрежа с включване на градовете Русе, Стара Загора и Плевен, евентуално и Видин като център на изоставания Северозападен район, който следва да бъде подпомаган активно.

По второто направление, действията трябва да се насочат към:

- Стимулиране на ускореното развитие на налични средни градове в периферните райони без наличие на големи градове. Тези градове ще изиграят ролята на двигатели на регионалното развитие, ще окажат благотворно влияние на околната изостанала селска територия и по този начин ще компенсират отсъствието на големи градове. Мерките, които следва да подкрепят развитието на тези градове, включват изграждане на съвременна икономическа база на основата на конкурентноспособен индустриален сектор, стимулиране на предприемачеството, развитие и

модернизиране на инфраструктурата, създаване на устойчиви работни места, технологично развитие, изграждане на бизнес паркове, нови производствени зони, използване на специфичните местни потенциали. Стимулирането на развитието на тези градове следва да се осъществи чрез различни механизми – преференции, облекчения, включване в международни мрежи, програми и др. В съществуващата европейска мрежа от градове са посочени 27 български града с регионални/местни функции (областните центрове). В перспектива подобни функции ще получат и градове като Петрич, Сандански, Харманли, Царево, Каварна, Свищов, Лом, разположени в изостаналите гранични райони, а във вътрешните периферни райони - градове като Дупница, Казанлък, Карлово.

- Селските територии, повече или по-малко отдалечени от големите градове, където е необходимо да се осъществява известно стимулиране на развитието на малките градове, които там са разположени достатъчно равномерно. Политиките за развитие на селските райони и малките градове в тях са насочени към разнообразяване на структурата на селскостопанската заетост и към създаване на нови връзки град-село. Подходящо ще бъде да се насърчават малките градове в предоставянето на услуги за техния селскостопански хинтерланд и в разкриването на малки и средни предприятия, свързани със селскостопанското производство. Близостта на малките градове до селата е фактор, който трябва добре да се използва в бъдеще, тъй като създава възможности за подобряване връзката "град-село" и за превръщането на малките градове в опорни центрове на селищната мрежа, обслужващи селската местност. Взаимодействията между града и селото са от стратегическо значение за повишаване на конкурентоспособността на селските райони.

По третото направление в природните територии е необходимо:

- прилагане на активна стратегия за опазване на природното наследство и за разширяване обхвата на защитените природни територии до 10-15 % от общонационалната територия;

- към защитените територии е необходимо да се добавят и някои територии за превантивна териториалноустройствена защита, каквито са териториите над горната граница на гората в планините, черноморската крайбрежната ивица, някои характерни крайречни, горски и полски ландшафти.

Създаването на модели за териториално устройство в Националната комплексна устройствена схема и в районните устройствени схеми, като се борава с едрата териториална структура на трите основни типа територии (природни, слабо урбанизирани и силно урбанизирани), ще съдейства за установяване на оптимални отношения между тези три типа територии. От друга страна устройствените модели на национално и районно равнище ще съдействат за подобряване взаимодействията между централните силно урбанизирани територии (районите за растеж) и периферните слабо урбанизирани територии (изостаналите райони).

Моделите на териториално устройство са обвързани с мрежата от населени места и нейната полицентрична йерархична структура. В тази териториално-урбанистична структура балансираната система от градове може да съдейства за засилване на партньорството между големите градове в силно урбанизираните райони и малките градове и селата в изостаналите периферни райони.

Българският модел на териториално-урбанистична структура е подходящо да обхваща съчетание от:

1. териториалната структура на трите основни типа територии (природни неурбанизирани, периферни слабо урбанизирани и централни силно урбанизирани);
 2. йерархичната система от градове – центрове, простиращи влиянието си върху различни по големина териториални ареали:
 - столицата – център с европейско значение – за националната територия
 - големи градове – центрове с национално значение – за територията на районите
 - средни градове – центрове с регионално значение – за територията на областите
 - малки градове с микрорегионално значение – за територията на групи общини
 - много малки градове центрове с общинско значение – за територията на съответните общини.
- В териториалните ареали на петте йерархични нива, чиито граници съвпадат с границите на общини, присъстват трите типа територии (природни неурбанизирани, периферни слабо урбанизирани и централни силно урбанизирани).

Териториално-урбанистичните модели могат да съдействат сериозно за насочване на политиката на регионално развитие. Независимо от разликите в териториалния им обхват, териториите, определени с тези модели, могат да се идентифицират с районите за целенасочено въздействие. Централните силно урбанизирани територии могат и следва да се идентифицират с районите за растеж. Периферните слабо урбанизирани територии могат и следва да се идентифицират с изостаналите райони – селски, планински, гранични.

Особен интерес от гледна точка на регионалното развитие представляват общините, които не попадат към нито един от разновидностите на районите за целенасочено въздействие. При нашите условия такива градове са именно средните и малките градове с регионално и микрорегионално значение, които в повечето случаи не попадат в районите за целенасочено въздействие. Това би затруднило провеждането на регионалната политика за селските райони в нашата страна. Необходимо е на тези градове да се обърне внимание и те да бъдат стимулирани с инструментите на регионалната политика, за да могат да изиграят своята благотворна роля за околните им селски райони.

Фиг. 26 Териториално-урбанистична структура на Република България

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)
□□□□ □□□□□□□□

Прилагането на подхода на обвързване на политиката на регионално развитие с политиката на пространствено планиране следва да се базира на териториално-урбанистичните модели за територията на страната и за територията на отделните райони за планиране в България.

За територията на страната като цяло териториално-урбанистичният модел показва необходимостта от балансиране на прекомерното доминиране на столицата София чрез стабилизирането на няколко големи градове – центрове с национално и европейско значение: Пловдив, Варна, Бургас, Русе, Плевен и Стара Загора.

Развитието на общоевропейската транспортна мрежа на територията на Р България и допълването ѝ с националната транспортна мрежа следва да се организира по такъв начин, че да даде възможности за подобряване на достъпа на населението от малките градове и селата до опорните регионални центрове (големи и средни градове), където ще могат да имат достъп до качествени услуги най-вече в сферата на здравеопазването, образованието и културата и до други публични услуги. В най-голяма степен това има значение за териториите в Северозападния район, в Южния централен район и в Югоизточния район.

За територията на отделните райони за планиране според териториално-урбанистичния модел могат да се направят следните предложения:

Северозападен район. Като централни силно урбанизирани територии с регионално значение следва да се развиват градовете Видин, Монтана и Враца с Мездра, като се даде приоритет на Видин с оглед на местоположението му. Като градове – центрове с микрорегионално значение за околните селски и планински територии, следва да се стимулират градовете: Кула, Белоградчик, Чипровци, Берковица, Бяла Слатина, Оряхово, Козлодуй и Лом.

Северен централен район. Като централни силно урбанизирани територии с регионално значение, освен териториите на градовете Русе, Плевен, Велико Търново с Горна Оряховица, следва да се развиват и Ловеч, Габрово и Свищов. Като градове – центрове с микрорегионално значение за околните селски и планински територии, следва да се стимулират градовете: Никопол, Червен бряг, Левски, Луковит, Тетевен, Троян, Севлиево, Дряново, Трявна, Елена и Бяла.

Североизточен район. Като централни силно урбанизирани територии с регионално значение освен териториите на градовете Варна и Шумен, следва да се развиват и териториите на градовете Добрич, Силистра, Разград и Търговище. Като градове – центрове с микрорегионално значение за околните селски и планински територии, следва да се стимулират градовете: Балчик, Каварна, Дулово, Тутракан, Исперих, Попово, Омуртаг, Велики Преслав, Нови пазар и Провадия.

Югоизточен район. Като централни силно урбанизирани територии с регионално значение освен Бургас, следва да се развиват и териториите на градовете Сливен и Ямбол. Като градове – центрове с микрорегионално значение за околните селски и планински територии, следва да се стимулират градовете: Нова Загора, Елхово, Котел, Карнобат, Айтос, Несебър, Царево и Малко Търново.

Южен централен район. Като централни силно урбанизирани територии с регионално значение освен териториите на градовете Пловдив, Стара Загора и Пазарджик следва да се развиват и териториите на градовете Карлово, Казанлък, Кърджали, Смолян, Хасково и Димитровград. Като градове – центрове с микрорегионално значение за околните селски и планински територии, следва да се стимулират градовете: Панагюрище, Велинград, Девин, Чепеларе, Рудозем, Ардино, Крумовград, Ивайловград, Джебел, Неделино, Златоград, Свиленград, Харманли, Раднево, Чирпан и Асеновград.

Югозападен район. Като централни силно урбанизирани територии с регионално значение освен териториите на градовете София, Перник и Благоевград следва да се стремим да се развиват и териториите на градовете Кюстендил, Дупница, Петрич. Като градове центрове с микрорегионално значение за околните селски и планински територии следва да се стимулират градовете: Ботевград, Етрополе, Пирдоп, Ихтиман, Самоков, Костинброд, Елин Пелин, Своге, Радомир, Разлог, Гоце Делчев, Сандански.

Интегрирането на националните транспортни мрежи в България с европейските ще бъде в съответствие с политиката на ЕС по трансевропейските мрежи за транспорт. Тази политика е насочена към интегриране на европейското пространство и намаляване на изолацията на периферните райони и цели да предотврати фрагментарното развитие на националните мрежи.

Благоприятното географско положение на страната като връзка между Европа и Азия и мост между Запада и Изтока до голяма степен предопределя потенциалната функция на България от транспортна гледна точка: транзитна държава между богатите на природни ресурси държави в Близкия Изток, Западна и Средна Азия на изток/югоизток и силните в икономическо и промишлено отношение държави от Западна и Централна Европа на запад/северозапад. Направлението в посока север-юг, свързващо Балтийско със Средиземно море, също има своя потенциал, но е недостатъчно добре развито към момента, като следва да се отчита и конкуренцията на съществуващите алтернативни маршрути на запад от България.

Фиг.27. Трансевропейски коридори

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ Основно изискване е политиката за развитие на инфраструктурата на европейските транспортни коридори да бъде интегрирана и да отчита възможността за осъществяване на комбинирани превози от региона на Югоизточна Европа до други райони на Европа, Близкия Изток, Азия и Северна Африка.

Преминаването на пет от десетте общоевропейски транспортни коридора (ОЕТК) IV, VII, VIII, IX и X през територията на България е колкото положително, толкова и задължаващо обстоятелство, тъй като изисква огромни инвестиции за физическото интегриране на националната инфраструктура в европейската, резултат от което ще са по-добрите връзки и повишената кохезия между България и страните от ЕС.

Фиг.28. Трансевропейски коридори, преминаващи през България

□□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ На българска територия някои от съставните елементи (пътища, жп линии, пристанища, летища и ГКПП) на тези ОЕТК все още не отговарят на международните стандарти за пренос на пътници и товари било като параметри, било като състояние на инфраструктурата, формираща съответния коридор. Отсъствието на ГКПП по някои от коридорите пречат на функционирането им като международни, т.е. явява се “прекъсване” на ОЕТК.

Общоевропейският транспортен коридор № 4 (Дрезден/Нюрнберг-Прага-Виена /Братислава-Гьор-Будапеща-Арад-Констанца/Крайова-София-Солун/Пловдив-Истанбул) провежда международните потоци между Румъния, България и Гърция посредством българския участък Видин-София-ГКПП Кулата, а транзитните потоци към Турция се провеждат по направлението София-Пловдив-Свиленград-ГКПП Капитан Андреево.

На северната граница (границата с Румъния) в момента ОЕТК № 4 функционира посредством ГКПП ферибот Видин-Калафат, като построяването на моста Видин-Калафат и доизграждането и модернизирването на съставната пътна и жп инфраструктура ще привлече повече транзитни потоци и направлението през България ще се използва по-интензивно като най-къса връзка между река Дунав и Бяло море и удобна връзка между Европа и Азия.

Развитието на ОЕТК № 4 на българска територия ще повлияе и на вътрешнорегионалните процеси на развитие в районите за планиране, особено тези, през чиято територия преминава. В най-голяма степен това влияние ще се отрази в Северозападния район за планиране, тъй като ще осигури интегрирането му в националната транспортна мрежа, респ. в общия процес на регионално развитие. Югозападния и Южен централен райони на планиране също ще бъдат благоприятно повлияни в това отношение.

Общоевропейският транспортен коридор № 10 (Залцбург-Любляна-Загреб-Белград-Ниш-София) провежда международните потоци между Европа, България и Турция в комбинация с ОЕТК № 4 посредством българския участък ГКПП Калотина-София-Пловдив-Свиленград-ГКПП Капитан Андреево, като осигурява връзка между Европа и Азия. Направлението на ОЕТК № 10 през българската територия е едно от най-интензивните и отдавна утвърдено в международния транзит, в най-голяма степен отговарящо на международните стандарти, но също се нуждае от доизграждане и модернизация на съставната инфраструктура, особено в участъка София-западна граница, където се очаква и най-прякото му въздействие на територията на ЮЗ район за планиране.

Общоевропейският транспортен коридор № 8 (Дурас-Тирана-Скопие-София-Пловдив-Бургас-Варна) очертава ново трансконтинентално транспортно направление изток-запад, което ще възстанови известния от древността "път на коприната", свързва Европа и Азия. Международните потоци от и за Балканите до и от Централна и Западна Европа ще се провеждат посредством участъка на българска територия ГКПП Гюешево-Кюстендил-София-Пловдив-Бургас-Варна. Пристанищните комплекси Бургас и Варна и в момента изпълняват функциите си на комплексни ГКПП, докато в западната част на страната направлението София-Гюешево е само пътна връзка. Отсъствието на подходяща инфраструктура на запад от българската граница поставя под въпрос функционирането на ОЕТК № 8 в близка перспектива, въпреки че по направлението Пловдив-Бургас пътната инфраструктура се модернизира ускорено. Това е най-дългото трасе на ОЕТК на българска територия и функционирането му ще повлияе на всички райони за планиране в южната част на страната (Югозападен, Южен централен и Югоизточен райони за планиране).

Общоевропейският транспортен коридор № 9 Хелзинки - Санкт Петербург - Москва/Псков - Киев - Любашевка - Кишинев - Букурещ - Русе - Димитровград - проход Маказа - Александрополис провежда международните потоци между Румъния, България и Гърция посредством българския участък Русе-Велико Търново-Стара Загора-Димитровград-Свиленград-ГКПП Ново село, като участъкът Хасково-Кърджали-Подкова-проход Маказа все още не функционира поради отсъствие на ГКПП Маказа. Мостът над р. Дунав при Русе отдавна изпълнява утвърдените си международни функции, докато на южната граница ОЕТК № 9 фактически е прекъснат. Изграждането на ГКПП Маказа и реконструкцията и модернизацията на съставната инфраструктура на ОЕТК № 9 ще утвърди това направление в посока север-юг като конкурентно трасе през българската територия за връзка между Балтийско и Средиземно море. Провеждането на ОЕТК № 9 през южната ни граница в най-голяма степен ще повлияе на регионалното развитие в Южния централен район за планиране, но също така и в Северния централен район за планиране.

Общоевропейският транспортен коридор № 7, формиран от р. Дунав като вътрешно континентална връзка между Западна, Централна и Източна Европа, свързва Европа и Азия, като през Черно море се осъществява директна връзка с вътрешно каналната мрежа на Русия и страните от Каспийския басейн. ОЕТК № 7 (р. Дунав) обхваща почти цялата северна граница на България (границата с Румъния), като посредством изградените пристанищни комплекси дава възможност за интензивно включване на страната в международния превоз на товари по вода, а също така и допълнителен тласък за вътрешнорегионалните процеси в Северозападния, Северния централен и Североизточния райони за планиране.

Развитието на националната транспортна мрежа като интегрална, неделима част от Общоевропейската транспортна мрежа в пространствен аспект, както и реконструкцията и модернизацията на съществуващата инфраструктура в съответствие с европейските стандарти, е свързано с конкретни проекти по трасетата на международните коридори, заложи в Програмата за развитие на транспортната инфраструктура в България. Осигуряването на балансирано развитие на националната територия и районите за планиране чрез създаване на подходяща инфраструктура е едно от условията за успешна регионална политика.

Фиг.29. Пътна и жп мрежа в България. Гранични контролно-пропускателни пунктове

□ □□□□
□□□□□ □□□□□□
□□□□□□□
□□□□□□ □□□□□□
□□□□ □□□□□□□□
□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□ Регионалната конкурентноспособност и териториалното сближаване са възможни след постигане на определено достатъчно равнище на физическа инфраструктура. В тази връзка е необходимо преодоляване на периферното положение на Северозападния и Южния централен райони за планиране по отношение на националната жп мрежа, автомагистралната мрежа (АМ) и първокласните пътища, което не способства за тяхното икономическо развитие и за интегрирането им с останалите райони в страната.

Изграждането на трансгранични пътища с нови ГКПП и подобряването на съществуващите помага за прогресивното намаляване на "ефекта на границата", възпрепятстващ развитието на търговията и общия процес на трансгранично сътрудничество. Отпадането на границите неминуемо ще доведе и до засилен пътнически трафик между страните – членки на ЕС, като цяло и между балканските държави, особено в крайграничните райони, превръщайки го от международен във вътрешен за ЕС трафик. В това отношение определен потенциал има във всички райони на Южна България. Характерните за България различия вътре в районите и обособяването на периферии се дължат до голяма степен на териториалното развитие на транспортната система, защото периферността има комплексен характер - географска и транспортна изолираност поради недоизградена инфраструктура и силно ограничен обществен транспорт, липса на развити ефективни икономически дейности, висока безработица, процес на обезлюдяване на част от населените места, затруднен достъп до информация, контакти и пазари, ниска обезпеченост с публични услуги. Подобряването на транспортния достъп в рамките на районите за планиране до главните транспортни направления чрез реконструкция и модернизация на второкласните и третокласните пътища ще позволи значително намаляване на времето за придвижване, като ще разшири полето на действие на регионалните центрове, предлагащи услуги с определено качество. Ще се подобри достъпът на периферните и изостаналите в икономическо отношение територии до регионалните пазари на стоки и суровини, както и до големите индустриални икономически центрове. В по-голяма степен това се отнася за районите от северната част на страната и особено за Северозападния и Североизточен райони, където на около 40% /от които 35% за Североизточния/ от населението са необходими повече от 90 минути за достъп до такъв център.

Заб: Достъпът е пресмятан като време за придвижване по националната пътна мрежа със статистически средна скорост на придвижване за съответен клас път.

Фиг.30. Транспортен достъп

□ □□□□

□□□□□ □□□□□□

□□□□□□□

□□□□□□□ □□□□□□

□□□□ □□□□□□□□

□□□□□ [голям размер](#)

□□□□ □□□□□□□□□□Подходящото развитие на инфраструктурата е сигурен лост за заздравяване на икономическия и социалния потенциал на районите за планиране и тяхното сближаване, тъй като намалява различията между отделните територии и осигурява балансираното им развитие. Постигането на инфраструктурно обслужване в съответствие с европейските стандарти е задължително условие за постигане на конкурентноспособност и сближаването на България със страните от ЕС.

Единият аспект на транспортно обслужване с европейски стандарти включва предлагане на интегрирани транспортни услуги с възможност за допълване и взаимозаменяемост на различни видове транспорт. Модернизирането на пътната и жп инфраструктура в България, както и развитието на системата за комбиниран превоз на товари чрез мултимодална интеграция е съществен елемент на политиката за постигане на европейски стандарти в транспортното обслужване.

Другият аспект е подобряване на достъпността и намаляване на регионалните различия, като за България този проблем се изяснява не толкова между отделните райони за планиране, колкото вътре в тях. Подобряването на достъпността на най-отдалечените райони и техните връзки с вътрешността на страната, което не е част от приоритетите за интегриране с европейската транспортна мрежа, е сигурна стъпка за преодоляване на вътрешните различия.

Състоянието на пътната мрежа е един от съществените ограничителни фактори, който затруднява интегрирането на районите помежду им и в европейското пространство, ограничава мобилността на работната сила, понижава достъпа до различни видове услуги и задълбочава различията между различните територии, резултат от което са изоставаният Северозападен район, северната част на Североизточния район и южните части на районите в Южна България.

В този смисъл подобряването на транспортната достъпност като елемент на качеството на обслужване включва:

- Доизграждане на автомагистралната мрежа в страната, така че да обхване по-голяма част от територията и повече от населението да получи качествено транспортно обслужване като безопасност и бързина на придвижване.
- Подобряване състоянието на съществуващата пътна мрежа и особено тази, осигуряваща вътрешнорегионални връзки в районите за планиране, което ще съкрати времето за пътуване и ще даде възможност за развитие на специфичния им икономически потенциал.
- Подобряване на техническите параметри и експлоатационното състояние на общинската пътна мрежа, което е последната стъпка на приближаване на транспортната услуга с високо качество до

конкретните потребители, улеснявайки общия процес на регионално развитие и сътрудничество.

- Не на последно място качеството на транспортното обслужване включва и извеждане на транзитните потоци извън населените места и развитие на екологичен градски транспорт.

За всеки от районите за планиране, подобряването на транспортната достъпност като елемент на качеството на обслужване, включва:

Северозападен район за планиране: Развитието на ОЕТК № 4 на българска територия ще осигури интегрирането на Северозападния район в националната транспортна мрежа и ще повлияе на вътрешнорегионалните процеси на развитие в района. Изграждането на Дунав мост 2 и нови ГКПП с довеждащи пътища по западната граница ще стимулира общите процеси на европейска интеграция и развитието на трансграничното сътрудничество.

Подобряване състоянието на съществуващата пътна мрежа и особено тази, осигуряваща вътрешнорегионалните връзки, ще съкрати времето за пътуване и ще подобри достъпа на икономическа активност до периферните територии, което за този район е от приоритетно значение предвид най-лошите му показатели за транспортна достъпност.

Северен централен район за планиране: Развитието на ОЕТК № 9 ще интензифицира транспортните потоци в посока север-юг, а доизграждането на АМ "Хемус", макар че не е част от процеса на интеграция с трансевропейските мрежи, ще подобри качествено транспортно обслужване на населението като безопасност и бързина на придвижване и ще разширява полето на влияние на опорните центрове.

Североизточен район за планиране: Доизграждането на АМ "Хемус" ще "приблужи" района като цяло до Столичния град, намалявайки и времето за пътуване до морското крайбрежие. Изграждането на АМ "Черно море" като част от ОЕТК №8 и рехабилитацията на международния път Е87 ще улесни придвижването по крайбрежието, където е основния туристически потенциал. Въпреки добрата изграденост на пътната мрежа, необходимо е развитие на определени вътрешнорегионални направления, главно в посока "север-юг" и балансиране на транспортната достъпност до центровете, предлагащи услуги с високо качество. Подобряването на транспортно-комуникационните връзки до пристанищните терминали ще доведе до по-пълно усвояване капацитета на морските пристанища, което е сериозен потенциал за развитие на района.

Югоизточен район за планиране: Функционирането на ОЕТК № 8 ще повлияе благоприятно на процесите на регионално развитие, но районът определено се нуждае от доразвитие на пътната мрежа, предвид най-малката ѝ гъстота от всички райони за планиране. Отварянето на ГКПП "Лесово", както и ГКПП "Резово" ще стимулират процесите на трансгранично сътрудничество и заедно с подобряване на пътната мрежа в южната част на района ще помогне за икономическото му оживяване.

Южен централен район: Развитието на ОЕТК № 4 и особено на ОЕТК № 9 с отваряне на ГКПП "Маказа" ще засили международния транзитен трафик през района с всички очаквани благоприятни ефекти за цялостното му развитие. Доизграждането на първокласния път от Кърджали до Маказа и

околовръстен път на Кърджали ще подобри и вътрешнорегионалната транспортна достъпност за южните части на района до направленията, провеждащи интензивните потоци в северната му част, ще приобщи южните части, като същевременно ще улесни достъпа до богатите им природни ресурси. Отварянето на ГКПП "Рудозем" ще допринесе за по-интензивно усвояване на курортно-туристическия потенциал на района.

Югозападен район: Спецификата на района, включващ столицата на страната и граничещ със западната и южната граница на България, е довела до предимството му да се обслужва с най-много ОЕТК №№ 4, 8 и 10. Развитието на съставните елементи на тези коридори не само ще интензифицира международните потоци, но и ще подобри вътрешното транспортно обслужване. Подобряването на достъпността до тези направления ще позволи максималното усвояване на възможностите им и разтегляне на влиянието на големите центрове. Отварянето на ГКПП "Илинден" на южната граница и нови ГКПП на западната граница е със значителен потенциал за ускоряване процесите на трансгранично сътрудничество и стимулиране на развитието в граничните райони.

Подобряване състоянието на водата, въздуха и почвите в районите с натрупване на екологични проблеми включва прилагането на мерки, които ще подобрят екологичната обстановка в зависимост от териториалния обхват на увреждането, обхвата на засегнатото население, концентрацията на замърсяването и степента на вредност за човешкото здраве и природата. Стратегията предлага мерки, които ще въздействат в няколко направления: намаляване или елиминиране източниците на замърсяване, изчистване на замърсяването, възпрепятстване преноса на замърсяване от един на друг компонент и предпазване от замърсяване. Според характера си мерките могат да се групират като: устройствени, програмни, технически и технологични, и институционални мерки, както и партньорство с бизнеса и гражданите.

Устройствени мерки

- Районите с натрупани екологични проблеми следва да се развиват на базата на устройствени схеми и планове, в които се определят специални режими на застрояване и инвестиции, и ограничения върху правата на собственост. Режимите целят както екологична териториалноустройствена защита, така също и териториалноустройствена превантивна защита. За целесъобразно устройство, териториите с натрупани екологични проблеми могат да се групират в устройствени зони, които се определят с общите и подробните устройствени планове.
- За територии или зони с режим на защита или превантивна защита може да се създават специфични правила и нормативи към общите и подробните устройствени планове.
- От друга страна, съществуващите и предвидените за разработване национални и регионални програми, стратегии и планове за управление на водите, въздуха и почвите, както и тези за стимулиране използването на екологично чисти горива, източници на енергия, възстановяване на нарушени земи, оползотворяване на отпадъците и др., следва да предвиждат устройствени мерки за решаване на екологичните проблеми. Ефективността на предложените по-долу технически и институционални мерки може да се повиши с инкорпорирането в тях на специфични устройствени инструменти .

Програмни мерки

- Качеството на атмосферния въздух в цялата страна след 2010 г. трябва да отговаря на стандартите, заложи в националните наредби и директивите на ЕС. Предпоставка за това е разработването и изпълнението на програми за управление на качеството на атмосферния въздух в районите с влошено качество на въздуха.
- Повишаване употребата на по-екологично чисти горива като природен газ за битово отопление и увеличение дела на газифициране на домакинства с 30% до края на 2010 г. е цел, за чието реализиране е необходимо да се разработи Национална програма за газифициране на битовия сектор.
- Замърсяването на атмосферния въздух може значително да се намали като се намали средната възраст на автомобилния парк в страната с 8 години до 2015 г. Необходимо е предприемането на комплексни мерки, заложи в Национална програма за поетапно обновяване на автомобилния парк в страната.

- Опазването на водите в България е първостепенна задача на национално, басейново и общинско ниво и може да се осъществи с разработването и изпълнението на Национална стратегия за интегрирано управление на водите и на водния сектор.
- Опазване на земеделската земя и развитие на биологично селскостопанско производство ще се постигне с изпълнение на Национален план за развитие на биологичното производство и Национална стратегия за опазване на почвеното плодородие.
- Прилагане на екологична оценка на устройствени планове, планове и програми за развитието на икономически сектори и инвестиционни проекти като основен механизъм за опазване на околната среда.

Технически и технологични мерки

- Концентрациите на опасни вещества от промишлеността в атмосферния въздух на всички населени места през 2010 г. не може да надвишават максималните допустими концентрации, заложи в наредбите. Инструментите, с които може да се постигне това, са: издаването на комплексно разрешение за предотвратяване и контрол на замърсяванията (КПКЗ) за предприятия, изпускащи опасни вещества, надвишаващи стандартите, прилагане на схеми за освобождаване от данъци и такси за операторите, инвестиращи в реконструкцията и модернизацията на промишлени предприятия и контрол. До 2007 г. всички предприятия, обхванати от КПКЗ, трябва да имат комплексно разрешително или да бъдат затворени. До края на 2006 г. всички промишлени предприятия трябва да дефинират потенциалния риск от аварии и да изготвят аварийни планове в съответствие с изискванията на ЗООС.
- Намаляване замърсяването на атмосферния въздух чрез увеличаване употребата на възобновими енергийни източници и подобряване ефективното използване на енергия чрез изграждане на микро ВЕЦ, използване на биомаса и метан от сметищата за производството на електроенергия.
- Подобряване качеството на въздуха чрез развитие на екологично чист транспорт, подобряване качеството на горивата и увеличение дела на железопътния и комбинирания транспорт с 15 % до края на 2009 г.
- Делът на непречистените отпадъчни води, зауствани във водните обекти, трябва да се намали под 5 % до 2014 г. Това ще се постигне с изпълнение на националните програми за строителство и реконструкция на канализационни мрежи и градски пречиствателни станции за отпадъчни води.
- Наличието на опасни вещества във водните обекти трябва да бъде елиминирано, като 100% от индустриалните отпадъчни води трябва да се преработват през 2007 г. За тази цел всички източници на замърсяване във всеки речен басейн трябва да бъдат инвентаризирани, да се изготвят регионални и национални регистри на предприятията, заустващи отпадъчни води, предприятията да пречистват отпадъчните води, които заустват в канализационната система, да се контролира замърсяването на водите в т.ч. с нитрати от селскостопански източници.
- Минимизиране на екологичните рискове от стари замърсявания от промишлени обекти и от ликвидирани уранови рудници ще трябва да се осъществи до края на 2008 г. Всички ликвидирани обекти трябва да бъдат приведени в съответствие с екологичните изисквания, да бъдат санирани и да се контролират.
- За опазване на земеделската земя ще допринесе прилагането на КПКЗ в селскостопанския сектор,

както и изграждането на мощности за производство на компост и биохумус от оборски тор.

- Изграждане на ново технологично равнище на регионалната икономика чрез въвеждане на екологично чисти технологии.

Визията, целите и приоритетите на Националната стратегия за регионално развитие на България за периода до 2015 г. са формулирани въз основа на анализа, настъпващите промени в процеса на интеграция на страната в ЕС и в съответствие с целите на националната и секторните политики, определени в съответните стратегически документи.

Основополагащи при разработване на Националната стратегия за регионално развитие са целите и принципите на кохезионната политика на ЕС, която е насочена към намаляване на регионалните различия. Съгласно чл. 158 от Договора за ЕС, Общността ще насърчава нейното цялостно хармонично развитие чрез създаване и провеждане на действия, водещи до засилване на социалното и икономическото ѝ сближаване. В частност, Общността си е поставила за цел да намали различията между равнищата на развитие на различните региони и изостаналостта на най-необлагодетелстваните райони, включително и на селските райони.

Стратегията отчита целите на Структурните фондове и Кохезионния фонд, като основни инструменти за финансиране на дейностите на регионалната политика, а така също целите и приоритетите на ключовите документи на Общността: Стратегията от Лисабон и Стратегията от Гьотеборг (Вж. приложение 2). Съобразени са и принципите на структурната политика на ЕС като: географска, тематична и финансова концентрация на намеса, многогодишно програмиране, партньорство, субсидиарност, допълняемост.

Националната стратегия за регионално развитие на България обхваща период от време, в който страната ще продължи подготовката си за присъединяване в ЕС, както и период, в който ще бъде пълноправен член на ЕС. Това налага да бъдат отчетени някои проблеми и предизвикателства, които възникват след присъединяването на 10-те нови страни членки през 2004 г., свързани с конкурентоспособността и вътрешното сближаване в ЕС. Друг важен фактор, който е отчетен в Стратегията, е ускореният процес на икономическо реструктуриране в рамките на ЕС, като резултат от глобализацията, технологичната революция, развитието на икономика и общество основани на знанието при отчитане на принципите на устойчивото развитие. Стремещът за по-балансирано разпределение на икономическите дейности на територията на ЕС понижава риска от пречки при растежа, запазване на европейския обществен модел и поддържане на социално сближаване. Всички тези предизвикателства стоят и пред българските региони.

За да се преодолее успешно проблема с конкурентоспособността, българските райони трябва да станат по-атрактивни - да привлекат инвестиции, да развият своя ресурсен потенциал и да станат благоприятна основа за нови динамично развиващи се икономически дейности, които да допринесат за постигането на стратегическите, икономическите и социалните цели за развитие на ЕС. В периода 2005-2015 г. районите за планиране трябва да направят значителна крачка към намаляване на различията в социално-икономическото развитие между тях и изоставащите и необлагодетелствани райони в ЕС-27. В този контекст те трябва да достигнат икономически ръст, който би довел до реална конвергенция.

Представлявайки неразделен елемент от политиката за социално-икономическо развитие на страната, регионалната политика ще съответства и допринася за постигане на целите и приоритетите на Националния план за развитие. С останалите политики на държавата се търси постигането на координация и допълняемост. За целта са отчетени основните цели и приоритети на разработените стратегически документи, попадащи във времевия хоризонт на Националната стратегия за регионално развитие като Стратегията по заетостта (2004-2010 г.), Стратегията за насърчаване развитието на малки и средни предприятия (2002-2006 г.), Иновационната стратегия, Стратегията за насърчаване на инвестициите (2005-2010 г.), Националната стратегия за околната среда (2005-2014 г.), Националната жилищна стратегия, проекта на Стратегия за въвеждане на информационни и комуникационни технологии в средното образование, Националната стратегия за продължаващото професионално обучение (2005-2010 г.), Националната здравна стратегия (2001-2006 г.) и др. (Вж. приложение 3).

Националната стратегия е разработена на основата на интегриран подход на политиката за регионално развитие с политиката за териториално развитие и устройство. Потърсени са онези въздействия на развитието на селищната мрежа и връзките град-село, европейските транспортни коридори и териториите с натрупване на екологични проблеми, които пряко влияят върху регионалното развитие.

Стратегията има дългосрочен характер и обхваща периода 2005-2015 г. През този период се очаква:

- България да се подготви за членство в Европейския съюз и да изгради административен капацитет за успешна интеграция в структурите на ЕС и прилагане на структурните инструменти,
- ефективно да прилага политиката за икономическо, социално и териториално сближаване като страна – членка на ЕС, в периода след 2007 г.

Дългосрочната политика за регионално развитие цели постигане на динамично устойчиво и балансирано развитие на отделните райони за планиране и намаляване на регионалните различия. Тя съдейства за осигуряване на равни възможности за икономическо развитие, достъп до икономически ресурси, по-висок жизнен стандарт и благоприятни условия на живот във всички райони за планиране, противодействие на специфичните проблемни ситуации в изостаналите райони за целенасочено въздействие и като цяло за доближаване до стандартите на развитие на регионите на ЕС. Дългосрочната политика се стреми към баланс между различните аспекти на развитието (икономически, социален, екологичен и териториален) и между различните групи, териториални общности и нива, като по този начин играе ключова роля за устойчивото развитие. Стратегията акцентира върху развитието и експонирането на основните фактори за растеж и сравнителните предимства на страната, а именно човешкия капитал и качествената природна среда.

Визията на стратегията се дефинира, както следва:

“Република България ще бъде страна – членка на ЕС, с динамично развиващи се региони, постигащи висок икономически растеж и заетост, устойчиво развитие, подобро качество на живот и запазено и валоризирано природно и културно наследство”.

Главната цел на регионалното развитие за периода до 2015 г. е постигане на устойчиво и балансирано развитие на районите в Република България.

Тази главна цел се основава на изводите от проведения анализ на състоянието и тенденциите в развитието на районите за планиране и преди всичко на необходимостта да се развие и използва вътрешния потенциал на всички райони за планиране и да се повиши качеството на живот в тях. Тази цел съответства изцяло на целите на регионалното развитие, определени със Закона за регионално развитие на Република България.

Устойчив икономически растеж не се постига единствено чрез висока динамика на развитие в най-силните икономически райони за планиране, но и чрез общо повдигане на икономическото равнище на районите и особено на по-изостаналите. Всички райони на страната трябва да участват в общия процес на растеж и да допринасят за постигането на целите на регионалното развитие. Това налага диференциран подход по отношение вида на инструментите за подпомагане на регионалното развитие, зависещи от социално-икономическата ситуация в отделните райони и специфичните им проблеми.

Предвид предстоящото членство на Република България в ЕС, тази цел съответства и на основната цел на политиката за социално-икономическо сближаване на ЕС, определена като намаляване на различията между равнищата в развитието на различните региони и изостаналостта на слаборазвитите региони, включително селските райони (Чл.158 и 159 от Договора за ЕС). Освен това тя отчита целите на Лисабонската стратегия и стратегията от Гьотеборг, като по този начин допринася за реализация на ключовите приоритети на Общността.

Устойчивото и балансирано развитие на районите налага както нови количествени, така и качествени изменения в регионалното развитие, обхващащи всички елементи на това развитие и водещи до хармонично и балансирано интегриране на цялата територия на страната.

Главната цел може да се достигне чрез реализирането на следните стратегически цели:

- Постигане на прелом в развитието на българските райони за планиране чрез инвестиции във физически и човешки капитал и доближаване до средните равнища на развитие на регионите в ЕС;
- Намаляване на междурегионалните и вътрешнорегионалните различия чрез развитие на вътрешния потенциал на регионално и местно ниво;
- Развитие на териториалното сътрудничество за постигане на териториална кохезия с ЕС и разширяване на добросъседството и партньорството.

Реализирането на първата цел предполага провеждането на комплекс от мерки, които да доведат до увеличаване на равнището на социално-икономическо развитие на всички райони за планиране с оглед доближаване до средните параметри на развитие на регионите от ЕС. Това ще се постигне чрез създаване на условия за ускорен растеж и повишаване на регионалната конкурентноспособност. Дейностите на политиката за регионално развитие ще подкрепят икономическото реструктуриране на районите за планиране чрез изграждане на икономика, основана на знанието, повишаване достъпа до заетост чрез подобряване на образователните характеристики на работната сила и съобразяването им с потребностите на регионалните и

местните пазари на труда, технологично развитие, доизграждане на регионалната и местната инфраструктура, влияеща върху привличане на бизнес инициативи. Постигането на високи равнища на растеж чрез подобряване на производителността и увеличаване на заетостта ще допринесат за повишаване на жизнения стандарт и генериране на ресурси, необходими за развитие на инфраструктурата, социалните услуги и др.

Основните количествени индикатори за постигането на тази цел в края на 2015 г. за всички райони за планиране са:

- Достигане на БВП на човек от населението от 29% през 2003 г. (ЕС 25 = 100%) до над 40% от средния за регионите за ЕС 27;
- Нарастване на равнището на заетост от 52.5% през 2003 г. до над 65 % и около 60% за жените;
- Достъп до широколентови комуникации на не по-малко от 30% от населението.

Реализирането на втората цел - развитие на вътрешния потенциал на районите за планиране и намаляване на междурегионалните и вътрешнорегионалните различия, ще доведе до преодоляване на значителните различия в потенциала на човешките ресурси, заетостта, доходите, инфраструктурната осигуреност, иновационния капацитет и възможностите за развитие в отделните части от територията на районите за планиране, които се оценяват като сериозен ограничител и за националното развитие. Дейностите, които ще подкрепят регионалната политика, следва да се оценяват не просто като намаляване на тези различия, но и по приноса им за постигане на горната цел. Основен обект на политиката за регионално развитие по тази цел ще бъдат изостаналите райони за целенасочено въздействие съобразно специфичните регионални потребности и особености. Освен подкрепа за развитие на вътрешния регионален потенциал тези дейности ще доведат до повишаване стандартите на обитаване на населението вътре в отделните райони за планиране. Това са дейности за подобряване достъпа до питейна вода и качеството ѝ, подобряване на екологичните стандарти, повишаване качеството и достъпа до здравни услуги, запазване на местната идентичност и съхраняване на местното природно и културно наследство.

Основните количествени индикатори за постигането на тази цел в края на 2015 г. за всички райони за планиране са:

- Намаляване на вътрешнорегионалните различия в равнището на заетост, като равнищата на заетост по общини са не по-ниски от 20% от средното за страната;
- Намаляване на вътрешнорегионалните различия в равнище на безработица, като равнищата на безработица по общини са не повече от два пъти по-високи от средното за страната ;

Допълнителни ориентири за постигане на тази цел са:

- Разширяване с 10% на обхвата на 45-минутния изохрон около основните транспортни центрове в районите за планиране;
- Населението във всички райони е с непрекъснато водоподаване с необходимите качества на водата.

Реализирането на третата цел е свързано с по-пълното и ефективно интегриране на българските райони в територията на Европейския съюз и постигане на общи ползи от териториалното коопериране, основано на съвместни проекти за регионално развитие в рамките на

трансграничното и транснационалното сътрудничество. Развитието на трансграничното сътрудничество създава условия за растеж и повишаване качеството на живот в граничните райони, преобладаващата част от които се нареждат сред най-необлагодетелстваните в страната. Участието на българските региони в транснационални мрежи ще съдейства за пренос на полезен опит и знания и по този начин преодоляване отдалечеността на страната от осите на развитие и знания в Европа. Същността на поставената цел не позволява формулирането на конкретни количествени ориентири, по които да се следи нейното изпълнение, но в т. 5 на настоящата стратегия са посочени индикатори за наблюдение на нейната реализация.

Необходимостта от защита на околната среда и следването на един устойчив път на развитие е основен хоризонтален приоритет и изисква пълно отчитане на екологичните съображения при преследването на целите на икономическото и социалното развитие и сближаване на районите в страната.

Стратегическите цели на регионалното развитие са обвързани с целите на националната политика, като се добавя регионален компонент в общото въздействие чрез осигуряване на условия за активизиране на териториалните фактори за растеж. Тези фактори включват усвояване на регионалния потенциал за развитие, реализиране на синергичен ефект от териториалната близост и постигнатата хармоничност на факторите на производство, бизнес средата и човешкия капитал, въздействие върху критичните параметри на териториалните системи, включване на фактора пространство.

Описаните цели са взаимосвързани и изискват прилагането на интегриран подход в районите за планиране при определяне на мерките и проектите за тяхното реализиране.

Приоритетите на Националната стратегия за регионално развитие за периода до 2015 г. имат приемственост с тези, определени в Националния план за регионално развитие 2000-2006 г., като ги доразвиват в съответствие с постигането на формулираните стратегически цели на регионалното развитие и реформите, предложени в Третия кохезионен доклад на ЕС.

Основните приоритети на Националната стратегия за регионално развитие са:

ПРИОРИТЕТ 1: ПОВИШАВАНЕ НА РЕГИОНАЛНАТА КОНКУРЕНТНОСПОСОБНОСТ НА ОСНОВАТА НА ИКОНОМИКА НА ЗНАНИЕТО

Обща необходимост за всички райони в България е реализацията на дейности, насочени към насърчаване на инвестициите в структурното им приспособяване и повишаване на регионалната конкурентноспособност, тъй като всеки един от тях се определя като изоставащ в сравнение с регионите на ЕС. Регионалното реструктуриране следва последователно да ориентира икономическата структура на районите за планиране към производства с висока добавена стойност, която да им осигури висока конкурентноспособност в глобален план и да води до цялостно укрепване на социално-икономическата ситуация и подобряване на качеството на живот в тях.

При все по-силната ориентация на европейските региони към икономика, базирана на знанието, развитието на изследователската дейност, технологичното развитие и иновациите са ключът към регионална конкурентноспособност. Това определя политиката за регионално развитие да подкрепи механизмите, структурите и институциите, благоприятстващи създаването и усвояването на иновациите на регионално ниво и широкото въвеждане на информационните и комуникационни технологии, както в производствения, така и в публичния сектор. Целта е не да се гарантира, че всички териториални общности в районите за планиране ще имат средства да допринасят поравно за развитието на нови технологии, а да бъдат в равни позиции да се възползват от тях и да ги използват продуктивно. В този контекст важна роля ще играят големите градове в страната, където са съсредоточени университетите, коледжите, научно-изследователските институти, които имат най-голям потенциал за осъществяване на технологични изследвания и развитие. От районите за планиране в страната с най-добри възможности за развитие на иновационни дейности са Югозападния, Южния централен и Северния централен район.

Специфичните цели в настоящия приоритет, определящи бъдещите интервенции на политиката за регионално развитие, допълват хоризонталните приоритети и мерки на секторните политики на страната, като допринасят за балансираното икономическо развитие на регионите, преодоляване на междурегионалните и вътрешнорегионалните различия и създаване на устойчивост на регионалното и местното развитие чрез повишаване на конкурентноспособността им.

В рамките на този приоритет основните специфични цели са:

Специфична цел 1: Развитие на изследователска дейност, технологично развитие и иновации в районите

Липсата на иновационен капацитет на регионално равнище произтича от недостатъчната изследователска база, от ниските нива на разходи за изследване и развитие и от слабите връзки между научноизследователските центрове и бизнеса. Това определя необходимостта от специална подкрепа, насочена към насърчаване на регионите да разработват иновационни политики и да предоставят технологична подкрепа на бизнеса. За целта ще бъдат подкрепяни дейности, допринасящи за:

- * разработване на регионални иновационни стратегии, които да се съгласуват с националната политика в областта на иновациите, формирана и провеждана от Министерство на икономиката и политиката в областта на науката, формирана и провеждана от Министерство на образованието и науката.
- * изграждане на регионални центрове за изследвания, технологии и иновации;
- * подобряване на връзките между МСП и университетите, изследователските и технологичните центрове на територията на районите;
- * стимулиране на пазарно ориентирани технологични проекти, разработени съвместно от научни институти и фирми в районите;
- * насърчаване развитието на публично-частното партньорство при развитието и трансфера на нови технологии;
- * привличане и насърчаване на инвестиции за изграждане и развитие на технологични паркове и инкубатори за малки и средни предприятия.

За развитие на регионалното и местното технологично предприемачество ще се подкрепят дейности, свързани с изграждане на регионални технологични паркове и инкубатори, включително инвестиции за обновяване и модернизация на инфраструктурата на висшите училища и научните организации, на подходящи терени и сгради в общините за създаване на технологични центрове, технологични инкубатори и паркове.

Дейностите приоритетно ще бъдат насочени към региони с потенциал за икономическо и научно-технологично развитие, райони за растеж и райони в индустриален упадък.

Технологичното развитие на българските региони ще се постигне и чрез активната политика на местните и регионалните власти – даване на преференции за изграждане на предприятия в технологични паркове, ускорено преминаване през административните процедури при регистриране, строителство и стартиране на дейностите, предоставяне на услуги от бизнес подкрепящите организации – подбор на персонал, обучение на персонала, търсене на партньори, пазари, агресивен регионален маркетинг.

За развитието на високотехнологични МСП в районите от значение са и редица други предпоставки като наличие на регионални инвестиционни фондове, осигуряващи достъп до рисков капитал за МСП.

Специфична цел 2: Изграждане на бизнес мрежи и регионални и трансгранични клъстери

Развитието на регионални бизнес мрежи и клъстери е все още слабо или липсващо звено на регионалните икономики в страната. Предимствата от тяхното изграждане ги превръщат в специален обект на подкрепа от политиката за регионално развитие.

Регионалните клъстери са групи свързани производства на основата на териториална близост, бизнес и технологично подкрепяща ги инфраструктура, финансови и образователни услуги. Организиран в мрежи, активно подържани от местните институции, тези предприятия развиват култура на сътрудничество, комбинирана с големи възможности за иновации и адаптиране и постигат високо ниво на конкурентноспособност. Успехът на регионалните клъстери се дължи на съвместния мениджмънт и маркетинг, събирането и предоставянето на стратегическа и технологична информация в рамките на създадените от тях мрежи, възможностите за създаване на подходящи обучителни програми за човешките ресурси и др.

Трансграничните клъстери са ефективно икономическо средство за развитие на граничните райони, стимулиране на местния бизнес, инвестициите, намаляване на безработицата. Те създават възможност на местния бизнес за достъп до нови пазари и стимулиране на трансграничното сътрудничество. Трансграничните клъстери спомагат за ефективното използване на географското местоположение и на местния капацитет (човешки и физически), както и за устойчивото развитие на граничните райони.

Публичният сектор в развитието на клъстерите има по-скоро ролята на катализатор, като подпомага, в рамките на регламентите за държавна помощ, стартиращи проекти и особено развитието на мрежи и обмена на информация, изследвания и образование, а също и като създава специална инфраструктура и по-гъвкави инструменти за нуждите на клъстерите.

За тяхното възникване и развитие местните власти играят много важна роля. В тяхна власт е да инициират програми за развитие на клъстери и да бъдат активен участник в изпълнението на тези програми. Други основни субекти, придружаващи клъстера, могат да бъдат: регионалните ТПП, местни и регионални професионални сдружения на предприятия, университети, колежи, изследователски институти, структури за икономическо развитие: агенции и асоциации за регионално и местно икономическо развитие и др.

Важна роля и позитивно въздействие за постигане на устойчив икономически растеж в регионален контекст имат клъстерите в областта на туризма, селското стопанство, горското стопанство.

Специфична цел 3: Подобряване на достъпа и развитието на информационните и комуникационни технологии в областта на публичните услуги и услугите за МСП

Едно от важните условия за изграждане на конкурентен профил на районите за планиране е достъпът до информационни и комуникационни технологии. Липсата на достъп до подходящи телекомуникационни услуги представлява сериозна пречка в развитието на всички райони, особено на изостаналите райони за целенасочено въздействие, периферните и слабо урбанизирани.

Постигането на тази цел от една страна е свързано с въвеждането на широколентови технологии за цифров пренос на информация, водещи до повишаване на ефективността, обхвата и прозрачността от предоставянето на публични услуги на населението (образование, здравеопазване, услуги на местната и областната администрация, данъци и друго социално обслужване на гражданите), както и услуги за местния бизнес (бизнес информационни системи, данъчна информация и други услуги за бизнеса, предоставяни от местната власт). От друга страна, използването на тези технологии е свързано с подходящо обучение на населението и местния бизнес.

Регионалната политика ще подкрепи развитието на мрежата на информационното общество в районите и прилагането на информационните и комуникационни технологии чрез:

- * изграждане на широколентови комуникационни мрежи;
- * подобряване достъпа до и развитието на он-лайн публични услуги;
- * подпомагане на МСП за възприемане и ефективно използване на информационните и комуникационни технологии;
- * развиване на умения, свързани с информационните и комуникационни технологии от местното население.

Приоритет при изграждане на инфраструктурата на информационното общество трябва да бъде даден на районите за целенасочено въздействие. В изостаналите райони нейното изграждане ще увеличи атрактивността им за локализиране на икономическа активност. В районите за растеж тя ще допринесе за активното им включване в мрежите за обмен на информация и знания в границите на ЕС и повишаване конкурентноспособността на района за планиране като цяло.

ПРИОРИТЕТ 2: РАЗВИТИЕ И МОДЕРНИЗАЦИЯ НА ИНФРАСТРУКТУРАТА, СЪЗДАВАЩА УСЛОВИЯ ЗА РАСТЕЖ И ЗАЕТОСТ

Капацитетът за регионално развитие се редуцира значително от съществуващите инфраструктурни различия между българските райони и тези на ЕС. Подкрепата за развитие и модернизация на инфраструктурата е от определящо значение за включване на всички райони в процеса на развитие, увеличаване на регионалната инвестиционна атрактивност и конкурентноспособност в национален и международен план. Регионалната и местната инфраструктура е ключов фактор, стимулиращ развитието на бизнеса и икономическото приобщаване на цялата територия чрез изграждане на предпоставки за използване на специфичните регионални потенциали. Освен това дейностите по изграждане на регионалната инфраструктура са източник за създаване на нови работни места в процеса на нейното изграждане и функциониране.

С развитието на основната инфраструктура политиката за регионално развитие следва да постигне:

- * прилагане на интегриран подход и хармонично изграждане на елементите на инфраструктурата в отделните райони, съобразно техния специфичен потенциал и инфраструктурни дефицити;
- * подобряване на качеството на инфраструктурните услуги, в съответствие с очакваното търсене

на различните видове инфраструктура;

* развитие на инфраструктурата допринасяща за постигането на стратегическата цел за устойчив икономически растеж, заетост и балансираното регионално развитие на районите за планиране. Отделните проекти и програми за развитие и модернизация на инфраструктурата са предмет на оценителни процедури за тяхното въздействие върху околната среда, които са важен механизъм за прилагане на принципите на устойчивото развитие.

Отчитайки универсалността на инфраструктурите различия, дейностите ще се насочват приоритетно към местата, където има осезаема бариера за използването на потенциалните фактори за икономически растеж.

В рамките на този приоритет се очертават три основни специфични цели на политиката за регионално развитие:

Специфична цел 1: Развитие и модернизация на елементите на регионалната и местната транспортна инфраструктура

Важните предпоставки за регионален растеж и заетост са свързани с осигуряване на добър транспортен достъп до зоните за развитие на икономически дейности.

Ключовите национални транспортни проекти са развитие и модернизация на европейските транспортни коридори (№ 4, 7, 8, 9 и 10), преминаващи през територията на страната. Основните приоритети са свързани с доизграждане на автомагистралната мрежа на страната и реконструкция и рехабилитация на участъците от пътищата от I и II клас, които се намират в недобро експлоатационно състояние.

Политиката за регионално развитие ще подкрепи реконструкцията и модернизацията на пътната мрежа от II и III клас и общинската пътна мрежа за подобряване на транспортния достъп на регионално ниво до главните транспортни коридори, както и достъпа на икономическата активност до периферните и изостаналите райони. Тя ще се насочи към:

- * пътища, осигуряващи достъп до европейските транспортни коридори на отдалечени от тях територии с потенциал за развитие и/или проявен инвеститорски интерес;
- * пътища, осигуряващи вътрешнорегионални връзки в районите за планиране, даващи възможност за развитие на специфичния им икономически потенциал;
- * подобряването на транспортно-комуникационните връзки към пристанищните терминали в градовете и извън селищните територии;
- * реконструкция и модернизация на железопътни гари в изявените регионални и местни икономически центрове;

Специфична цел 2: Изграждане и подобряване на екологичната инфраструктура

Политиката за регионално развитие следва да подкрепи изграждането и подобряването на специфична местна екологична инфраструктура:

- * изграждане на водоснабдителни и канализационни системи в населените места: малки пречиствателни станции за питейна вода и за промишлени и битови отпадъчни води; водопроводни

мрежи и съоръжения в неводоснабдени населени места; водоснабдителна и канализационна инфраструктура на зоните за развитие на бизнес, в т.ч. в изостаналите райони за целенасочено развитие с туристически потенциал;

- * изграждане на необходимата инфраструктура за екологосъобразно управление на отпадъците;
- * рекултивация на замърсени терени и замърсени земи;
- * предпазване от природни рискове – укрепване на свлачища, предпазване на дунавския и черноморския бряг от абразия;
- * развитие на възобновяеми енергийни източници (водноелектрическа енергия, вятърна, слънчева геотермична енергия и енергия, генерирана от биомаса) и на енергийната ефективност в публичния сектор.

Специфична цел 3: Повишаване на достъпа и изграждане на регионална и местна бизнес инфраструктура

Предоставянето на регионални и местни бизнес услуги, допринасящи за развитието на предприемачеството и местния бизнес и/или създаването на нови работни места, е все още определен дефицит, особено в изостаналите райони за целенасочено въздействие. Това определя необходимостта от дейности по създаване и повишаване ефективността на съществуващите бизнес услуги, включително специализирани услуги за групи МСП. Специфичните регионални потребности ще определят вида на необходимата инфраструктура: напр. изграждане на регионални офиси за обслужване на инвеститори, изложбени зали, бизнес инкубатори, бизнес центрове, индустриални паркове, нови производствени и предприемачески зони.

Индустриалните паркове обикновено са новоизградени зони, отредени за производствени нужди, с публични инвестиции за изграждане на бизнес и довеждаща техническа инфраструктура. Те се създават за привличане на модерни производства и представляват важен инструмент на регионалната и устройствената политика за привличане на бизнес инвестиции. В някои случаи местните власти могат да предоставят недвижима собственост (напр. земя и сгради) за настаняване на МСП на местни и чужди инвеститори в тях. Тяхното изграждане е особено наложително в районите с индустриален упадък и някои типове изостанали райони, в които се налага индустриално преструктуриране.

ПРИОРИТЕТ 3: ПОДОБРЯВАНЕ НА ПРИВЛЕКАТЕЛНОСТТА И КАЧЕСТВОТО НА ЖИВОТ В РАЙОНИТЕ ЗА ПЛАНИРАНЕ

Укрепването на човешкия капитал, социалното сближаване и опазването на природното и културното наследство на районите в страната допринасят за повишаване на тяхната привлекателност и качество на живот. Общият ефект е не само в ползите от общото икономическо развитие на районите, свързано с растежа, заетостта, доходите и грижите за населението, но и в

утвърждаването на традиционните сравнителни предимства на българските райони по линия на човешкия потенциал и качествената природно-културна среда.

Подобряването на уменията на човешкия ресурс за по-висока приспособимост към икономическите и социалните промени е предизвикателство за всички райони на страната. Регионалните дефицити в качеството на човешките ресурси са неравномерно разпределени по територията, но навсякъде се наблюдават негативни тенденции към откъсване на образованието от регионалната икономическа среда, недостиг на умения и квалификация за работа с новите технологии и изисквания на производството, прекъсване на връзката между образованието и потребностите на местните пазари на труда, липса на осъзната фирмена политика за квалификация и обучение на работната сила, които категорично потвърждават необходимостта от адекватни дейности, особено наложителни в съвременните условия на глобализация, развитие на информационно общество и икономика на знанието.

Преодоляването на различията в степента на заетост и в равнището на образование на българските райони в сравнение с регионите на ЕС и ориентирането към доближаване до заложените в Стратегията от Лисабон цели – равнище на заетост 70%, в т.ч за жените – 60%, придобиване на средно образование – 85% за лицата над 22 години и включване на 12,5% от възрастните в обучение през целия живот, са в основата на предприеманите дейности по този приоритет.

Природното и културното богатство на България и нейните райони е част от европейското природно и културно разнообразие и неговото запазване и добро управление е в основата на устойчивото развитие, което ще бъде един от основните акценти на регионалната политика на страната до 2015 г. Това богатство, съхранено и социализирано по подходящ начин, е предпоставка за развитие на устойчив местен туризъм и рекреационна дейност с комбиниран здравен и икономически ефект.

Специфичните цели на политиката за регионално развитие допълват и разширяват действията на другите политики, преди всичко в областта на заетостта, образованието и здравеопазването, в съответствие с конкретните местни особености и потребности.

Специфична цел 1: Повишаване на атрактивността на регионите чрез инвестиции в образованието

Уменията на работната сила вече се превърнаха в основно сравнително предимство в глобалната конкуренция и основен фактор за атрактивност на районите. Модерната икономика налага непрекъснат процес на адаптация на образованието и уменията на работната сила към нейните изисквания.

За развитието на професионалните умения и преодоляването на структурните дефицити на регионалните и местните пазари на труда е необходимо да се насърчи сътрудничеството между бизнеса, образователните и изследователските институции. В тази връзка подкрепа трябва да получат дейностите, свързани с:

* разработване на отворени системи за обучение, регулиращи професионалната подготовка според нуждите на регионалния пазар на труда, съвместно със социално-икономическите партньори;

* повишаване участието в образованието и обучението през целия живот, вкл. чрез дейности за постигане на значителен спад в преждевременното напускане на училище (особено в региони с концентрация на ромско население);

* стимулиране на връзките между работодателите и процеса на подготовка на студентите чрез договарянето на стажове, практики и други форми за придобиване на практически опит от студентите по време на тяхното следване в съответствие с потребностите на предприемачите и инвестиционния процес;

* създаване на модерна регионална информационна система за професионално насочване и информация.

Осъществяването на преход към информационно общество изисква придобиване на различна степен на грамотност на човешките ресурси по отношение на информационните и комуникационни технологии, както и тяхното активно въвеждане в образователния и обучителния процес. За целта ще се стимулира осигуряване на Интернет достъп във всички учебни заведения чрез изграждане на необходимата инфраструктура за осигуряване на високоскоростен интернет.

Специфична цел 2: Интегриране на цялата териториална общност към пазара на труда

Предотвратяване на безработицата и подкрепяне интегрирането на безработните в трудовия процес ще се постигнат чрез предложените дейности по горните цели, свързани с развитието на икономиката, инфраструктурата и уменията на работната сила, а така също и чрез предлагане на специализирани услуги на търсещите работа под формата на консултации и обучение. Прилагането на превантивни и активни мерки на местните пазари на труда трябва да обхванат всички социални групи с особена подкрепа за най-рисковите групи. Борбата с безработицата изисква широкообхватни мерки за взаимна подкрепа на икономическата, социалната политика и политиката по заетостта. Инструмент на тази политика са регионалните и местните програми за заетост. Политиката за регионално развитие сътрудничи за постепенно постигане на съответствие между регионалната секторна заетост (с висок относителен дял на заетите в първичния сектор в районите за планиране, и особено Северозападен, Североизточен, Южен централен) с тази на регионите в ЕС (с висок относителен дял на заетите в третичния сектор и високотехнологичните отрасли). Основните акценти на тази политика са върху развитието на съвременни професионални умения, информационни технологии и подобряване достъпа за обучение за младежите. Тя включва дейности за:

* подкрепа за предприемачите, които прилагат нови технологии в селското стопанство, водещи до намаляване на заетостта;

* професионална преориентация /повторно обучение/ и преквалификация на заетите в районите, в които се осъществяват структурни промени;

* подкрепа на бъдещи предприемачи и самонаети с особен акцент върху развитие на женското предприемачество.

Подобни мерки ще бъдат приложени в районите за целенасочено въздействие – изостанали планински, селски, гранични райони и райони в индустриален упадък.

Характерът и размерът на помощта по посочените три направления на този приоритет ще бъдат

приспособени към характеристиките на социално-икономическата ситуация във всеки отделен район за планиране:

* Осигуряване на необходимите ресурси – нормативно-методически и организационни (програми, стандарти и др.), информационни (база данни), кадрови (лектори, административен и друг персонал) – за обучение и квалификация на възрастни, на трайно безработни и на други лица от групите в неравностойно положение на пазара на труда. Регионалната насоченост на този приоритет е към всички райони за планиране (с пилотна апробация в Югозападния и Северния централен) и част от районите за целенасочено въздействие, които са с по-голям потенциал за постигане на икономически растеж (районите за икономически растеж и Столична община).

* Намаляване несъответствието между образователното равнище и професионалните умения и квалификация на заетите лица и трудовите характеристики на работната сила, които се търсят на пазара на труда, с акцент за възрастните работници и лицата с ниско образование и квалификация. Регионалната насоченост е към районите за планиране с неблагоприятни индикатори за образователно-квалификационно равнище на населението и работната сила – Северозападен, Североизточен, Югоизточен, Южен централен и към някои от районите за целенасочено въздействие – изостанали селски, изостанали планински, изостанали гранични.

* Адаптиране на съществуващата и създаване на нова образователно-квалификационна инфраструктура с многоцелево предназначение (за нуждите на професионалното образование, за целите на обучението през целия живот, за преодоляване на ниската грамотност и др.), отговаряща на европейските стандарти за обучение. Регионалната насоченост е към всички райони за планиране и към повечето от районите за целенасочено въздействие (без Столична община и районите за икономически растеж).

* Провеждане на активна политика в пазара на труда, ориентирана към заетост на рисковите групи и на групите в неравнопоставено положение по отношение на достъпа до заетост. Регионалната насоченост на това действие е с приоритет към районите за планиране с висока младежка безработица, с висок относителен дял на продължително безработните (Северозападен, Югоизточен, Североизточен).

* Превенция на младежката и дългосрочната безработица в районите, в които тя е с високо равнище. Регионалната насоченост е към Северозападния, Североизточния, Югоизточния райони за планиране и в някои части от регионите, които са с по-благоприятни индикатори: Смолянска и Пазарджишка област от Южния централен район, Ловешка и Плевенска област от Северния централен район, Ямболска област от Югоизточния район за планиране).

Основата за успех на посочените дейности е в постигането на хармонизация и синхрон в дейностите на институциите, имащи функции и задачи в областта на професионалното обучение и в изработването на механизъм на взаимодействие между тях. Много важен елемент на този процес е изграждане на система на партньорство и включване на всички социално-икономически партньори.

Специфична цел 3: Подобряване на здравните услуги, допринасящи за развитието на регионите

Основен индикатор на възможностите за достъп до и за качество на здравните услуги е продължителността на живота. Населението в българските райони се характеризира с относително по-ниска продължителност на живота в сравнение с голяма част от европейските региони. За

намаляване на регионалните дефицити в достъпа до и в качеството на здравните услуги, ще се подкрепят дейности, свързани с развитието на здравеопазването, включително инвестиции за развитие и подобряване на предоставянето на здравни услуги, които допринасят за регионалното развитие и качеството на живот в регионите.

Специфична цел 4: Опазване и валоризиране на природното и културното наследство

Културното и природното наследство са сред стратегическите фактори за устойчиво развитие на територията на България. Тяхното ново социализиране предстои и може да изиграе решаваща роля за превръщането им от обект на опазване в инструмент за развитие. Интегрираният подход по опазването и валоризирането на природното и културното наследство е важно условие за повишаване привлекателността на районите както за инвестиции, така и за изграждане на качествена жизнена среда при запазване на регионалната идентичност.

Опазването и повишаването на ролята на културното и природното наследство в подкрепа на икономическото развитие включва:

- * Осъществяване на дейности, свързани с опазване на природното и културното наследство.
- * Превръщане на местните културни институти в съвременни духовни центрове за разпространение на информация, знания и др.
- * Насърчаване на природни и културни модели за развитие на устойчив туризъм, в т.ч. на здравен туризъм. Развитието на големите туристически комплекси е сред приоритетите и мерките на Националния план за развитие. Регионалната политика съдейства за развитие на туристическите функции на общините като алтернатива и възможност за диверсификация на местната икономика като се фокусира върху модели на устойчив туризъм, включващи опазване и експониране на природното и културното наследство. Развитието на отдиха и туризма намира подкрепа във всички райони. Основание за това са съществуващите разнообразни регионални потенциали за тяхното развитие, както и мултиплициращият ефект по отношение развитието на други свързани с тях сектори, което се отразява върху броя на създадените работни места, имиджа на района и привличането на инвестиции. Подкрепата за местното туристическо развитие и инвестиции се адресира с приоритет към изостаналите райони с потенциал за развитие на туризма.

ПРИОРИТЕТ 4: ИНТЕГРИРАНО ГРАДСКО РАЗВИТИЕ И ПОДОБРЯВАНЕ НА ГРАДСКАТА СРЕДА

По-пълното интегриране на урбанистичните въпроси за реализиране на целите на регионалното развитие са ново важно поле на дейност в рамките на Стратегията. Тези въпроси намират все по-силна позиция в европейските документи и подкрепа от финансовите инструментите на ЕС през следващия програмен период.

Обхватът на проблемите, с които се сблъсква градското развитие, а също и ролята на градовете за стимулиране на регионалното развитие, определят и специфичните цели, които си поставя Стратегията в тази област:

Специфична цел 1: Прилагане на стратегии за интегрирано градско развитие и повишаване на конкурентноспособността на градовете

За големите градски агломерации, в които съществуват значителни проблеми, свързани с концентрацията на население, със структурата на икономическата активност и с качеството на живот, ще бъдат разработени стратегии за овладяване на високата концентрация на икономически, екологични и социални проблеми и разпростиране на тяхното влияние в съседни територии чрез дифузия на растежа. Тези стратегии ще включват рехабилитация на физическата среда, развитие на околностите и опазване и развитие на историческото и културното наследство, мерки за насърчаване на предприемачеството, местната заетост и общностното развитие, както и предоставяне услуги на населението при отчитане на променящите се демографски структури.

Специфична цел 2: Възстановяване и обновяване на градски райони

По отношение на определени градски райони ще бъдат приложени специфични мерки за тяхното физическо обновление и благоустройство за изграждане на привлекателна градска среда, което от своя страна ще доведе до бъдещи инвестиции и ново развитие. Това могат да бъдат дейности по рехабилитация на стари производствени зони и подобряване на градската среда в жилищните квартали, където е налице проблем със социалното изключване на голяма част от населението, премахване на гетата и подобряване на благоустрояването на населени места, квартали и махали, населявани от уязвими етнически групи, повишаване достъпа до публични услуги и образование, като по този начин ще съдействат и за решаването на съществуващите проблеми.

Специфична цел 3: Укрепване на взаимовръзката град-регион и подобряване на социално-икономическата интеграция

Политиката за регионално развитие трябва да укрепи взаимовръзката между града и околната територия чрез подобряване на комуникациите, създаване на работни места и услуги, развитие на транспортни връзки, за да има по-лесен достъп до работа, услуги и инвестиции и повишаване на мобилността. Така ще се подпомогне реализацията на икономическия потенциал на засегнатите градски райони, като често полза от това имат и близко разположените територии.

Специален акцент трябва да бъде поставен върху тези функции на градовете, които играят обслужваща роля в процесите на реструктуриране и развитие на селските райони като мерките се насочват към разнообразяване на структурата (предимно досега селскостопанската заетост) и към създаване на нови връзки град-село. Подходящо ще бъде да се насърчават в предоставянето на услуги за техния селскостопански хинтерланд и в разкриването на малки и средни предприятия, свързани със селскостопанското производство, стимулиране развитието на туризма в и край малките градове с подходящи условия и ресурси като алтернатива на самостоятелните туристически комплекси в природна среда. Взаимодействието между града и селото са от стратегическо значение за повишаване на конкурентноспособността на районите за планиране.

Интервенции подкрепящи укрепването на връзките град- заобикалящи го селски територии ще се насочат към северните райони за планиране, които в най-голяма степен се нуждаят от тази намеса, за да се създадат условия за балансираното им устойчиво развитие.

Специфична цел 4: Насърчаване на екологично чист градски обществен транспорт

Тъй като градският транспорт е един от най-големите замърсители на околната среда, политиката за регионално развитие ще подпомага със своите инструменти подготовката и реализацията на стратегии за екологично чист градски транспорт. Интервенциите в подкрепа на екологично чистия градски транспорт ще бъдат насочени приоритетно към най-големите градове на страната, където проблемите със замърсяването на градската среда са най-критични.

Изграждането на обходни пътища за градовете, през които минава транзитно голям автомобилен трафик, е първата стъпка към подобряване на градската среда. Въвеждането на метро, трамвай и тролейбуси като алтернатива на автомобилния градски транспорт и въвеждането на екологосъобразни системи и технологии за градския транспорт, наред с чисто технологичната подмяна с по-екологични двигатели е алтернатива на сегашното състояние.

ПРИОРИТЕТ 5: РАЗВИТИЕ НА СЪТРУДНИЧЕСТВОТО ЗА ЕВРОПЕЙСКО ТЕРИТОРИАЛНО СБЛИЖАВАНЕ, ЗАДЪЛБОЧАВАНЕ НА ПАРТНЬОРСТВОТО И ДОБРОСЪСЕДСТВОТО ЗА ПОСТИГАНЕ НА РАЗВИТИЕ

Специфична цел 1: Развитие на трансгранично сътрудничество

Трансграничното сътрудничество е от важно значение за преодоляване на структурните проблеми на граничните райони в резултат на тяхното периферно местоположение. Основните дейности се концентрират върху развитието на инфраструктурата: пътища, жп транспорт, пречиствателни съоръжения, телекомуникации, енергетика; развитие на съвместни икономически, социални и културни дейности, които повишават привлекателността на районите за инвестиции и подобряват качеството на живот в тях.

Съществуващите съвместни програмни документи за трансгранично сътрудничество на българските гранични райони с тези на съседните страни (Гърция, Румъния, Турция, Македония, Сърбия и Черна гора) до 2007 г., подкрепяни от европейските програми ФАР – Трансгранично сътрудничество, както и Програмата за добросъседство, са основните инструменти за развитие на трансграничното сътрудничество през този период. Програмите все повече се отварят и за т.нар. "меки мерки", като финансират проекти за социално-икономическо подпомагане, културно и медийно сътрудничество, образование и квалификация и др.

От своя страна, местните власти и изградените институционални структури за трансгранично сътрудничество, като еворегиони и други органи, в рамките на съвместните си програми и дейности, допринасят съществено за разширяване и укрепване на културата на това

сътрудничество.

Независимо от постигнатите резултати в следващия период е необходимо да се повиши ефектът от реализираните проекти, тяхната устойчивост и по-нататъшната интеграция на граничните райони на страните. За целта трансграничното сътрудничество ще се ориентира около ограничен брой цели и приоритети със стратегически характер и проекти с висока добавена стойност и устойчиво териториално въздействие. Те включват също тясно партньорство както формално – изразено чрез институционалните споразумения за програмиране и управление, така и неформално. Значително ще бъдат увеличени и финансовите ресурси по линия на Общността, които страната ще получи като член на ЕС за развитието на дейностите по трансгранично сътрудничество.

За да развият ефективно трансгранично сътрудничество българските райони се нуждаят от подкрепа за :

- * насърчаване на предприемачеството и по-конкретно развитие на МСП;
- * подпомагане развитието на туризъм, култура и трансгранична търговия;
- * насърчаване опазването и съвместното управление на околната среда;
- * подобряване проблема на териториалната изолацията чрез подобрен достъп до транспортни, информационни и комуникационни мрежи и услуги и развитие на трансграничните инфраструктурни системи във водоснабдяването, управлението на отпадъците и енергийните системи;
- * развитие на сътрудничество, капацитет и съвместно използване на инфраструктурата и особено в сектори като здравеопазване, култура и образование;
- * насърчаване интеграцията на трансграничните пазари на труда, на местни инициативи в областта на заетостта, равните възможности, обучението, социалната интеграция и споделянето на човешките ресурси, както и на предоставянето на услуги по изследвания и технологично развитие.

Специфична цел 2: Развитие на транснационалното сътрудничество

Транснационалното сътрудничество е добра възможност за българските региони за насърчаване на партньорството и развитието на общи дейности между тях и регионите в други страни членки, адресиращи потребности от общ интерес в областта на опазването на околната среда, развитието на транснационалните транспортни и комуникационни мрежи, обмен на информация, намаляване на опасностите от екологични и природни рискове, изграждане на мрежи за трансфер на технологии и познания.

Подкрепата в тази приоритетна област ще бъде насочена към:

- * Управление на водите с ясно транснационално измерение, вкл. опазване и управление на речните басейни, водните услуги и влажните зони.
- * Подобряване достъпността, вкл. инвестиции в трансгранични секции на европейските транспортни коридори №№ 4, 7, 8, 9 и 10, преминаващи през територията на България, както и подобрен местен и регионален достъп до трансевропейските и националните транспортни коридори, повишена "международна оперативност" на националните и регионалните мрежи и насърчаване на напредналите комуникационни и информационни технологии.
- * Предпазване от природни рискове, вкл. наводнения, замърсяване на крайбрежни зони, замърсяване на реки и вътрешни водни басейни, предпазване и защита от ерозия и земетресения,

посредством разработване на общи планове за подпомагане и защита, изграждане на инфраструктура, доставки на оборудване, изграждане на общи системи за наблюдение и контрол.

* Създаване на научни и технологични мрежи, свързани с решения за балансирано развитие на транснационални територии, вкл. създаване на мрежи между университети и връзки за улесняване достъпността до научни знания и технологичен трансфер между услуги по изследвания и технологично развитие и международни центрове за изследвания и технологично развитие, развитие на транснационални консорциуми за споделяне на ресурсите по изследвания и технологично развитие, побратимяване на институции за технологичен трансфер и развитие на съвместни финансови инженерингови инструменти за подкрепа на изследванията и технологичното развитие в МСП.

Специфична цел 3: Работа в мрежа и обмен на опит с европейските региони

За усилване на интегриращия елемент на европейското териториално сътрудничество ще бъдат подкрепяни дейности за насърчаване на работата в мрежа и обмен на опит сред регионалните и местните власти, вкл. програми за мрежи на сътрудничество, обхващащи цялата Общност и отделни райони, и дейности по изследвания, събиране на данни, наблюдение и анализ на тенденциите на развитие в Общността.

Участието на регионалните и местните власти, както и различните други регионални структури на бизнеса, културните среди и др., в създаването на транснационални мрежи по различни проекти ще съдейства за пренос на добри практики и по-пълната интеграция на българските райони в територията на Общността.

Тази специфична цел ще стимулира и подкрепи регионалните и местните власти и различните други институции в тях за създаване на нови инициативи и проекти от европейско значение, за изграждане на транснационални мрежи за сътрудничество, както и икономически, социален и културен обмен между регионите на България и Европа. Това ще доведе до увеличаване на знанията и ефективността на местните и регионалните власти по отношение на прилаганата от тях политика за развитие.

ПРИОРИТЕТ 6: УКРЕПВАНЕ НА ИНСТИТУЦИОНАЛНИЯ КАПАЦИТЕТ НА РЕГИОНАЛНО И МЕСТНО НИВО ЗА ПОДОБРЯВАНЕ ПРОЦЕСА НА УПРАВЛЕНИЕ

Укрепването и повишаването на институционалния капацитет на регионално и местно ниво ще спомогне за възприемане на предложените реформи в политиката за сближаване на Общността, за създаване на капацитет за по-добро усвояване на средствата от Структурните фондове и Кохезионния фонд, програмно проектиране, наблюдение и оценка и по-добрата политика на тези нива. Това може да се постигне чрез насърчаване на дейности по следните специфични цели:

Специфична цел 1: Укрепване на капацитета и подобряване на координацията за управление на средствата от Структурните фондове на ЕС на регионално и местно ниво

Структурните фондове са от ключово значение за българските райони за планиране за укрепване на тяхната конкурентноспособност. Ефективното усвояване е първостепенен приоритет на политиката за регионално развитие.

Съществуващите досега проблеми в процеса на усвояване на средствата от предприсъединителните фондове в преобладаващата част от структурите на регионално и местно ниво, налагат прилагането на действия на основата на придобития опит и собствените усилия на страната, които да доведат до:

- * укрепване капацитета на регионално и местно ниво за програмиране, разработване и управление на проекти, контрол, наблюдение и оценка, за ефективно усвояване на средствата от структурните инструменти на ЕС; укрепване на административните структури, отговарящи за прилагането на програми и проекти за икономическо и социално сближаване и в частност на бъдещите операции на Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР);
- * подобряване на координацията и взаимодействието за прилагане на регионалната политика;
- * поетапна децентрализация на управлението и прилагането на програмите за регионално развитие.

Дейностите по тази цел ще включат:

- * техническа помощ за подготовка на проекти;
- * обучение и развитие на уменията за управление на проекти, финансов контрол;
- * информационно осигуряване на процеса на управление;
- * системи за наблюдение.

Специфична цел 2: Подпомагане изграждането на регионални и местни партньорства за развитие

Партньорството ще бъде засилено чрез подобряване на сътрудничеството между регионалните и местните власти и социално-икономическите партньори на регионално и местно ниво. Това ще бъде постигнато чрез изграждане и укрепване на нови действени партньорства на регионално и местно ниво и укрепване на институционалния капацитет на създадените органи за партньорство - регионални съвети за развитие и областни съвети за развитие.

Дейностите, които ще допринесат за подпомагане на процесите на партньорство, са:

- * обучение на регионалните и местните партньори за разработване, финансиране и управление на съвместни проекти и прилагане на интегрирани програми за развитие;
- * работа в мрежа;
- * механизми за наблюдение и оценка на въздействието;
- * информация и публичност на плановите и програмните документи на регионално и местно ниво;
- * дискуссионни форуми.

Специфична цел 3: Подобряване на предоставяните услуги от регионалната и местната администрация

В рамките на тази специфична цел ще се изгражда капацитет за подобряване на предоставяните услуги от регионалните и местните администрации, вкл. и на социални партньори и релевантни неправителствени организации (НПО), чрез обучение по мениджмънт на персонала и специфична подкрепа за ключови услуги, ускоряване и разширяване на административното обслужване на едно гише на регионално и местно ниво.

Специфична цел 4: Развитие на нови подходи за насърчаване и насочване на регионалното и местното развитие

Доброто управление и ефективната институционална структура са важен източник на регионална конкурентноспособност, защото те повишават ефективността на предприеманите действия от публичната администрация на регионално и местно ниво и могат да подобрят колективните усилия за създаване и разпространяване на иновациите.

Опитът показва, че доброто управление изисква преминаване от традиционния подход "отгоре надолу" към по-отворена форма, включваща съответните страни в региона. Тези партньорства трябва да обединят всички области на политиката, имащи отношение към икономическото, научното и социалното развитие (интегриран подход), в дългосрочен хоризонт (стратегически подход). Националната иновационна политика е трудно да бъде осъществена без тесните връзки с регионалните и местните власти, като в същото време е необходима и координация на регионалните политики с националните.

Дейностите по тази специфична цел са насочени към подобряване на институционалния капацитет на регионалните и местните власти, отговорни за иновациите чрез обучение, споделяне на информация, опит, резултати и добри практики и др. за насърчаване и насочване на иновационните дейности, подкрепа за развитието на публично-частните партньорства за стимулиране на успешните регионални клъстери и бизнес мрежи, както и регионални иновационни стратегии и политики. От подобна подкрепа се нуждае и стимулирането на добрите управленски подходи за развитие на транснационалното и междурегионално сътрудничество.

Провеждането на държавната политика в областта на регионалното развитие се основава на следните принципи :

- единен подход за планиране и програмиране;
- концентрация на ресурсите за постигане на целите на регионалното развитие;
- партньорство, публичност и прозрачност на всички нива при осъществяване на планирането, програмирането, финансирането, наблюдението и оценката;
- допълване на финансирането от национални публични източници при съвместно финансиране с други източници;
- междуведомствена координация на дейността на компетентните органи в процеса на планирането и програмирането, ресурсното осигуряване, реализацията, наблюдението и оценката;
- съгласуваност с другите структуроопределящи политики, инструменти и действия на международно, национално и регионално равнище.

Действията на централните органи са насочени към постигане на хоризонтална координация и ефективна допълняемост при изпълнението на целите и приоритетите на Националната стратегия за регионално развитие.

Министерският съвет приема НСРР по предложение на министъра на регионалното развитие и благоустройството; ръководи и координира действията на различните ведомства в областта на регионалното развитие.

Министерството на регионалното развитие и благоустройството:

- Организира разработването на НСРР.
- Следи за съответствието на целите и приоритети на регионалните планове за развитие на районите за планиране и Националната оперативна програма за регионално развитие с Националната стратегия за регионално развитие.
- Наблюдава и контролира изпълнението на Националната стратегия за регионално развитие чрез съответните дирекции на специализираната администрация на министерството.
- Осигурява информация и публичност на НСРР, както и на документите, свързани с действията на съответните органи по нейното изработване, съгласуване, приемане, изпълнение и финансиране.
- Информира своевременно и по подходящ начин обществеността за характера и същността на Националната стратегия за регионално развитие, за необходимостта и потенциалните ползи от приемането и изпълнението ѝ, както и за постигнатите резултати.
- Осъществява координация и взаимодействие с централните структури на изпълнителната власт, областните и регионалните съвети и другите заинтересовани страни за изпълнението на НСРР. За целта се създава консултативен орган към министъра на регионалното развитие и благоустройството, Съвет за партньорство по НСРР, който обсъжда специфичните аспекти по изпълнението на Националната стратегия за регионално развитие и препоръчва вземането на подходящи мерки за нейното изпълнение, наблюдение и оценка. Съветът включва широко представителство на централните, регионалните и местните власти, социално-икономическите партньори и неправителствени организации. Функциите, организацията и дейността на този съвет се разработват в оперативен порядък.

- анализира процесите в регионалната политика и инициира промени в законодателната рамка на регионалното развитие.
- инициира дейности по управление на изпълнението на стратегията и актуализирането ѝ.
- осъществява дейности по укрепване на институционалния капацитет на регионалните и местните власти в процеса на програмиране, управление и ефективно усвояване на средства от фондовете на ЕС,
- предлага промени на целите и приоритетите на регионалната политика на основата на заключителните оценки от изпълнението на регионалните планове за развитие.

Националният експертен съвет по устройството на територията и регионалната политика осъществява консултации и съгласуване в процеса на разработване на Националната стратегия за регионално развитие и одобрява проекта на документа преди внасянето му в Министерския съвет.

Министерството на финансите има основна роля при определяне на бюджетната и данъчната политика, както на национално, така и на местно ниво. Министерството изпълнява функциите на главен координатор и разплащателен орган на помощта от Структурните фондове и Кохезионния фонд. При разработване на Националната стратегическа референтна рамка за 2007-2013 г. целите на Националната стратегия за регионално развитие ще се обвържат с другите стратегически цели и приоритети на плана (рамката).

Министерството на икономиката осъществява и координира дейностите на национално ниво, свързани с изпълнението на целите на Националната стратегия в областта на насърчаване на инвестициите, иновационната политика, развитието на промишлеността и туризма, реструктурирането на икономиката чрез стимулиране на инвестиции във високотехнологични отрасли и изграждане на икономика, основана на знанието, при насърчаване развитието на малкия и среден бизнес, подкрепа на клъстерния подход и изграждане на клъстери в Р. България, както и за изграждане на качествена бизнес среда в районите за планиране.

Министерството на труда и социалната политика е партньор за реализацията на целите на регионалното развитие в областта на заетостта и борбата с безработицата, повишаване адаптивността на работната сила в съответствие с предизвикателствата на информационното общество и икономиката на знанието, потребностите на пазара на труда, политиката по доходите, насърчаване на предприемачеството, интеграцията на териториалните общности и всички социални групи към пазара на труда.

Министерството на околната среда и водите осъществява дейностите, насочени към изграждане на качествена жизнена среда в районите на страната и преодоляването на критичните ситуации в районите с натрупване на екологични проблеми.

Министерството на земеделието и горите има основна роля по отношение провеждането на политиката за развитие на земеделието и селските райони, като допринася за изпълнението на целите на регионалната политика в районите за планиране.

Министерството на образованието и науката има важно участие за изпълнение на целите на регионалното развитие чрез своята дейност в областта на образованието и обучението, обучението през целия живот, насочването на образователната система към потребностите от специалисти с необходимата квалификация, внедряването на информационните технологии в обучението, изграждането на подходящи образователни институции в районите за планиране.

Националният статистически институт осигурява информацията, необходима за провеждане на наблюдението и оценката на изпълнението на Националната стратегия за регионално развитие. Ролята на регионалната статистика е много важна при обосноваване на решенията на политиката за регионално развитие, като за целта трябва да се ориентира към изготвянето на индикатори с необходимите качества за обосноваването на политиката за регионално развитие съгласно целите на стратегията и които да са хармонизирани с Евростат.

Другите министерства, напр. Министерството на културата, Министерството на транспорта и съобщенията, Министерството на младежта и спорта, Министерството на енергетиката, Министерство на вътрешните работи и др. , в своята област на компетенции и дейности също допринасят за реализацията на Стратегията.

Независимо от степента на ангажираност на централните власти към изпълнението на целите на Стратегията, трябва да се приемат определени правила за регламентиране на тяхното участие:

- за начина и формата на конкретното им участие в Съвета за партньорство по НСРР;
- за формата и механизмите за предоставяне и обсъждане на съответните стратегически и програмни документи, текущи материали и информация, имащи пряко отношение към изпълнението на НСРР;
- за технологията и формата за предоставяне и обмен на информация за процеси и явления в националната територия с насоченост към регионалното развитие, включително наблюдението и оценката на изпълнението на НСРР;
- за процедурите за публичност, прозрачност и партньорство при вземане на колективни решения, свързани с провеждането на политиката на регионалното развитие.

Областните управители и местните власти са основните участници и партньори на централната власт в процеса на формиране и прилагане на регионалната политика. Техните функции в управлението, наблюдението, оценката и контрола на регионалното развитие са определени със Закона за регионално развитие. Те са включени в процеса на определяне на регионалната политика като са задължени да разработват стратегически планови документи за съответните нива и да участват в разработването на НОПРР. Участват в състава на органите създадени със ЗРР за целите на управлението и наблюдението на регионалното развитие- областни съвети за развитие, Регионални съвети за развитие, Комитет за наблюдение на НОПРР и Съвета по партньорство.

Регионалните съвети за развитие осигуряват широкото и ефективно участие на всички партньори в процеса на планиране, финансиране, наблюдение и оценяване на мерките за регионално развитие в районите за планиране. Те обсъждат и одобряват проектите на регионалните планове за развитие

и изпълняват функциите на орган за наблюдение на изпълнението им. На основа на годишните доклади за изпълнение на РПР се отчита изпълнението на целите и приоритетите на НСРР. РСР осъществяват координацията на предвижданията на Областните стратегии за развитие за съответния район за планиране.

Областните управители, специализираните структури към областните администрации и областните съвети за регионално развитие участват в изпълнението на НСРР чрез изработването, общественото обсъждане и изпълнението на Областната стратегия за регионално развитие, подпомагат подготовката и реализирането на общинските планове за развитие, участват във формирането на регионални и местни партньорства при подготовката, финансирането и изпълнението на проекти, реализиращи плановите документи на регионално и местно ниво.

Местните власти участват в реализирането на целите и приоритетите на Националната стратегия за регионално развитие чрез формулирането и приемането на общински планове за развитие и програми за реализация, чрез мобилизиране на местните финансови, човешки и организационни ресурси, включително на частния и неправителствения сектор за изпълнение на мерките и проектите на тези планове и програми, за развитие и прилагане на местните инициативи с надобщинско значение, за осигуряване на информация и публичност на действията за местно развитие. В редица случаи общините ще бъдат конкретни изпълнители на проекти, а в останалите – бенефициенти от изпълнението на проекти в резултат на усвояване на средства от фондовете на ЕС.

Участието на социално-икономическите партньори, неправителствения и частния сектор в политиката на регионалното развитие в рамките на НСРР ще бъде широко застъпено. В процеса на работа по стратегията, те обогатяват централните, регионалните и местните органи с нови идеи на база на техния практически опит и подпомагат вземането на решения с по-голям обществен консенсус, участват в реализирането на партньорства на местно и регионално ниво за изпълнението на Стратегията, участват в Съвета за партньорство по НСРР, допринасят със собствени средства за реализиране на дейности по целите и приоритетите на Стратегията.

Организациите на работодателите подпомагат реализацията на Стратегията като обект и бенефициент на политиките и действията, свързани с регионалното развитие. Те имат и значителни възможности за подпомагане на информационни, образователни и квалификационни, посреднически и други компоненти на действията по реализация на Стратегията.

Синдикални организации - Основен партньор на властите на централно, областно и местно ниво в процеса на формиране и прилагане на регионалната политика. Участват като членове в Областните съвети за развитие.

Националното сдружение на общините в Република България като национално представена асоциация на местните власти, има важни функции по цялостния процес на подготовка, изпълнение и финансиране на НСРР.

Неправителствените организации имат функцията на полезен коректив по отношение подготовката на Стратегията и на реален участник в нейното изпълнение. Те имат широки възможности за подпомагане на информационни, образователни и квалификационни, маркетингови и други компоненти на действията по реализация на Стратегията. Голяма част от тях пряко ще участват в реализацията на проекти и действия за регионално развитие, финансирани от европейски и национални фондове. Фактор за успешното им включване в реализацията на Стратегията е усъвършенстване на механизмите и процедурите за партньорство.

Институционалната рамка на регионалното развитие и изпълнение на НСРР в основни линии е създадена. Необходимо е обаче да се предвидят мерки за укрепване на административния капацитет за изпълнение, финансиране, управление, наблюдение и оценка на НСРР и да се институционализира прилагането на принципа на партньорство чрез изграждане на подходящ орган – Съвета за партньорство по НСРР.

Значението и обхватът на предвидените действия в Националната стратегия за регионално развитие изискват значителни финансови ресурси. За финансиране на изпълнението на Националната стратегия ще бъдат използвани средства от:

- Държавния бюджет, в т.ч. чрез инвестиционна програма за развитие на районите за целенасочено въздействие;
- Фондовете на ЕС:

за периода до 2006 г. – предприсъединителните инструменти на ЕС: програма ФАР, в частта ѝ “социално и икономическо сближаване” и трансгранично сътрудничество и САПАРД;

за периода 2007-2015 г. – Структурните фондове и Кохезионния фонд чрез Националната оперативна програма за регионално развитие, Оперативната програма по цел 3 “Европейско териториално сътрудничество”, а така също ще бъде подпомогната от други оперативни програми, тъй като основните приоритети на тази стратегия ще бъдат включени в Националната стратегическа референтна рамка за периода 2007-2013 г.;

- Бюджетите на общините;
- Собствени средства на работодателите, местни физически и юридически лица, НПО и др.;
- Международни финансови източници;
- Други /кредити, апортни вноски- недвижимо имущество/.

Икономическите и финансовите механизми за подпомагане на регионалното развитие следва да отразяват принципите за добро управление и координация на инструментите, партньорство, ефективност и ефикасност на разходите, прозрачност, отчетност и контрол. В тази връзка особено значение имат следните два принципа:

- Координация на инструментите и ресурсите за регионално развитие с оглед постигане на интегрирани действия по отношение на отделните елементи и фактори за регионално развитие и интегрирани схеми за развитие на районите за планиране, както и районите за целенасочено въздействие.
- Ефективност и ефикасност на разходите за регионално развитие. Това се отнася за разходите за всички райони, включително и най-бедните. Те се подпомагат, особено по линия на фондовете на ЕС, при представени конкурентни проекти. През първите години прилагането на този принцип може да доведе по-скоро до поляризация, отколкото до намаляване на междурегионалните и вътрешнорегионалните различия, ако не се вземат мерки в оставащите години до пълноправното членство на България в ЕС да се изгради необходимият административен и проектен капацитет във всички общини. Сегашната практика показва, че обикновено по-развитите райони от гледна точка на човешки ресурси, програмен и проектен капацитет, по-ефективно усвояват вътрешни и най-вече външни ресурси.

По-слаборазвитите райони ще получат специална подкрепа за развитието си чрез насочване на средства по линия на Инвестиционната програма за районите за целенасочено въздействие, Националната оперативна програма за регионално развитие, както и чрез останалите оперативни програми. Но всички местни участници трябва да осъзнаят, че успешното им участие в Структурните фондове на ЕС и програмите, подкрепящи регионалното развитие, ще зависи и от

тяхната инициатива, способност за поемане на риск, новаторство и капацитет за изграждане на партньорства. Приносът на фондовете, особено европейските, ще зависи от размера на мобилизиране на частното финансиране, особено при публично-частните партньорства в засегнатите райони.

Основните механизми за подпомагане на регионалното развитие включват:

- Действащите и новопредвидените регионални стимули:
- Поетапно прилагане на схеми за насърчаване на инвестициите (намаление и преотстъпване на данък печалба при инвестиции в дълготрайни материални и нематериални активи, съгласно разпоредбите в Закона за корпоративно подоходно облагане (чл.60-61) в общини с безработица над средната за страната при определен праг на размера на инвестициите и при създаване на нови работни места, поддържани за не по-малко от 5 години в предприятието получател.
- Безвъзмездни помощи за покриване на част от разходите за придобиване на дълготрайни материални и нематериални активи в районите за целенасочено въздействие съгласно Закона за регионалното развитие и в съответствие със Закона за държавните помощи. За целта ще се осигуряват средства за изпълнение на Инвестиционна програма за развитие на районите за целенасочено въздействие . Областите на подкрепа на инвестиционната програма ще се съгласуват с целите и приоритетите на регионалното развитие, определени в Националната стратегия, и ще отчитат специфичните регионални и местни потребности в зависимост от характера на определените райони за целенасочено въздействие. Получаването на средства от тази програма ще става на конкурсен принцип.
- Недвижими имоти и незавършени обекти на строителството - частна държавна собственост, по реда на Закона за държавната собственост.
- Недвижими имоти и незавършени обекти на строителството - частна общинска собственост, по реда на Закона за общинската собственост.
- Финансиране на екологични проекти и на проекти за екологосъобразни производства и устойчиво развитие, съгласно Закона за опазване на околната среда.
- Инвестиции в селски и планински райони за развитие на тяхната инфраструктура и обслужващи селскостопанското производство дейности, съгласно Закона за подпомагане на земеделските производители.
- Предоставяне на субсидии за пътническите превози по редовни нерентабилни автобусни линии в междуселищния транспорт и за покриване на транспортните разходи на физически и юридически лица за извършени преки доставки на хляб, хлебни изделия и основни хранителни стоки, съгласно Закона за автомобилните превози - за планински и други райони по предложение на министъра на транспорта.
- Развитие на процеса на финансова децентрализация

Ограничените възможности за инвестиции на местните власти за периода на действие на Националната стратегия за регионално развитие не трябва да представляват пречка пред усвояването на помощта, предоставена от европейските фондове за подпомагане на българските райони за планиране. Необходими са спешни мерки насочени към подобряване на финансовия капацитет и стабилност на общините. В средносрочен аспект това е свързано с предоставяне на

по-големи правомощия на общините по генерирането и управлението на местните приходи, което да им гарантира нарастване на средствата за инвестиции. Добър вариант би било общините да разработват отделни капиталови бюджети.

Всички общини трябва да разчитат и на собствения си капацитет и ресурси за финансиране на подготовката на проекти и тяхното съфинансиране. От една страна, това означава, при съставянето на бюджетите, общинските съвети да определят приоритети и да се осигуряват средства за разработване и съфинансиране на приоритетни проекти. От друга страна, това означава и възприемане на активна позиция за мобилизиране на ресурси чрез създаване на партньорства както с НПО, така и с частни фирми и/или други общини, т.е. чрез обединяване на средства. Необходимите промени за задълбочаване процеса на финансова децентрализация включват:

- Предоставяне на правомощия на общините да определят самостоятелно размера на местните данъци, както и вида и размера на местните такси. Това ще даде възможност на общините за оптимизиране на приходите и ще увеличи тяхната отговорност пред гражданите.
- Разширяване на приходната база на общините чрез определяне на трайни законови собствени приходаизточници.
- Приемане на законодателство, регламентиращо облекчени процедури за емитиране на дълг от общините.
- Внасяне на изменения в нормативните актове, които да изискват по-голям достъп на гражданите и фирмите до информацията за бюджетните прогнози и резултатите от изпълнението на общинските бюджети, включително за краткосрочни и дългосрочни решения за приоритетите в развитието на инфраструктурата и услугите.
- Подобряване на условията за отдаване на общинска собственост под наем с цел създаване на инвестиционен климат, насърчаващ развитието на малкия и средния бизнес.
- Разработване на инструменти за насърчаване развитието на общинския кредитен пазар.
- Предоставяне правомощия на местните власти за въвеждане на преференции за инвеститорите и за насърчаване инвестиционната дейност в общините (от гледна точка на местните данъци и такси, развитие на инфраструктурата и др. и предвид процеса на финансовата децентрализация). С действието се цели стимулиране на конкуренцията между общините при привличането на инвеститори.
- Разширяване участието на централното правителство в процеса на осъществяване на отговорностите на местните власти по предоставяне на публични блага на населението чрез финансово подпомагане от страна на държавата по разработване и съфинансиране от общините на конкретни проекти за регионално и местно развитие.
- Изграждането на публично-частни партньорства за финансиране на съвместни проекти за регионално и местно развитие

Националните публични инвестиции, подкрепяни от предприєдинителните и структурните инструменти на ЕС, са ядрото, което ще привлече други ресурси – от общините, частния сектор, неправителствените организации и ще осигури тяхното целенасочено, организирано използване. Главният инструмент за реализиране на този подход е осъществяването на партньорство.

В настоящия момент, участието на частния сектор в изпълнението на програмите за регионално

развитие е ограничено почти изцяло до съфинансиране на проекти с крайни бенефициенти МСП. Почти липсват съвместни проекти между местните власти и частния капитал в сферата на публичния сектор.

Прилагането на принципа на партньорство само по себе си е механизъм за повишаване на капацитета за усвояване на средства от фондовете на ЕС. Усвояването на значителните по размер средства по Структурните фондове и Кохезионния фонд не би било възможно без да се мобилизират усилията на широк кръг от местни и регионални партньори, т.е. на цялата общност за развитие, за разработване и предлагане на голям брой висококачествени проекти. В пазарната икономика финансовите средства са съсредоточени основно в частния сектор. Здравите местни и регионални партньорства с частния сектор откриват пътя към частно съфинансиране, с което се осигуряват допълнителни средства за местни и регионални проекти.

Процедурите за избор на проекти по Структурните фондове и Кохезионния фонд би трябвало да предвидят специално внимание към проекти, които съответстват на приоритетите и са съфинансирани от няколко местни и регионални участници (общини, НПО, частен сектор).

Подкрепата за "групи производители" по програма САПАРД е положителен опит, който би могъл да се приложи и към "групи общини" или "групи партньори от обществеността и частния сектор". Пример за това ще бъде подкрепата по реализацията на създаването на регионални клъстери и мрежи, които отговарят на тези изисквания. По този начин не само ще се насърчи партньорството, но и ще се освободят оскъдните централно отпуснати средства за други проекти. На свой ред това ще подпомогне повишаването на общия капацитет на страната за усвояване на средства.

Наблюдението върху изпълнението на целите и приоритетите на Националната стратегия за регионално развитие ще се осъществява от Съвета за партньорство по НСРР въз основа на доклади с периодичност 3 г., в които се представя анализ и оценка на резултатите от осъществяването на Стратегията и се предлагат решения за действията, които трябва да бъдат предприети с оглед преодоляване на проблемите, свързани с нейното реализиране и, при необходимост, за нейната актуализация от компетентните органи.

Рационално осъществяването на наблюдение води до засилване на потенциалните ползи на Стратегията, особено при реализацията ѝ на основата на принципа "отгоре надолу". Това е важно в случаите, когато се налага отчитането на разностранните ѝ влияния върху системата от програмни документи на политиката за регионално развитие – НОПРР, регионалните планове за развитие на районите за планиране, областните стратегии за развитие и общинските планове за развитие, а така също поради значителния брой на участниците, свързани с нейното изпълнение.

При изготвянето на докладите за наблюдение се използват индикатори, които са съобразени със стратегическия характер на НСРР и съответните стратегически цели, приоритети и специфични цели.

Основните индикатори, с които ще се измерва постигането на стратегическите цели по райони за планиране, включват:

По Цел 1: Увеличаване на конкурентноспособността на районите за планиране чрез инвестиции във физически и човешки капитал, допринасящи за доближаване до средните равнища на развитие на регионите в ЕС:

- БВП на човек от населението
- Темп на нарастване на БВП и БВП на човек от населението
- Равнище на заетост: общо, мъже, жени
- Равнище на безработица: общо, мъже, жени, младежи
- Равнище на доходите.

По Цел 2: Развитие на вътрешния потенциал на районите за планиране за намаляване на междурегионалните и вътрешнорегионалните различия в районите за планиране

- Вътрешнорегионални различия в равнището на БВП на човек от населението (спрямо средното за района за планиране и страната в %);
- Вътрешнорегионални различия в равнището на заетост (спрямо средното за района за планиране и страната в %);
- Вътрешнорегионални различия в равнището на безработица (спрямо средното за района за планиране и страната в %);
- Вътрешнорегионални различия в равнището на доходите (спрямо средното за района за планиране и страната в %);
- Обхват на населението в 45-минутния изохрон около основните транспортни центрове в районите за планиране в %;

- Достъп до широколентови комуникации в %;
- Достъп на населението до непрекъснато водоснабдяване и питейна вода с необходимите качества в %.

По цел 3: Развитие и повишаване атрактивността на районите за планиране и качеството на живот в тях чрез интегрирано териториално сътрудничество.

- Брой на проектите за трансгранично сътрудничество
- Относителен дял на общините по отделни граници, включени в проекти за ТГС
- Брой на проектите за транснационално сътрудничество с българско участие
- Брой общини и области, включени в проекти за транснационално сътрудничество
- Брой на проектите за работа в мрежа и обмен на опит между регионалните и местните власти

Индикаторите за съответните приоритети и специфични цели на Националната стратегия са посочени в Приложение 4.

За периода на действие на Стратегията ще се разработят две оценки :

- Междинна оценка, отнасяща се за периода до присъединяването на България към ЕС през 2007 г. и първите резултати от прилагането на структурните инструменти на ЕС. Основната ѝ цел е да констатира началните резултати от прилагането на Структурните фондове и резултатите от прилагането на предприсъединителните инструменти. Резултатите от оценката могат да наложат осъществяването на текущи промени в действията по реализацията на основните приоритети. Тази оценка ще приключи към края на 2009 г.

- Заключителна оценка, която ще отчита целия период до 2015 г.

Оценките за изпълнението на Стратегията трябва да се извършват от независими оценители - консултантски организации или отделни експерти, чрез възлагане на задачата.

Актуализирането на Националната стратегия за регионално развитие се извършва в съобразно условията и реда, посочени в чл.9, ал. 1 на Наредбата, приета с ПМС 317/2004 г.

Index

Chapter 1 : Въведение	p. 1
Chapter 2 : Сравнителен анализ на социално-икономическото р..	p. 4
Chapter 3 : Население и демографска ситуация.....	p. 6
Chapter 4 : Икономическо развитие и сближаване	p. 10
Chapter 5 : Социално развитие и сближаване.....	p. 19
Chapter 6 : Фактори, определящи растежа, заетостта и конкуре ..	p. 23
Chapter 7 : Околна среда.....	p. 38
Chapter 8 : Териториално развитие и сближаване	p. 47
Chapter 9 : Оценка на капацитета за усвояване на средствата о..	p. 61
Chapter 10 : Основни изводи	p. 63
Chapter 11 : SWOT анализ	p. 66
Chapter 12 : Концепция за устройство на националната територ .	p. 69
Chapter 13 : Развитие на мрежата от населени места и територи .	p. 70
Chapter 14 : Развитие на инфраструктурните коридори	p. 75
Chapter 15 : Подобряване на екологичното състояние на терито..	p. 82
Chapter 16 : Визия, цели и приоритети за регионално развитие ..	p. 85
Chapter 17 : Визия	p. 87
Chapter 18 : Стратегически цели.....	p. 88
Chapter 19 : Приоритети за регионално развитие	p. 91
Chapter 20 : Институционална организация на изпълнението на .	p. 107
Chapter 21 : Икономически и финансови механизми за подпомаг.	p. 112
Chapter 22 : Наблюдение, оценка и актуализация на НСРР.....	p. 116
Съдържание	p. 118